

KAIKKIEN JA EI KENENKÄÄN VASTUULLA

**Kysely- ja haastattelututkimus Suomen seitsenpäiväisten
sanomalehtien kielenhuoltokäytännöistä**

Annina Sahi

Journalistiikan pro gradu -tutkielma

Syksy 2013

Viestintätieteiden laitos

Jyväskylän yliopisto

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty HUMANISTINEN	Laitos – Department VIESTINTÄTIETEIDEN
Tekijä – Author Anniina Sahi	
Työn nimi – Title KAIKKIEN JA EI KENENKÄÄN VASTUULLA Kysely- ja haastattelututkimus Suomen seitsenpäiväisten sanomalehtien kielenhuoltokäytännöistä	
Oppiaine – Subject Journalistiikka	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year Elokuu 2013	Sivumäärä – Number of pages 84
Tiivistelmä – Abstract <p>Tutkin pro gradu -työssäni, miten kieltä huolletaan Suomen seitsenpäiväisissä sanomalehdissä: kuinka aktiivista ja säännöllistä kielenhuolto on, kenelle kielenhuollon vastuu kuuluu ja mihin suuntaan kielenhuolto on kehittynyt viime vuosina. Etsin myös niitä syitä, jotka joko edistävät tai hankaloittavat kielenhuoltoa.</p> <p>Toteutin tutkimuksen kahdessa vaiheessa. Kartoitin ensin lehtien kielenhuollon kokonaistilannetta kyselyllä, johon osallistuivat kaikki 31 maassamme ilmestyvää seitsenpäiväistä sanomalehteä. Kyselyn vastausten perusteella valitsin syventäviin teemahaastatteluihin viisi sellaista lehteä, joissa kielenhuolto huomioidaan eri tavoin (Helsingin Sanomat, Ilkka, Keski-Uusimaa ja Vasabladet).</p> <p>Tutkimukseni vahvisti hypoteesini: sanomalehtien kielenhuoltokäytännöt eroavat toisistaan huomattavasti. Erot näkyvät paitsi vastuunjaossa myös esimerkiksi koulutusten järjestämisessä ja palautteenannossa. Tutkimukseeni osallistuneet ovat yksimielisiä siitä, että kieltä voitaisiin huoltaa nykyistä aktiivisemmin – ongelmiksi mainittiin muun muassa kiire, rahanpuute ja negatiiviset asenteet.</p> <p>Mediamurroksen koettelemissa lehdissä rajalliset varat suunnataan kehitystoimenpiteisiin, jotka koetaan lehtien tulevaisuuden kannalta kielenhuoltoa tärkeämmiksi. Ristiriitaista on se, että kielenhuollosta tingitään, vaikka hyvän kielen merkitys lehtien eloonjäämiskamppailussa kyllä tiedostetaan. Jos tai kun lehdet selviävät mediamurroksesta, ne pystyvät jälleen keskittymään myös muihin kuin välttämättömimpinä pidettyihin lehden tekemisen osa-alueisiin.</p> <p>Loppupohdinnassa totean, että kielenhuoltoa vaivaa nykyään imago-ongelma: turhan moni mieltää sen tiukkapipoiseksi kiusanteoksi, vaikka ohjeiden tarkoituksena on päinvastoin auttaa kielenkäyttäjiä. Kielenhuolto tulisi nähdä luonnollisena osana toimitustyötä eikä niinkään muusta työstä irrallisena toimintana, jota on helppo laiminlyödä esimerkiksi kiireessä tai rahapulassa.</p>	
Asiasanat – Keywords Journalismi, kielenhuolto, lehtikieli, mediamurros, sanomalehti, toimitustyö	
Säilytyspaikka – Depository Jyväskylän yliopisto / Jyväskylän yliopiston kirjasto	

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
2	TEORIA JA KESKEISET KÄSITTEET	3
2.1	Mediamurros ja journalistiset työkäytännöt	3
2.1.1	Jatkuvasta muutoksesta pysyvä olotila	3
2.1.2	Media tehokkuusvaatimusten paineessa	4
2.1.3	Hektisyys riesana	6
2.1.4	Työnkuvat uudistuvat.....	7
2.2	Lehtikieli	9
2.2.1	Median rooli kielellisenä vaikuttajana	9
2.2.2	Mitä kuuluu suomalaiselle lehtikielelle?.....	12
2.3	Kielenhuolto	17
2.3.1	Rakenteiden, tekstien ja aseman huoltoa	17
2.3.2	Suomen kielen huollon historiaa.....	19
3	TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	22
3.1	Monimenetelmäisyys	22
3.2	Kyselytutkimus	23
3.2.1	Kyselyn toteutus.....	23
3.2.2	Aineiston käsittely ja analyysi	25
3.3	Teemahaastattelut	27
3.3.1	Haastattelujen toteutus	27
3.3.2	Aineiston käsittely ja sisällönanalyysi	31

4	TULOKSET JA ANALYYSI	34
4.1	Kyselytutkimus	34
4.1.1	Jaettu vastuu	35
4.1.2	Päivittäistä ja harvemmin toistuvaa huoltoa	36
4.1.3	Tilanne keskimäärin ennallaan	39
4.1.4	Puutetta ajasta ja rahasta	41
4.1.5	Toiveissa säännöllisyyttä ja ammattiapua	43
4.2	Teemahaastattelut	47
4.2.1	Mediamurros ja niukentuneet resurssit	47
4.2.2	Hyvät haluavat olla parempia	51
4.2.3	Välinpitämättömyyttä ja aggressiivisuutta	53
4.2.4	Juttu on toimittajan omaisuutta – vai onko?	55
4.2.5	Ruotsinkielisyys pakottaa toimimaan	57
4.2.6	Hyvä kieli ja toimiva kielenhuolto myyntivaltteina	60
4.2.7	Tulevaisuudesta: ”Kielenkin aika varmaan tulee taas”	62
5	PÄÄTÄNTÖ	65
5.1	Tulosten koonti	65
5.2	Tutkimuksen arviointi	68
	LÄHTEET	72
	LIITTEET	77
	Liite 1. Kyselylomake	77
	Liite 2. Teemahaastattelujen kysymysrunko	79

1 JOHDANTO

Tutkin pro gradu -työssäni Suomen seitsenpäiväisten sanomalehtien kielenhuoltokäytäntöjä. Idea aiheen tutkimisesta syntyi omien kokemusteni ja ennakkotietojeni pohjalta: eri lehtien kielenhuoltokäytännöt poikkeavat toisistaan varsin paljon, minkä pystyy päättämään myös lehtien sivuilta. Joissain toimituksissa työskentelee kielenhuoltoon erikoistuneita henkilöitä, kun taas toisissa kieltä huolletaan lähinnä silloin kun ehditään ja muistetaan. Vaikka kielenhuollon voisi kuvitella kuuluvan olennaisena osana jokaisen toimituksen arkirutiineihin, käytännöt ovat kirjavat.

Tutkimukseni aihe on tärkeä, sillä journalisti toimii kieltä käyttäessään mallina sanomalehden lukijoille. Painettuja lehtiä lukee vähintään viikoittain peräti 94 prosenttia kaksitoista vuotta täyttäneistä suomalaisista, eli lehtien vaikutuspiiri on laaja (@Kansallinen Mediatutkimus 2012¹). 74 prosenttia ihmisistä pitää sanomalehteä asiantuntevana ja 64 prosenttia luotettavana mediana. Sanomalehti on kovassa arvossa, sillä medioiden keskiarvo on asiantuntevuudessa 45 prosenttia ja luotettavuudessa 35 prosenttia. (@Medioiden mielikuvat 2012.)

Moni tuntuu uskovan, että sanomalehden julkistama tieto läpäisee tiukemman kontrollin kuin television tai radion sisältö (Aslama ja Kivikuru 2001, 295). Edelleen ajatellaan yleisesti, että se mikä on painettu sanomalehteen, on kiistatta totta. Tämä voi koskea paitsi juttujen sisältöä myös kieliasua. Olen kuitenkin huomannut, että kankeaa kieltä ja kirjoitusvirheitä esiintyy lehtien sivuilla tasaiseen tahtiin eikä suunta ole ainakaan parempaan päin. Herää kysymys: jos toimittaja, kielenkäytön ammattilainen, ei kirjoita hyvää suomea, kuka sitten?

Sanomalehteä tehdään lukijoille, ja moitteeton kieli on osa laadukasta tuotetta. Kieli paitsi vaikuttaa omalta osaltaan juttujen luettavuuteen myös rakentaa mielikuvia toimittajien ammattitaidosta ja lehden yleisestä tasosta. Tiuhaan toistuvat kielivirheet saattavat harmillisesti heikentää muutoin mainion jutun ymmärrettävyyttä ja uskottavuutta.

¹ Tässä tutkimuksessa käytän @-merkintää viitatessani internetlähteisiin. Käytäntö on lainattu Rahkoselta (2011).

Vaikka lehtien kieli ja kielenhuolto herättävät keskustelua ja tunteita niin toimittajien kuin lukijoidenkin keskuudessa, aihetta on tutkittu varsin vähän. Suomalaisten paikallislehtien toimittajien kielenhuoltotiedoista ja -asenteista on tehty tutkimusta (Saviniemi 2003), mutta muuten aihe on vielä varsin koskematon. Journalististen työkäytäntöjen näkökulmasta sanomalehtien kielenhuoltoa ei ole tiettävästi tutkittu ennen pro gradu -työtäni. On hienoa, että pääsen tuottamaan täysin uutta tietoa omasta mielestäni tärkeästä ja mielenkiintoisesta aiheesta. Toisaalta olen harmissani ja vähän ihmeissänikin siitä, ettei aihe ole toistaiseksi juurikaan kiinnostanut alan tutkijoita ja opinnäytetöiden tekijöitä.

Keskeisin tutkimuskysymykseni on, miten kieltä huolletaan maamme seitsenpäiväisissä sanomalehdissä. Tarkoitukseni on selvittää muun muassa, millaisia päivittäisiä ja harvemmin toistuvia kielenhuoltokäytäntöjä toimituksissa on, kuka kielenhuollosta on vastuussa ja onko kielenhuolto lisääntynyt tai vähentynyt lehdissä viime vuosina. Pyrin myös saamaan selville, mikä vaikuttaa siihen, miten kieltä huolletaan. Päivittäin ilmestyviä sanomalehtiä on Suomessa 31 (Suomen Lehdistö 2011), joten kielenhuoltokäytäntöjäkin on varmasti monenlaisia.

Tutkimukseni on siis luonteeltaan kartoittava ja selittävä. Pyrin luomaan kuvaa sanomalehtien kielenhuollon nykytilanteesta, josta ei ole olemassa juurikaan tutkimustietoa. Lisäksi tavoitteenani on kaivautua pintaa syvemmälle ja selvittää, miksi kielenhuolto toimii tai ei toimi. Yritän päästä käsiksi keskeisiin syy-seuraus-suhteisiin. (Hirsjärvi ym. 2009, 138.)

Pro gradu -työni etenee siten, että esittelen aluksi aiheeseen liittyvää teoriaa ja käsitteitä, minkä jälkeen kerron tutkimuksen toteuttamisesta. Kun teoreettinen viitekehys on valmis, käyn läpi kyselyn ja teemahaastattelujen antia. Lopuksi pohdin tutkimuksen onnistumista ja esitän omia näkemyksiäni lehtien kielenhuollosta. Työ sisältää kaksi liitettä: kyselylomakkeen ja teemahaastattelujen kysymysrunгон.

2 TEORIA JA KESKEISET KÄSITTEET

Tässä luvussa käyn tiiviisti läpi tutkimukseni kannalta olennaista teoriaa, joka käsittelee mediamurrosta ja journalistisia työkäytäntöjä, lehtikieltä sekä kielenhuoltoa.

Mediamurroksen ja työkäytäntöjen osalta keskityn media-alalla tapahtuneisiin muutoksiin, jotka ovat vaikuttaneet arkipäivän toimitustyöhön ja lehtien kielenhuoltoon. Näitä trendejä ovat muun muassa viestintämaiseman muutos, taloudellisten paineiden lisääntyminen, toimitustyön hektistyminen ja työnkuvien uudistuminen. Lehtikieliosiossa kerron lehdistön roolista kielellisenä vaikuttajana ja tarkastelen lehtikielen nykytilaa. Kielenhuolto-luvussa määrittelen ensin tutkimukseni keskeisimmän käsitteen *kielenhuolto*, minkä jälkeen esittelen lyhyesti suomen kielen huollon historiaa.

2.1 Mediamurros ja journalistiset työkäytännöt

2.1.1 Jatkuvasta muutoksesta pysyvä olotila

Mediamurros on sana, jota aikaansa seuraava ihminen tuskin voi välttyä kuulemasta. Joukkoviestinnän murroksesta on puhuttu niin pitkään, että jatkuvasta muutoksesta näyttää tulleen pysyvä olotila. Tähän muutokseen kuuluvat olennaisesti viestintämaiseman muutos, mediakentän sirpaloituminen ja kilpailun koveneminen. (@Olkinuora 2012, 11.)

Joukkoviestintä ehti kasvaa toistasataa vuotta. Uusien jakelumuotojen avulla mediat saavuttivat yhä suurempia yleisöjä. Positiivinen kehitys jatkui yhtäjaksoisesti viime vuosituhannen vaihteeseen, jolloin sanomalehtien levikit kääntyivät laskuun kaikkialla länsimaissa ja myös radion ja television suurten kanavien yleisömäärät pienenevät. (@Olkinuora 2012, 17.)

Viestintämaiseman muutoksen taustalla on teknologisen kehityksen, kuten internetin räjähdysmäisen leviämisen, lisäksi pitkäaikaisia yhteiskunnallisia muutoksia, jotka ovat muokanneet ihmisten mediankulutusta. Vanhat massayleisöt ovat sirpaloituneet, ja samoin on käynyt mediasisältöä tuottaville joukkoviestimille. Alalle tulee jatkuvasti

uusia toimijoita, jotka pyrkivät vastaamaan yhteisöjen kaventuneisiin intresseihin. (@Olkinuora 2012, 18.)

Median kuluttaminen on muuttunut myös siten, että yleisö on saanut yhä enemmän valtaa sisällön rakentamisessa. Ennen viestintä oli yksisuuntaista: media lähetti viestin, ja kuluttaja otti sen vastaan. Viestinnän kehittyminen monisuuntaiseksi vuorovaikutukseksi yksilöiden ja yhteisöjen välillä herättää kysymyksen, tarvitseeko kuluttaja vielä ammattilaisten tekemää monipuolista mediatuotetta vai selviääkö hän ilman. (@Olkinuora 2012, 19.)

Mediatarjonnan lisääntyttä kilpailu on luonnollisesti kiristynyt. Yhä harvinaisemmiksi käyneet valtakunnalliset toimitukset mittelevät keskenään, ja maakunnissa aluelehdet kilpailevat Yleä vastaan. Mediatyhtiöt tuntevat konkreettisesti yleisön siirtymisen uusien jakeluteiden käyttäjiksi, mutta samalla vanhasta täytyy pitää kiinni. Murroksen ylimenovaihe, jota hallitsee tasapainottelu uuden ja vanhan välillä, on lehdissä arkipäivää. (@Olkinuora 2012, 25, 28.)

2.1.2 Media tehokkuusvaatimusten paineessa

Media-alalle on jo pitkään ollut luonteenomaista taloudellisten tehokkuusvaatimusten lisääntyminen (esim. Jyrkiäinen 2008, 8). Levikkien laskiessa ja suhteellisen kilpailuaseman heikentyessä mediatalot ovat siirtyneet kohti ”uutisteollista toimintatapaa” ja kehittäneet liiketoimintamalleja pystyäkseen vastaamaan tiukentuneisiin vaatimuksiin. Yksinkertaistetusti toiminnan tehostaminen merkitsee pohdintoja ja päätöksiä siitä, mistä vanhasta luovutaan, mihin nykyiseen toimintaan keskitytään ja mitä uutta kehitetään. (Pietilä 2007, 290, 295.)

Tehokkuusvaatimusten kasvu on johtanut muun muassa päällekkäisen työn karsimiseen ja toimituksellisen henkilökunnan määrän vähentämiseen suhteessa tuotettavaan journalistiseen sisältöön (Pietilä 2007, 295). Esimerkiksi keväällä 2009 toimituksista irtisanottiin talouslaman ja yt-neuvottelujen seurauksena kaikkiaan 189 Suomen Journalistiliiton (SJL) jäsentä. Vapaaehtoisten eläkepakettien turvin toimituksista lähti noin 50 toimittajaa. (@Nikunen 2011, 31.) Maamme kymmenen suurimman

päivälehdien toimittajamäärä on pudonnut kymmenessä vuodessa noin viisi prosenttia (@Olkinuora 2012, 31).

Taloudelliset paineet ovat ajaneet sanomalehtiä myös uudelleen yhteistyöhön (Aslama ja Kivikuru 2001, 286). Kuluja vähentääkseen lehdet ovat muun muassa lisänneet juttuvaihtoa ja ryhtyneet järjestämään yhteisiä koulutustilaisuuksia. Etenkin konsernien sisäinen yhteistyö näyttää yleistyneen, mutta yhteistyötä tehdään myös yli konsernirajojen. Kaikki tutkimukseni teemahaastatteluihin (ks. luku 3.3) osallistuneet lehdet eli Helsingin Sanomat, Ilkka, Keski-Suomalainen, Keski-Uusimaa ja Vasabladet tekevät yhteistyötä muiden lehtien ja/tai media-alan toimijoiden kanssa. Tilanne on tuttu muissakin maamme seitsenpäiväisissä sanomalehdissä: yksikään lehti ei ole jättäytynyt konsernien ulkopuolelle ja yrittänyt tulla toimeen itseksensä.

Pohjalaisen kanssa yhteistoimituksen muodostava seinäjokinen Ilkka käynnisteli keväällä 2013 yhteistyötä Alma Aluemedian kanssa. Yhteistyön tavoitteena on ”parantaa lehtien toimituksellista laatua, lisätä toiminnan tehokkuutta, vauhdittaa kehitystoimenpiteiden toteuttamista ja kehittää lehtien toimituksellista vastavuoroisuutta” (@sanomalehti Ilkan verkkosivut 30.8.2012). Edellä mainitut tavoitteet voivat merkitä käytännössä esimerkiksi juttujen tekemistä yhdessä ja juttuvaihtoa toimitusten kesken, yhteisiä koulutustilaisuuksia ja sellaisten juttutyyppeiden kehittelyä, joiden arvellaan houkuttelevan lukijoita. Nämä tavoitteet eivät koske pelkästään Ilkka-Yhtymän maakuntalehtiä ja Alma Aluemediata, vaan ne ovat tuttuja useimmissa lehdissä. Yhteistyö ja muu toiminnan kehittäminen ovat lehtien elinehtoja taloudellisesti hankalina aikoina.

Ilkan tavoin myös Jyväskylässä ilmestyvä Keski-Suomalainen on ulottanut lonkeroitaan oman toimituksen ulkopuolelle. Keski-Suomalaisen yhteistyöryhmään kuuluvat nykyään Etelä-Suomen Sanomat, Savon Sanomat ja Karjalainen (Keijo Lehto, henkilökohtainen tiedonanto 24.5.2013).

Vaasassa ilmestyvä Vasabladet on osa HSS Media -konsernia, jonka lehdet ovat tiiviissä yhteistyössä keskenään. HSS Median ruotsinkieliset lehdet ovat muun muassa palkanneet yhteisen kielenhuoltajan. Tämän lisäksi kaikki Suomen ruotsinkieliset

sanomalehdet ovat mukana Svensk Presstjänstin (SPT) johtamassa Språkörat-hankkeessa, jossa huolletaan tiedotusvälineiden kieltä (ks. luku 4.2.5).

Suomen tilatuin sanomalehti Helsingin Sanomat on viestintäyhtymä Sanoman tunnetuin painettu julkaisu. Yhteistyö on pitkälti konsernin sisäistä, sillä isona lehtenä Helsingin Sanomien ei tarvitse haalia yhteistyökumppaneita yhtä aktiivisesti kuin pienempien kilpailijoidensa. Näin kertoi Helsingin Sanomien kielenhuollosta vastaava artikkelitoimittaja Ville Eloranta (henkilökohtainen tiedonanto 18.1.2013).

Tuusulassa päämajaansa pitävä Keski-Uusimaa tekee yhteistyötä muiden Suomen Lehtiyhtymän lehtien, erityisesti tilattavien päivälehtien, kanssa. Esimerkiksi koulutukset järjestetään aina yhteisvoimin. (Pentti Kiiski, henkilökohtainen tiedonanto 17.1.2013.) Pienehkössä lehdessä verkostoitumisen ja yhdessä tekemisen merkitys korostuu.

2.1.3 Hektisyys riesana

Kun toimitukset ovat pienentyneet ja työmäärä on pysynyt vähintäänkin entisen suuruisena, yksittäisen toimittajan työtaakka on kasvanut. Muutos näkyy toimituksissa jatkuvana paineena ja kiireen tuntuna. (@Nikunen 2011, 32.) Yhtenä median muuttumisen merkittävänä seurauksena voidaankin pitää sitä, että juttujen tekemiseen käytettävissä oleva aika on vähentynyt viime vuosina. Kiireestä on tullut erottamaton osa toimitusten arkipäivää ja työtä selvästi eniten häiritsevä tekijä. Journalistista työtä kartoittaneen tutkimuksen mukaan lähes puolelle toimittajista kiire ja aikataulupaineet ovat melko suuri ongelma, viidennekselle erittäin suuri ongelma. (Jyrkiäinen 2008, 31, 44, 89–90.)

Toimittajat yhdistivät kiireen useimmiten työtehtävien lisääntymiseen, huonoon johtamiseen, resurssien puutteeseen, henkilöstön vähentämiseen, työn epätasaiseen jakautumiseen työpäiville, puutteelliseen palautumisaikaan ja huoleen journalistisen työn laadun heikkenemisestä. Ratkaisuksi kiireeseen toimittajat ehdottivat lisää työntekijöitä, työnkuvien selkeyttämistä sekä töiden parempaa organisointia ja suunnittelua. Henkilöstöresurssien lisääminen nähtiin ainoaksi keinoksi vaalia sisällön

laatua, mutta työntekijämäärän lisäystä ei kuitenkaan pidetty kovinkaan realistisena. (Jyrkiäinen 2008, 36, 41, 89.)

Vehkoon (2011, 183) mukaan nykytoimituksissa – niin printti- kuin verkkopuolellakin – on niin kova kiire, ettei siellä ehditä keskustella journalismin laatuksiteereistä, joihin myös hyvä kieli kiistatta lukeutuu. Vehkoo toteaa, että tärkeintä on täyttää päivän lehti. Aamupalaverit ovat hänen mukaansa viimeisiä paikkoja, joissa keskustellaan journalismin ytimestä.

Kiire nousi tärkeäksi teemaksi myös pro gradu -työni kyselyssä (ks. luku 3.2). Vastausten mukaan kiire on se tekijä, joka häiritsee kielenhuoltoa kaikkein eniten. Kiirettä valiteltiin jopa enemmän kuin rahanpuutetta. Ajan ja rahan vähyys liittyvät toki tiiviisti yhteen: kun lehdellä ei ole varaa palkata tarpeeksi toimittajia, jokainen joutuu pusertamaan itsestään enemmän irti ja aika saattaa tuntua loppuvan kesken.

2.1.4 Työnkuvat uudistuvat

Tehokkuuden lisäämisellä ja jatkuvalla säästämällä on seurauksensa. Liiketoimintamallin vahvistuminen journalismissa voi kärjistä erilaisia ristiriitoja, kun alan perinteisiä työnkuvia häviää ja tuotantoa järjestetään uudelleen. (Jyrkiäinen 2008, 47.) Reilu kymmenen vuotta sitten loppuivat työt tekstinlatojilta, nyt samat muutospainet koettelevat muun muassa luovaa tekstiä tuottavia toimittajia (Pietilä 2007, 289–299).

Myös kielenhuolto on joutunut muutosten kouriin. Kielenhuolto on yksi niistä lehden tekemisen osa-alueista, joista helposti tingitään ensimmäisten joukossa, kun toimintaa tehostetaan. Säästötoimien takia oikolukijat ovat kadonneet lehdistä ja vastuu kielenhuollosta on siirtynyt yhä enemmän yksittäisten toimittajien vastuulle (Saviniemi 2003, 3). Saman toteavat muun muassa Aslama ja Kivikuru (2001, 287). Poikkeuksen tekevät ruotsinkieliset lehdet, jotka käyttävät oikolukijoita yrittäessään suojautua suomen kielen vaikutteilta.

Oikolukijan ammattikuvaus on poistunut työvoimahallinnon kotisivuilta (www.mol.fi), kun sen vielä kymmenisen vuotta sitten saattoi sieltä lukea. Tämä kertoo siitä, ettei oikolukijoille enää nykyään ole juurikaan töitä tarjolla. Menneinä vuosina oikolukijalla oli viime kädessä vastuu juttujen kielellisestä ilmaisusta ja hänen tuli tarkistaa tekstit ripeästi ennen kuin lehti meni painoon. (Saviniemi 2003, 3.) Oikolukijoiden poistuttua toimituksista kielenhuollossa on siirrytty lähes täysin juttujen ennakkotarkastuksesta jälkikäteisarviointiin.

Tilanne on samankaltainen länsinaapurissamme. Ruotsalaisille journalisteille tehdyt kyselyt osoittavat, että oikolukijoiden osuus toimitustyön tekijöistä pieneni vuosina 1989–2005 neljästä prosentista 0,4 prosenttiin. Samaan aikaan trendinä on ollut se, että työtehtävien kirjo on lisääntynyt ja toimittajan pääasiallisen tehtävän määrittäminen on vaikeaa. Ei ole tavatonta, että esimerkiksi toimitusten johtohenkilöt toimivat myös oikolukijoina. (Nygren 2008, 101–102.)

Oikolukijoiden tehtäviä hoitavat nykyään editoivien toimittajien lisäksi tietokoneohjelmat. Tekstinkäsittely- ja toimitusohjelmissa on lähes poikkeuksetta oikolukutoiminto, joka korjaa tekstistä karkeimmat kirjoitusvirheet ja vastaavanlaiset viat. Oikolukijoiden ammattiryhmälle olisi kuitenkin edelleen tarvetta, sillä tietokone ei välttämättä huomaa kielellisiä kömmähdyksiä, jotka eivät ole mekaanisesti korjattavissa. Vaikka tietokoneohjelma korjaisi pilkku- ja yhdyssanavirheet, tekstiin saattaa jäädä esimerkiksi kehoja lauserakenteita ja ontuvia kielikuvia.

Journalismin työnkuvat ovat muuttuneet myös siten, että toimituksissa on siirrytty erikoistoimittajuudesta kohti yleistoimittajuutta tehokkuuden parantamiseksi. Tämän takia yksittäisen toimittajan vastuualue on yhä laajempi. Yleistoimittajuus vaatii jatkuvaa uudelleenorientaatiota, eikä organisaatiossa jää välttämättä tilaa asiantuntijuuden syventämiselle. (@Nikunen 2011, 47–48.) Siirtyminen kohti yleistoimittajuutta näkyy myös kielenhuollossa. Toimituksissa on yhä vähemmän henkilöitä, jotka ovat erikoistuneet suomen kieleen. Helposti käy niin, että kielenhuolto jää kaikkien ja ei kenenkään vastuulle.

2.2 Lehtikieli

2.2.1 Median rooli kielellisenä vaikuttajana

Kotimaisten kielten keskuksen kielipoliittisessa ohjelmassa (@Kotus 1998) korostetaan joukkoviestimien merkitystä julkisina kielenkäyttäjinä. Ohjelmassa todetaan:

Viestimien vaikutus kielenkäyttöön on kiistanon. Sanoma- ja aikakauslehdet ylläpitävät ja kehittävät kirjakieltä; ne ovat keskeinen kirjakielen normijärjestelmän säilyttäjä. - - Viestimien vaikutus on nykyään entistä suurempi myös siksi, että ne tavalla tai toisella tavoittavat koko kieliyhteisön.

Koivusalo (@1992) kuvailee sanomalehteä eräänlaiseksi tukialukseksi. Sanat ”tuki” ja ”alus” kuvaavat hänen mielestään osuvasti sanomalehden tärkeää roolia äidinkielen kehittäessä ja ylläpidossa. Sen lisäksi, että sanomalehti toistaa päivästä ja vuodesta toiseen suurta osaa äidinkielemme ytimeistä, se myös tukee uusien aineiden kotiutumista ja vakiintumista kieleen.

Lehtitekstien esitystapaa on pidetty mallina muun muassa äidinkielen opetuksessa ja ohjattaessa virastoja kirjoittamaan yleiskielisesti. Lähtökohtana on ollut, että yleiskieli on sellaista kuin lehtiteksti ja siinä käytetään tuttuja sanoja ja kohtalaisen yksinkertaisia lauseita ja virkkeitä. Lehtiteksti on noussut eräänlaiseksi malliksi ja piilonormiksi yleiskielen käytössä. (Hiidenmaa 2002, 6.)

Vaikka lukija on ensisijaisesti kiinnostunut tekstin sisällöstä, hän saa lukiessaan aina myös oppia ja kertausta julkikielen normeista (@Koivusalo 1992). Median näkyvä rooli tuo mukanaan vastuun: toimittajien pitäisi pystyä toimimaan esimerkkeinä muille kielenkäyttäjille. Kotuksen kielipoliittisessa ohjelmassa (@1998) sanotaan:

Viestimien kielenkäyttö antaa sekä hyviä että huonoja malleja. Lehdiltä, radiolta ja televisiolta onkin lupa vaatia erityisen hyvää kielenkäytön tuntemusta ja oikean kielimuodon valintaa erilaisiin käyttötilanteisiin: hyvä äidinkielen taito on tärkeä osa toimittajien ammattitaitoa. Siihen kuuluu myös kielikulttuurin tuntemus, esimerkiksi sanontojen, kielikuvien ja kirjallisuudesta lainattujen ilmausten hallitseminen.

Luukkosen (2006, 37, 38) mukaan median edustajat ovat etulinjassa kielen spontaanin kehityksen edistäjinä. Uudissanat ja kielen muut uutuudet valuvat lehtiteksteihin, joista lukijat ottavat vaikutteita. Lehtikielestä omaksutaan uusien sanojen ja oikeinkirjoituskäytäntöjen lisäksi tyylimalleja: esimerkiksi yksilauseiset virkkeet ovat yleistyneet, ja pelkkiä päälauseita käytetään entistä enemmän.

Toimittajat ovat siis usein niitä, jotka ensimmäisinä paljastavat ihmisille, mitä kielessä tapahtuu ja miten kieli väistämättä muuttuu ja elää ajassaan. Tämän takia toimittajat saavat myös kuulla syytöksiä osaamattomuudesta, huolimattomuudesta ja kielen turmelemisesta. Media joutuu arvosteltavaksi siksi, että uusiin asioihin tutustutaan ja totutaan usein nimenomaan journalististen tekstien välityksellä. (Luukkonen 2006, 38.)

Median edustajat suhtautuvat rooliinsa kielellisinä vaikuttajina eri tavoin.

Paikallislehtien henkilökunnan kielenhuoltotietoja ja -asenteita tutkineen Saviniemen (2003, 65–78) jaottelussa *vastuulliset vaalijat* pitävät kielenhuoltoa ja suomen kielen vaalimista lehdistön tehtävänä. *Esimerkilliset mallinantajat* taas ajattelevat, että lukijat saavat kielellisen mallin lukemistaan lehdistä. *Ammattitaitoiset tekijät*, jotka muodostavat vastaajien joukossa suurimman ryhmän, pitävät hyvää suomen kieltä muun muassa toimittajan tärkeänä työkaluna, jota ei saa päästää tylsymään.

Välinpitämättömien periksiantajien ryhmään kuuluu vain pieni osa vastaajista.

Pro gradu -työni teemahaastatteluihin osallistuneiden viiden henkilön keskuudessa ammattitaitoisten tekijöiden diskurssi nousi esiin kaikkein vahvimmin, aivan kuten Saviniemenkin tutkimuksessa (2003, 73):

Kyllähän meidän työtämme on kirjoittaminen, ja sen (=kielen) pitää olla oikein. Ei pelkästään sisältö, vaan myös se, että se on kirjoitettu oikeassa muodossa. Se on meidän ammattitaitoamme.

Satu Takala, päätoimittaja, Ilkka

Kyllä minä kielenhuollossa ykkösasiana pidän sitä, että ilmaisumme ovat selkeitä ja lukijoita häiritsemättömiä. *Pentti Kiiski, päätoimittaja, Keski-Uusimaa*

Kyllä kielen hallinta kuuluu hyvään ammattitaitoon. - - se (=hyvä kieli) on yksi palvelu, jonka he (=lukijat) meiltä tilaavat. *Keijo Lehto, uutispäällikkö, Keski-suomalainen*

Kyllähän se (=kielenhuolto) on elämän ja kuoleman kysymys meille, kun myymme kirjoitettua kieltä. Ihmiset maksavat siitä, että lukevat lehden. - - on häpeällistä, että kirjoittaa väärin, kun on ammattilainen. Jokainen toimittaja on kielen ammattilainen, ja (toimittajan) pitäisi osata (käyttää kieltä). *Camilla Berggren, päätoimittaja, Vasabladet*

Luokittelisin myös Helsingin Sanomien kielenhuollosta vastaavan Ville Elorannan samaiseen diskurssiin, vaikka hänen asenteensa eivät olekaan suoraan luettavissa hänen kommentistaan. Ammattitaitoisten tekijöiden lisäksi teemahaastateltavissani on havaittavissa myös kahden muun positiivisen kielenhuoltodiskurssin tunnusmerkkejä. Esimerkilliset mallinantajat (1) tiedostavat vaikutusvaltansa, ja vastuullinen vaalija (2) tuntee vastuunsa:

(1) Kyllä sitä (=kielenhuoltoa) ehdottomasti tarvitaan. (Syynä on) ihan jo se, että sanomalehteähän käytetään esimerkkinä. Kun katsotaan, että lehdessä on kirjoitettu näin, niin (ajatellaan, että) tämä on varmaan oikein. Jos me (=toimittajat) omaksumme väärät kirjoittamistavat, niin sittenhän se leviää pian muuallekin. Meillä on suuri vastuu siitä, miten oikeakielisyys leviää. Jos me käytämme virheellistä kieltä, niin vaikutus kertaantuu. *Satu Takala, päätoimittaja, Ilkka*

(1) - - lehtiartikkeleita käytetään toki myös opetuksessa, ja niitä voidaan käyttää ylioppilaskirjoituksissa. On tosi noloa, jos se (, mitä olemme kirjoittaneet,) on väärin. *Camilla Berggren, päätoimittaja, Vasabladet*

(2) Olen sanonut, että kyllä sillä (=kielenhuollolla) on väliä jo yksistään sanoman ymmärrettävyyden kannalta. Ja kenellä siitä (=sanoman perillemenosta) on vastuu, jos ei lehdellä? *Pentti Kiiski, päätoimittaja, Keski-Uusimaa*

Itse koen kuuluvani edellä mainituista diskursseista ensisijaisesti ammattitaitoisiin tekijöihin, sillä pidän moitteetonta lehtikieltä tärkeänä osana laadukasta julkaisua. Kieli on toimittajan työkalu, ja ammattilaisella on oltava käytössään kunnolliset välineet. Toisaalta pystyn samaistumaan vastuullisten vaalijoiden ja esimerkillisten mallinantajien ajatteluun: toimittajan tehtävänä on ylläpitää hyvää kieltä ja toimia kielenkäytön mallina lukijoille. En kuitenkaan koe olevani äärimmäisen tiukka tai ehdoton kielenhuoltaja – hyväksyn kielen muuttumisen ja esimerkiksi puhekieliset ilmaukset tietyissä juttutyypeissä. Suhtaudun kielenhuoltoon käytännönläheisesti, en niinkään itseisarvona.

2.2.2 Mitä kuuluu suomalaiselle lehtikielelle?

Viime aikoina on keskusteltu paljon siitä, ovatko suomalaisten kirjoitustaidot ja kielenhuolto-osaaminen heikkenemään päin. Keskustelu on koskenut myös tiedotusvälineiden kieltä, jonka on epäilty muuttuneen teknisesti huonommaksi ja ilmaisuvoimaltaan heikommaksi. Kielen tilasta keskusteleminen on tärkeää, sillä hyvä ja eloisa kieli on hyvän yleistiedon ja kriittisyyden ohella toimittajan tärkeimpiä työkaluja.

Toimitukset saavat säännöllisesti palautetta kielellisistä kömmähdyksistä, joita lukijat poimivat lehtien sivuilta. Eloranta (@17.7.2011) toteaa osuvasti, että lehtitalon ulkopuolella on lukuisia epävirallisia kielenhuoltajia, jotka eivät epäröi ilmoittaa havaitsemistaan epäkohdista. Kieli herättää tunteita laidasta laitaan: huolia, pelkoja, toiveita, haluja, kateutta, intohimoja, vihaa ja rakkautta. Kieleltä edellytetään herkästi puhtautta, kunnollisuutta ja säännönmukaisuutta. (Heikkinen ja Mantila 2011, 25.)

Myös Kotilainen (2003, 57) on huomannut, että kielenkäyttö kuohuttaa. Hän toteaa osuvasti, että on turha kehottaa ihmisiä ajattelemaan vain tekstin sisältöä, sillä pienet virheet ärsyttävät kaikkein eniten. Kotilaisen mukaan viestin arvokaskaan sisältö ei mene perille, jos teksti vilisee pikkuvirheitä. Tuohtunut lukija ei suostu näkemään virheiden yli.

Suomalaisen lehtikielen kehityksestä ei ole liiemmin tehty tutkimusta, mutta yleinen käsitys journalistien ja alan opiskelijoiden keskuudessa vaikuttaa olevan se, ettei kieli ole muuttunut ainakaan paremmaksi. Lehtien saama kriittinen lukijapalaute tukee tätä oletusta.

Toimitustyöstä on tullut entistäkin hektisempää, sillä lehden säännöllinen ilmestyminen edellyttää aikataulussa pysymistä. Toimittajan on kirjoitettava juttuja valmiiksi siihen tahtiin, että taittajat, painohenkilökunta ja lehdenjakajat pääsevät ajoissa töihin. Kiireessä joudutaan tekemään jatkuvasti nopeita päätöksiä siitä, mitä sanotaan ja miten sanotaan. Ajanpuutteen takia laatu kärsii, vaikka tietoa pyritään välittämään mahdollisimman selkeästi ja ymmärrettävästi.

Nimenomaan selkeys on hyvän lehtikielen tärkeimpiä tunnusmerkkejä, sillä teksteillä pyritään välittämään tietoa. Jos sanoma ei mene perille, teksti on melkoisen yhdentekevä. Kotilaisen (2003, 99) mukaan hyvä lehtijuttu syntyy mietityistä, selkeistä ajatuksista, jotka pitää ilmaista selkeillä, yksinkertaisilla virkkeillä. Hyvän ja ymmärrettävän tekstin edellytyksenä on siis se, että toimittaja tietää tarkkaan, mitä haluaa sanoa ja miten. Mitä paremmin kirjoittaja tuntee oikeinkirjoitussuositukset, sitä enemmän hän voi keskittyä asiaan ja sen selkeään muotoiluun. Lukijakin hyötyy, kun hänen ei tarvitse arvuutella, mitä kirjoittaja oikein tarkoittaa. (Kotus 2008, 13.)

Hyvälle lehtikielelle ei ole olemassa yksiselitteistä määritelmää. Hiidenmaan (2003, 289) mielestä tekstin hyvyyttä ei määritä pelkästään se, että siitä saa selvän tai että siinä ei ole kielivirheitä, vaan tekstiltä on lupa odottaa myös tyylikkyyttä, innostavuutta ja sanomisen taitoa. Kotilainen (2003, 99) toteaa saman asian eri sanoin: kielen pitää olla hänen mielestään ”verevän verbaalista eikä kökköistä kapulakieltä”.

Suominen (1998, 73, 86) listaa hyvän kielen ominaispiirteiksi muun muassa ymmärrettävyyden, virheettömyyden, monipuolisuuden, suomalaisuuden, sujuvuuden ja tilanteenmukaisuuden. Tilanteenmukaisuuden vaatimuksen mainitsee myös Helsingin Sanomien kielenhuoltovastaava Ville Eloranta (henkilökohtainen tiedonanto 18.1.2013):

Semmoinen tekstilajiymmärrys tai genreajattelu on tulevaisuuden juttu ihan selvästi. Siihen pitäisi hirtu paljon keskittyä, mikä on sopiva aika ja paikka millekin ilmaisulle.

Luukkonen (2006, 114) toteaa kielenhuolto-oppaassaan, että hyvän asiatekstin perustekijöitä ovat ennen muuta sopiva kielimuoto ja oikea tyyli. Kirjoittajan on aina ensimmäisenä mietittävä, kenelle hän kirjoittaa. Teksti on tyyliään hyvää, jos se soveltuu juuri sille lukijakunnalle, jolle se on tarkoitettu.

Helpompaa kuin määritellä hyvä lehtikieli on osoitella kielen puutteita. Kotilainen (2003, 100–107) puhuu ”kirjoittajan yhdestätoista taudista, jotka saastuttavat tekstiä ja tekevät siitä kaavamaisen keskinkertaista”:

1. *Substantiivisyöpä*: verbien korvaaminen substantiiveilla
2. *Passiivipaiseet*: passiivin suosiminen subjektin ja predikaatin sijaan
3. *Lauseenvastikerokko*: sivulauseiden liiallinen korvaaminen lauseenvastikkeilla
4. *Lapamatovirkkeet*: tekstin luettavuutta heikentävien ylipitkien virkkeiden käyttö
5. *Vierassanavirus*: vieraskielisten ilmausten suosiminen suomenkielisten sijaan
6. *Lyhenneripuli*: sanojen korvaaminen lyhenteillä
7. *Uudissanaummetus*: vanhojen ja toimivien sanojen korvaaminen uusilla ja epämääräisillä
8. *Länsiflunssa*: englanninkielisten sanojen viljeleminen
9. *Muotiluulotaudit*: uusien muotisanojen ja -sanontojen suosiminen
10. *Itsestänselvyyshottuma*: turhien asioiden kertominen tekstissä
11. *Versaalipatit*: ison kirjaimen käyttäminen keskellä sanaa, esimerkiksi tuotteiden nimissä

Kotilaisen lista on vain yksi näkemys siitä, millaista on huono kieli. Edellä on kuitenkin lueteltu melko kattavasti niitä elementtejä, jotka tekevät lehtitekstistä kömpelöä ja sotivat nimenomaan selkeyden ja ymmärrettävyyden ihannetta vastaan. Kotilaisen listaamat puutteet koskevat lähinnä kielioppia – huomiotta jäävät muun muassa sellaiset seikat kuin tekstin rakenne, tyyli ja sopivuus omaan genreensä.

Kotilaisen (2003, 216) mukaan lehtijutun tekijän asenne ja ammattitaito paljastuvat siitä, miten valmis juttu on, kun se tarjotaan julkaistavaksi. Lehdissä, joissa ei ole juurikaan kirjoitusvirheitä tai oikaisuja, toimittajat ottavat kielenhuollon vakavissaan ja virheet halutaan korjata hyvissä ajoin. Tinkimätön asenne johtaa huolellisiin ja virheitä eliminoiviin työtapoihin. Kotilainen kritisoi toimitusten hektistä työtahtia ja lainaa tuntemansa yritysjohtajan suosimaa aforismia: ”Ei ole koskaan aikaa tehdä sitä kunnolla, mutta aina on aikaa tehdä se uudelleen.” Joskus voisi siis päästä vähemmällä, jos tarkistaisi tai tarkistuttaisi tekstinsä ja säästyisi oikaisulta.

Käsityksiin kielen hyvyydestä tai huonoudesta liittyy keskeisesti kielen muuttuminen. Muutos on hidasta, eikä sitä yleensä havaitse kuin vasta jälkeenpäin. Kirjoitettu yleiskielikin muuttuu, ja myös kirjoituskäytänteisiin tulee kirjavuutta. Siksi yleiskielen oikeinkirjoitussuosituksiakin joudutaan ajoittain päivittämään. (Kotus 2008, 13.)

Koivusalon (@1992) mukaan olennaisinta lehtikielen kehityksessä on ollut menneinä vuosikymmeninä virallisuudesta ja muodollisuudesta tinkiminen: kieli on tullut lähemmäksi ihmisten arkista puhetta. Suurin muutos on koskenut sanastoa, joka on muuttunut vapaampaan suuntaan. Uutisten ja etenkin pääkirjoitusten kieli on kyllä

säilynyt virallisen sävyisenä, mutta näissäkin tekstilajeissa sananvalinnan vapaus on lisääntynyt selvästi. Luukkosen (2006, 25) mukaan puhutun kielen piirteet hivuttautuvat ensiksi juurikin lehtiteksteihin. Kielen spontaani kehitys näkyy toimittajien käyttämässä kielessä.

Lahdenmäki (@2001) kuvailee lehtikieltä kieleksi, joka liikkuu arkisen ja asiatyylin rajamailla. Lehtikieli poikkeaa hänen mukaansa hieman asiasuomesta. Esimerkiksi uutisissa ja reportaaseissa sanakirjan arkisiksi määrittelemät sanat *kännykkä* ja *kyltti* ovat usein täysin hyväksyttäviä, kun taas sanojen *matkapuhelin* ja *kilpi* toistaminen kangistaisi tekstiä.

Kaikkia kielen muuttuminen ei miellytä. Uusien vaihtoehtojen hyväksyminen voi olla vanhan suosituksen oppineesta vaikeaa. Saattaa syntyä tunne, että nyt voi kirjoittaa miten tahansa. (Kotus 2008, 14.) Kun eri-ikäiset ja eritaustaiset kielenkäyttäjät tuovat oman kielitajunsa yhteiseen keskusteluun, samalla paljastuvat makumieltymysten ja tyylikäsitysten sekä kielellisen harjaantuneisuuden erot. Vaatii suvaitsevaista mielenlaatua ymmärtää, että mieltymyksiä on monenlaisia. (@Hiidenmaa 2006.)

Muun muassa Kämäräinen (2008) arvostelee julkisen sanan käyttäjien ”tuuliviirimäistä valmiutta ottaa käyttöön uusia ilmaisuja, jotka heti kohta leviävät kaiken kansan keskuuteen”. Hänen mukaansa kyse on muoti-ilmiöistä, joihin toimittajat lähtevät sinisilmäisesti mukaan. Kun sulautuu massaan, säästyy erottumiselta ja parempaan ponnistelemisen vaivalta.

Kämäräinen (2008, 22, 24, 27) on tuottanut ennen muuta kankeista kielikuvista, epäonnistuneista sanavalinnoista ja kehnoista virkerakenteista, joita media hänen mukaansa viljelee. Hän mainitsee esimerkkeinä kankeista kielikuvista *seksikäyttäytymisen rapautumisen* ja *omaisuuden sulamisen*. Sanavalinnoissa hän suosisi vanhoja ilmauksia uusien sijaan: miksi esimerkiksi mies *tippuu* katolta kuin vesipisarat, kun hän voisi yksinkertaisesti *pudota*? Kämäräisen mukaan tietoisuuden hämärätila ei näy vain sanoissa vaan myös ajatuksissa, joita ilmaistaan lausein. Hän kertoo tavanneensa julkisessa puheessa ja kirjoituksessa jatkuvasti lauseita, jotka voi ymmärtää vasta sitten, kun muokkaa ne mielessään kieliopin ja logiikan vähimmäisvaatimuksia vastaaviksi.

Luukkosen (2006, 21, 23) mielestä olemme oman aikamme tyylin ja oppien sekä tottumustemme orjia. Luukkonen korostaa, että kielen on aina pystyttävä vastaamaan aikansa haasteisiin ja mukauduttava sen erilaisiin tarpeisiin. Mitä paremmin kieli vastaa sanastollisesti, tyylillisesti ja muodollisesti kunkin ajan vaatimuksiin, sitä enemmän sitä käytetään ja arvostetaan.

Hiidenmaa (2003, 13, 23) on samoilla linjoilla. Hänen mukaansa kielen muutoksiin suhtaudutaan usein pelokkaasti ja uusista ilmiöistä tunnetaan vain ne osat, jotka ovat jostain näkökulmasta huonompia kuin aiemmin. Hän haluaa tehdä eron erilaisten muutosten ja vaihteluiden välille: On ensinnäkin kielen luontaiseen olemukseen sekä opetukseen ja tietoiseen kielen viljelyyn kuuluvia muutoksia ja vaihteluja. Näiden lisäksi on viimeistelemättömiä painotuotteita, jotka eivät edusta kielen muutosta. Niissä voi olla kyse välinpitämättömyydestä tai muista laiminlyönneistä ja tietämättömyydestä.

Toimittajien puutteellisiin oikeinkirjoitustaitoihin on haettu selitystä koulumaailmasta. Kotuksen kielipoliittisessa ohjelmassa (@1998) todetaan, että koulun ja ammattikoulutuksen äidinkielenopetuksen taso näkyy selvästi toimittajien työssä. Toisaalta on tiedossa, että suuri osa lukiolaisista ei saavuta sellaista äidinkielen kirjallista hallintaa, jota monissa työtehtävissä kaivattaisiin. Ylioppilaskirjoitusten tekstit sisältävät runsaasti kielivirheitä ja avuttomia lauserakenteita ja kertovat yleisestä tottumattomuudesta kirjoitettuun kielimuotoon. (@Hakulinen 2009.) Myös kyselyyni ja teemahaastatteluihini osallistuneet esittivät sensuuntaisia kommentteja, että alalle tulevat toimittajat taitavat oman äidinkieltensä huonommin kuin edeltävien sukupolvien journalistit.

Median käyttämän kielen tasoon vaikuttaa niin ikään se, että läheskään kaikki toimittajat eivät ole saaneet toimittajakoulutusta. Toimittajaksi voi päätyä monia eri väyliä, sillä journalismin tekemisen voi oppia muuallakin kuin yliopistossa. Lienee kuitenkin niin, että pidempään opiskelleet ovat tottuneempia kirjoittamaan erityyppisiä tekstejä kuin vaikkapa peruskoulu- tai lukiopohjalta alalle ponnistavat. Toisaalta pitää muistaa, ettei media-alan koulutus suinkaan aina ole tae hyvistä kirjoitustaidoista, vaan myös osa koulutetuista toimittajista kirjoittaa huonoa kieltä. Oma kokemukseni on, että toimittajakoulutuksessa kielen osuus on varsin vähäinen – esimerkiksi Jyväskylän

yliopiston journalistiikan opintoihin sisältyy vain yksi kielenhuoltoon keskittyvä kurssi (@journalistiikan opetussuunnitelma 2012–2015).

2.3 Kielenhuolto

2.3.1 Rakenteiden, tekstien ja aseman huoltoa

Koska kielenhuolto on tutkimukseni keskeisimpiä käsitteitä, on syytä selvittää, millaisia merkityksiä sanalla voi olla ja mitä se tässä tutkimuksessa tarkoittaa. Kielitoimiston sanakirjan (@2006) mukaan kielenhuolto on ”kielen järjestelmän ja kielenkäytön ohjailua suosituksin”. Lyhyt ja ytimekäs määritelmä vihjaa, että kielenhuollossa puututaan paitsi kielen eritasosiin rakenteisiin myös kielen soveltamiseen erilaisissa konteksteissa.

Kielenhuollon lähtökohtana on, että yhteiskunta tarvitsee yhteisen kielimuodon, joka noudattaa julkisia normeja. Kielenhuollon tehtävänä on pitää huolta toimivasta yleiskielestä ja auttaa kieliyhteisön jäseniä kielenkäytön kysymyksissä antamalla kielenkäyttäjille välineitä kieliongelmiensa ratkaisemiseksi. (@Kotuksen kielipoliittinen ohjelma 1998.) Suomen kieli voi säilyttää käyttökelpoisuutensa koko kieliyhteisön yhteisenä kommunikaatiovälineenä vain, jos se säilyttää jonkinasteisen yhtenäisyyden (@Ikola 1994).

Kielenhuolto voidaan nähdä kokonaisuutena, johon kuuluvat kielen rakenteiden tarkastelu, tekstinhuolto ja kielen aseman huolto. Kielen rakenteiden huolto keskittyy kirja- ja yleiskielen, sen rakenteiden, sanaston ja nimistön tarkasteluun ja ohjailuun. Tekstinhuollossa sen sijaan tarkastellaan kielenkäyttöä tilannekohtaisesti ja yritetään muokata tekstejä mahdollisimman hyvin omiin tarkoituksiinsa sopiviksi. Kielen aseman huollosta on kyse silloin, kun seurataan kielen kehitystä ja tehtäviä yhteiskunnassa ja pyritään vaikuttamaan kieliyhteisön asenteisiin kielipoliittisilla kannanotoilla. (@Kotuksen kielipoliittinen ohjelma 1998.)

Kielenhuollon periaatteita ovat vanhastaan olleet suomalaisuus, rakenteen symmetrisyys, johdonmukaisuus, vakiintuneisuus ja yleisyys. Lisääntyvän kansainvälisen kanssakäymisen myötä erityisesti suomalaisuuden periaate on vaatinut

uudelleenarviointia. (@Mantila 2002.) Ikola (@1994) totesi jo kymmenkunta vuotta aiemmin, että kielenhuollon painopisteet vaihtuvat yhteiskunnan ja kielenkäytön muuttumisen seurauksena.

Hiidenmaa (2003, 266, 300–302) kyseenalaistaa kielenhuolto-kattotermin, joka ei hänen mielestään riitä kuvaamaan toiminnan moninaisuutta. Hän vertaa kielenhuoltoa laajaan sateenvarjoon, jonka alle mahtuvat jokapäiväiseen kielenkäyttöön kuuluva ilmausten arviointi, tekstien editointi ja muokkaus sekä varsinaisen kielenhuolto-organisaation työ. Hiidenmaan mielestä kielenhuolto on terminä aikansa elänyt muun muassa siksi, että kielenhuolto ei nykymuodossaan ole suurelta osaltaan huoltoa vaan myös kuvausta ja keskustelun herättämistä. Hiidenmaa ehdottaa, että nykyään voitaisiin puhua kielenhuollon sijaan neljästä erillisestä toiminnasta: kirjakielen kuvauksesta, oikeinkirjoituksesta, hyvien tekstien edistämisestä ja kielipolitiikasta.

Sajavaara (1989, 187) toteaa kielenhuolto-sanana olevan hieman väljä ja toisinaan hankalakäyttöinen. Hän huomauttaa, että kielenhuolto ratkoo kahdenlaisia ongelmia: normatiivisia ja funktionaalisia. Normituskysymyksiä pohtii virallinen kielenhuolto eli Kielitoimisto ja suomen kielen lautakunta, kun taas funktionaalisten eli kielenkäyttöongelmien kanssa painivat esimerkiksi opettajat ja muut kielen ammattilaiset – luonnollisesti myös toimittajat. Sajavaaran mukaan tarvitsisimme omat sanansa normatiiviselle toiminnalle, joka keskittyy normien selvittämiseen ja suosittamiseen, ja funktionaaliseen toiminnalle, johon kuuluvat normien levittäminen ja soveltaminen sekä tyyliä kehittäminen.

Tässä tutkimuksessa puhun kielenhuollosta Hiidenmaan ja Sajavaaran kritiikistä huolimatta. Perustelen valintaani yksinkertaisuudella: kielenhuolto on käsitteenä yleisesti tunnettu ja vakiinnuttanut paikkansa, vaikka se herättääkin eri ihmisissä hieman erilaisia mielikuvia. Jos tukeutuisin Hiidenmaan esittämään nelijakoon, joutuisin puhumaan erikseen oikeinkirjoituksesta ja hyvien tekstien edistämisestä.

Haluan kuitenkin täsmentää, mihin kielenhuollon osa-alueeseen tutkimuksessani keskityn. Lienee selvää, että Sajavaaran laatiman kahtiajaon mukaan tutkimukseni kohdistuu funktionaaliseen kielenhuoltoon, sillä sanomalehdet huoltavat kieltä nimenomaan käytännössä. Tarkoitan kielenhuollolla ensisijaisesti tekstinhuoltoa, jossa

kommentit voivat koskea muun muassa tekstin sävyä, tyyliä ja esitystapaa sekä yksittäisen ilmauksen käyttöä (Hiidenmaa 2003, 285). Kielenhuolto ei siis ole pelkkää kirjoitusvirheiden metsästystä ja pilkunviilausta, vaan sen avulla pyritään parantamaan tekstejä laajemmin ja monipuolisemmin. Miellän kielenhuollon osaksi jokapäiväistä toimitustyötä – juttujen arvioinnin ja muokkaamisen pitäisi kuulua jokaisen toimittajan työnkuvaan.

2.3.2 Suomen kielen huollon historiaa

Suomen kieltä on huollettu niin pitkään kuin suomenkielisiä tekstejä on kirjoitettu, mutta systemaattisemmin kielenhuolto alkoi maassamme 1800-luvulla (Heikkinen ja Mantila 2011, 34). Kielen järjestelmän ja kielenkäytön ohjailua, jota nykyään tavallisesti kutsumme kielenhuolloksi, nimitettiin 1950-luvulle asti oikeakielisyudeksi. Oikeakielisyudesta puhui ensimmäisenä Helsingin yliopiston suomen kielen ja kirjallisuuden professoriksi valittu E. N. Setälä vuonna 1893 pitämässään virkaanastujaisesityksessään. (@Rintala 2000.)

Suomen kirjakieltä uudistettiin rajusti 1800-luvulla. 1870-luvulla kielemme pystyi jo täyttämään sivistyskielen keskeiset tehtävät hallinnossa, koulutuksessa ja kirjallisuudessa. Sanasto ja murrepohja laajenivat, ja samalla kehitettiin oikeinkirjoitusta ja kieliopillista rakennetta. Uudistuksissa pyrittiin kansallisromanttisen ajattelutavan mukaisesti toteuttamaan kansalliskielen omaa erityislaatua. Ajateltiin, että kielellä on ihannemuoto, joka voidaan paljastaa eri murteita vertailemalla. Samalla kirjakieli tuli puhdistaa sen omaa luonnetta häiritsevistä vieraista vaikutteista. Tämä purismiksi tai puhdaskielisyydeksikin kutsuttu suuntaus vaikutti kirjakielen kehitykseen vahvasti aina 1900-luvun puoliväliin asti. (@Rintala 2000.)

1940-luvun loppupuoli oli kielikiistojen aikaa. Kiistat eivät olleet vain yleisön ja kieliauktoriteettien välisiä, vaan kielimiehet ottivat mittaa toisistaan välillä hyvinkin näkyvästi. (@Kolehmainen 1995.) 1930- ja 40-lukujen johtavat oikeakielisyysmiehet Lauri Hakulinen ja E. A. Saarimaa saivat kuulla kritiikkiä muun muassa siitä, että he pyrkivät muuttamaan kieltä jatkuvasti ja herättivät kielenkäyttäjissä epävarmuutta. Kenties koväänisimmin palautetta antoivat slaavilaisten kielten tutkija J. J. Mikkola ja murretutkija Lauri Kettunen. (@Rintala 2000.)

Kieliväittely virisi huippuunsa vuonna 1949, kun Kettunen julkaisi poleemisen teoksensa Hyvää vapaata suomea vastaiskuna Saarimaan kahta vuotta aiemmin laatimalle Kielenoppaalle (@Koivusalo 1985). Kettunen (1949, 6) kritisoi perinteistä kielenohjailua kirjansa kärkevässä esipuheessa:

Kirjakieltä ei pidä hyödyttömästi muuttaa eikä turhilla uusilla rajoituksilla tehdä niin vaikeasti hallittavaksi, että – kuten on jo tapahtumassa – kielenkäyttäjä on ainaisessa pelossa ja vavistuksessa ennen niin tuttua ja helppoa äidinkieltään kirjoittaessaan ja sitten, yrittäessään noita uusia ohjeita seurata, lioitteleekin ja tuottaa harmia itse ohjeiden antajille.

1940-luvun lopun kielikiistalla oli tärkeä merkitys. Kettusen ajatusten saama varovaisen myönteinen palaute osoitti, että virallinen näkemys oikeakielisyydestä oli joutunut kriisiin. Tuli ajankohtaiseksi pohtia, mihin suuntaan kielenohjailua olisi syytä kehittää, jotta se palvelisi kielenkäyttöä parhaalla mahdollisella tavalla. Ilmapiiri vapautui vähitellen, ja oikeakielisyyden sijaan alettiin puhua kielenhuollosta. (@Kolehmainen 1995.)

Yhtenä tärkeänä lenkkinä ajattelutavan muutoksessa oli Matti Sadeniemi, joka valittiin Nykysuomen sanakirjan päätoimittajaksi 1939 ja Kielitoimiston johtajaksi 1950. Hänen johtajakaudellaan vakiintui Kielitoimiston maltillinen ja realistinen toimintalinja, jonka lähtökohtina olivat vallitseva käytäntö ja kieliyhteisön tarpeet. Sadeniemen oma toimintaohje kuului: ”Vakiintuneeseen älä kajoa.” Ennen normin muuttamista tuli pyrkiä ennakoimaan kaikki se, mitä muutoksesta saattoi aiheutua. (@Rintala 2000.)

Rintalan (@2000) mukaan siirtyminen oikeakielisyydestä kielenhuoltoon ilmentää syvällisempää asenteiden ja jopa ajattelutavan muutosta. Oikeakielisyys edellyttää ”oikeaa” ja ”väärää”, eli siinä on kyse ”oikeiden” vaihtoehtojen valitsemisesta ”väärrien” sijaan. Kielenhuolto lähtee käytännöllisemmältä pohjalta: taustalla vaikuttaa käsitys kielestä ihmisten toiminnan välineenä ja työkaluna, jota voidaan huoltaa muiden työkalujen tavoin. Kieltä huolletaan, jotta se palvelisi yhteiskunnallista toimintaa mahdollisimman hyvin.

1950-luvulla vallan saaneet uudet kielenohjailun periaatteet ovat kantaneet aina näihin päiviin saakka. Kieliyhteisön tarpeisiin pohjautuva funktionaalinen kielenhuolto on edelleen voimissaan. Kotuksen kielipoliittisessa ohjelmassa (@1998) todetaan:

Kielenhuolto pyrkii oikein-väärin-ajattelun sijaan välittämään moniarvoisempaa käsitystä kielestä, myös normitetusta kielimuodosta. Keskeistä on kielellisen variaation merkityksen painottaminen ja tilanteen ja tekstiyhteyden huomioon ottaminen. Yhteiskunnan monimuotoistumisen ja moniarvoistumisen myötä myös kielenhuollon sisältö on monipuolistunut. Vakiintuneessa yleiskielessä, kuten suomessa ja ruotsissa, kielenhuollon painopiste on siirtynyt tekstin yksityiskohdista laajempiin tekstuaalisiin rakenteisiin.

Myös lehtikieleen ja sen kirjavuuteen suhtaudutaan varsin ymmärtäväisesti. Kieltä arvioitaessa pyritään aina ottamaan huomioon tekstin käyttötarkoitus. Tekstin funktio säätelee tekstin luonnetta ja näin ollen myös sen kielellistä olemusta. Tekstilajien viestinnälliset tarkoitukset eroavat toisistaan, ja myös sanomalehtien kielenkäytössä on variaatioita, sillä sanomalehti sisältää monia eri tekstilajeja. (@Kotus 1998.)

3 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Kerron tässä luvussa tutkimukseni luonteesta ja toteutuksesta: käyn läpi teoreettista taustaa ja sen soveltamista omaan työhöni. Esittelen aluksi käyttämiäni tutkimusmenetelmiä ja aineistonkeruuprosessia, minkä jälkeen kerron aineiston käsittelystä ja vastausten analysoinnista.

3.1 Monimenetelmäisyys

Olen toteuttanut tutkimukseni kahdessa vaiheessa yhdistäen määrällisen ja laadullisen tutkimuksen menetelmiä. Ajatus kvantitatiivisen ja kvalitatiivisen tutkimuksen yhteensovittamisesta on kasvattanut suosiotaan viime vuosina. Koska samassa tutkimuksessa voi olla erityyppisiä ongelmia, siinä voidaan käyttää monenlaisia menetelmiä. Laajentamalla menetelmien käyttöä saadaan esiin laajempia näkökulmia ja voidaan lisätä tutkimuksen luotettavuutta. (Hirsjärvi ja Hurme 2001, 26–27, 38–39.)

Aloitin tutkimukseni kartoittamalla Suomen seitsenpäiväisten sanomalehtien kielenhuollon kokonaistilannetta kyselyllä (ks. liite 1), jolla keräsin sekä määrällistä että laadullista tietoa tutkimusaiheestani. Kyselyn vastausten perusteella valitsin lähempään tarkasteluun lehtiä, joiden kielenhuoltokäytäntöjen huomaisin poikkeavan selvästi toisistaan. Syvensin tietämystäni näiden lehtien kielenhuollosta teemahaastatteluilla (ks. liite 2).

Olen siis edennyt kvantitatiivisesta kvalitatiiviseen ja pyrkinyt saamaan tutkimusaiheestani mahdollisimman monipuolisen ja syvällisen kuvan. Monimenetelmäisyydelle on tyypillistä, että kvantitatiivista tutkimusta sovelletaan tutkimusaiheen makrotasolla etsittäessä tunnuspiirteitä, joita sitten tutkitaan tarkemmin kvalitatiivisella menetelmällä (@ylemmän AMK-tutkinnon metodifoorumi).

Kaksi erilaista lähestymistapaa täydentävät tutkimuksessani toisiaan: määrällinen osio toimii eräänlaisena pohjustuksena laadulliselle tarkastelulle. Tutkija voi alun perinkin suunnitella joko määrällisen tai laadullisen menetelmän ikään kuin sivuosaan, laukaisemaan tai innoittamaan tutkimusprosessia (Hirsjärvi ja Hurme 2001, 32).

Sen lisäksi, että hain kvantitatiivisella osiolla tietoa sanomalehtien kielenhuollon yleisyydestä ja ilmenemismuodoista, löysin sen avulla mielenkiintoisia tapauksia kvalitatiivisen jatkotutkimuksen kohteiksi.

3.2 Kyselytutkimus

3.2.1 Kyselyn toteutus

Tutkimukseni ensimmäisessä vaiheessa selvitin kyselyllä, mitä Suomen seitsenpäiväisten sanomalehtien kielenhuollolle kuuluu. Kyselytutkimuksella pyrin ensisijaisesti pääsemään perille tutkimani ilmiön laajuudesta eli siitä, kuinka yleistä kielenhuolto on missäkin muodossaan. Tavoitteenani oli saada kokonaiskuva aiheesta, josta ei ollut olemassa juurikaan aiempaa tutkimustietoa.

Kyselytutkimusten etuna pidetään yleensä sitä, että niiden avulla voidaan kerätä laaja tutkimusaineisto. Kyselylomakkeiden avulla pystytään kysymään monia asioita suurelta määrältä ihmisiä. Menetelmä on tehokas: tutkija säästää aikaa ja selviää vähemmillä ponnisteluilla, kun hänen ei tarvitse lähteä keräämään tietoa paikan päältä.

Kyselytutkimukseen liittyy toki myös heikkouksia: ensinnäkään ei ole varmuutta siitä, miten vakavasti vastaajat ovat suhtautuneet tutkimukseen tai miten tarkoituksenmukaisia annetut vastausvaihtoehdot ovat olleet. Sekin jää osittain arvoitukseksi, miten hyvin tai huonosti vastaajat ylipäättään ovat perehtyneet aiheeseen, josta heille esitetään kysymyksiä. (Hirsjärvi ym. 2009, 195.)

Yhdistelin kyselylomakkeessa suljettuja ja avoimia kysymyksiä päästäkseni parhaaseen mahdolliseen lopputulokseen. Avointen kysymysten hyvä puoli on, että ne antavat vastaajalle mahdollisuuden kertoa näkemyksistään ja kokemuksistaan omin sanoin, toisin kuin suljetut kysymykset. Vastausten analysointi on jokseenkin työlästä, mutta kerätty aineisto on parhaimmillaan rikasta ja hedelmällistä, jos vastaajat ottavat kyselyn tosissaan ja malttavat käyttää aikaa vastaamiseen. Toisaalta avoimia kysymyksiä voidaan kritisoida siitä, että ne tuottavat sisällöltään kirjavan ja heterogeenisen aineiston, jonka luotettavuuteen tulee suhtautua varauksellisesti ja jonka käsitteleminen saattaa olla hankalaa. Suljettujen kysymysten vastauksia on helpompi ja nopeampi vertailla keskenään. (Hirsjärvi ym. 2009, 201.)

Ennen kyselyn toteuttamista testasin lomakkeen toimivuutta kurssikavereillani, mikä oli ehdottoman tarpeellista. Pilottitutkimuksen avulla pystyin muokkaamaan kysymysrunkoa varsinaista tutkimusta varten. Pilotoinnin jälkeen lähetin tiiviin kyselyn sähköpostitse ensisijaisesti sanomalehtien uutispäälliköille, koska oletin heidän käytännön toimitustyötä tekevinä tietävän parhaiten oman lehensä kielenhuollosta. Toimitusten työnjako ja tehtävänimikkeet vaihtelevat kuitenkin siten, että kaikissa lehdissä ei ole uutispäällikköä. Näissä tapauksissa lähetin kyselyn lehden toimituspäällikölle. Kaikilta uutis- ja toimituspäälliköiltä en vastausta saanut, joten vastaajien joukossa on myös kaksi päätoimittajaa, kaksi vuoropäällikköä, kaksi kielenhuoltoon erikoistunutta henkilöä, uutistuottaja ja toimitussihteeri. Uutispäällikköjä on vastaajista viisitoista ja toimituspäällikköjä kahdeksan. Kahdelta lehdeltä (Ilkka ja Keski-Uusimaa) sain kaksi vastausta – näissä tapauksissa valitsin analysoitaviksi toimituksen hierarkiassa korkeammalla olevan henkilön vastaukset. Tästä ei aiheutunut ongelmia, sillä saman lehden edustajien vastaukset olivat hyvin samansuuntaisia.

Kysely onnistui kaiken kaikkiaan hyvin. Sinnikkään yhteydenoton ansiosta vastausprosentti nousi lopulta sataan, mihin olen erittäin tyytyväinen. Vastausten saaminen kaikilta lehdiltä antoi minulle varsin kattavan kuvan tutkimusaiheestani, vaikka kovin syvällistä tietoa en vielä kyselyvaiheessa saanutkaan. Syiden ja seurausten selvittely jäi tarkoituksellisesti temahaastatteluihin.

Laitoin kyselyn liikkeelle 29. marraskuuta 2011 ja ilmoitin odottavani vastauksia kahden viikon sisällä. Tuona aikana vastauksia tuli seitsemän. 13. joulukuuta lähetin sähköpostitse muistutuksen niille lehdille, joilta en ollut vielä vastausta saanut. Samana päivänä vastaajien joukko kasvoi kymmenellä. 19. joulukuuta lähetin kyselyn eri henkilöille kuin kahtena aiempaan kertana – tuloksena kahdeksan uutta vastausta kahden päivän aikana. 2. tammikuuta 2012 jouduin vielä muistuttamaan kuutta lehteä, ja lopulta 24. tammikuuta olin saanut vastaukset 31 lehdeltä.

Vaikka kaikki eivät vastanneetkaan kyselyyn niin nopeasti, kuin olisin toivonut, moni tuntui pitävän tutkimukseni aihetta tärkeänä. Vastausten viipymistä seliteltiin poikkeuksetta kiireellä, joka on myös kyselyn tulosten perusteella erottamaton osa nykyistä toimitustyötä ja yksi syy kielenhuollon puutteellisuuteen.

Toivottavasti saat riittävästi vastauksia kyselyysi. Toimituksissa on nykyään sellainen hoppu, että kaikki ”ylimääräinen” tahtoo jäädä tekemättä; itsekin vastaan kysymyksiisi ihan viime tingassa...
Sanna Puisto, vuoropäällikkö, Uusimaa

Palaute kyselystä ja tutkimusaiheesta oli pelkästään positiivista. Kommenteista kävi ilmi, että tutkimusta sanomalehtien kielenhuollosta kaivataan.

Pidän aihettasi tärkeänä. Minua hirvittää suomen kielen rapautuminen mediassa, vaikka meidän (=toimittajien) jos kenen tulee vaalia kieltä. *Pentti Kiiski, päätoimittaja, Keski-Uusimaa*

Hienoa, että joku tarttuu tähän aiheeseen. Sanomalehtien kielenhuolto on raskaasti retuperällä, paljolti taloudellisten kysymysten ja väen vähentämisen vuoksi. *Sanna Puisto, vuoropäällikkö, Uusimaa*

3.2.2 Aineiston käsittely ja analyysi

Käsittelen vastaajia heidän omilla nimillään, sillä tutkimukseni aihe ei nähdäkseni ole erityisen arkaluontoinen. Perustelen nimien julkaisua myös sillä, että on tärkeää tietää, millaisissa lehdissä toimitaan milläkin tavalla. Esimerkiksi lehden koko saattaa näkyä kielenhuollossa. Anonymiteetti tuskin olisi muuttanut vastauksia olennaisesti – vastaajat vaikuttivat varsin avoimilta ja rehellisiltä myös esiintyessään tunnistettavina. Toki on mahdollista, että jotkut vastaajat ovat hieman kaunistelleet totuutta, jos kielenhuollon tilanne on heidän lehdissään erityisen huono.

Kyselyn vastaukset muistuttavat sähköpostikieltä: teksti on nopeasti kirjoitettua ja osin viimeistelemätöntä. Lukemisen helpottamiseksi olen korjannut vastauksista muutamia lyöntivirheitä, pieniä alkukirjaimia virkkeiden alussa ja muita pikkuvirheitä.

Aineistoesimerkeissä olen tarvittaessa käyttänyt kahta yhdysmerkkiä (- -) poisjätön merkkinä. Lisäksi olen täydentänyt haastateltavien kommentteja lisäämällä sulkeiden sisään puuttuvia tai täsmentäviä sanoja.

Ruotsinkielisille lehdille lähetin kyselyn suomenkielisenä lukuun ottamatta viimeistä kysymysparia: Påverkar tidningens svenskspråkighet behovet av språkvård? På vilket sätt? (Vaikuttaako lehden ruotsinkielisyys kielenhuollon tarpeeseen? Millä tavalla?). Sain kaikkiin kysymyksiin pääosin ruotsinkielisiä vastauksia, jotka olen kääntänyt

suomen kielelle asiasisällön kärsimättä. Muilla tavoin en ole alkuperäistä aineistoa muokannut.

Kyselyyni vastattiin enimmäkseen hyvin. Suljetuissa kysymyksissä vastausprosentti oli erinomainen – todennäköisesti vastaamisen helppouden ansiosta. Avoimiin kysymyksiin kaikki eivät vastanneet, mikä oli odotettavissa. Syitä vastauskattoon lienevät ainakin kiire ja kysymysten haastavuus verrattuna suljettuihin kysymyksiin. Kaikki eivät esimerkiksi osanneet tai viitsineet kertoa, miksi kielenhuolto on puutteellista tai miten kielenhuoltoa tulisi jatkossa kehittää.

Kyselyn vastausten analysointi sujui ongelmitta, sillä hyvin suunniteltu kysymysrunko sai vastaajat vastaamaan varsin loogisesti. Analysoin avointen kysymysten vastauksia yksinkertaisen luokittelun avulla. Etsin aineistosta vastauksia, jotka pystyin sijoittamaan saman otsikon alapuolelle. Luokittelussa kohdejoukko jaetaan luokkiin, joihin sijoitetut tapaukset tai kohteet jakavat jonkin saman ominaisuuden tai joiden ominaisuudet muistuttavat toisiaan (@Menetelmäpolkuja humanisteille). Vastausten luokittelu on luonnollisesti subjektiivista: kukin tutkija luokittelee vastaukset omasta mielestään järkevällä tavalla. Luokittelu ei aiheuttanut minulle juurikaan päänvaivaa, sillä aineisto oli suhteellisen pieni ja siten hyvin hallittavissa.

Kyselytutkimuksen tuloksia tarkasteltaessa pitää muistaa, että vastaukset ovat yksittäisten henkilöiden näkemyksiä eivätkä näin ollen välttämättä kuvaa täydellisesti lehtien kielenhuollon todellista tilannetta. Joku toinen saman lehden edustaja olisi voinut vastata kyselyyni jossain määrin eri tavalla. Valitsemalla vastaajiksi toimitusten johtohenkilöitä pyrin lisäämään tutkimukseni luotettavuutta.

On myös syytä huomioda, että vastaukset kuvaavat lehtien keskivertopäivää – toimituksissa mikään päivä ei ole toisen kaltainen. Esimerkiksi kiireiltoina oikoluku saattaa jäädä väliin, ja tulos näkyy seuraavan päivän lehdessä.

3.3 Teemahaastattelut

3.3.1 Haastattelujen toteutus

Tutkimukseni toisessa vaiheessa hankin syvällisempää tietoa Suomen seitsenpäiväisten sanomalehtien kielenhuollosta teemahaastattelujen avulla. Valitsin haasteltaviksi viiden sellaisen lehden edustajan, joiden kielenhuoltokäytännöt eroavat selvästi toisistaan. Pyrin näin saamaan monipuolisen kuvan siitä, mitä kaikkea sanomalehtien kielenhuolto voi käsittää ja miksi kielenhuolto on sellaista kuin se on.

Valitsin teemahaastatteluihin seuraavat lehdet: Helsingin Sanomat, Ilkka, Keski-suomalainen, Keski-Uusimaa ja Vasabladet. Kaikki lähtivät mukaan tutkimukseen kiinnostuneena oloisina. Valikoin lehdet ensisijaisesti kyselyn tulosten sekä lehtien koon, kielen, maantieteellisen sijainnin, vastaajien innokkuuden ja henkilökohtaisten suhteiden perusteella. Pyrin löytämään haastateltaviksi mahdollisimman erilaisista lähtökohdista ponnistavia lehtiä: erikokoisia, erikielisiä, eri puolilla Suomea sijaitsevia ja kielenhuollon eri tavalla huomioivia.

Viisi tiedonantajaa ei ole paljon, mutta toisaalta laadullisessa tutkimuksessa ei pyritäkään tilastollisiin yleistyksiin. Tärkeämpänä pidetään ilmiön kuvaamista, toiminnan ymmärtämistä ja teoreettisesti mielekkään tulkinnan antamista jollekin ilmiölle. Kun tiedonantajia on vähän, heidät tulee valita siten, että he tietävät tutkittavasta ilmiöstä mahdollisimman paljon tai heillä on kokemusta asiasta. (Sarajärvi ja Tuomi 2009, 85.) Mitä syvempi dialogi haastattelijan ja haastateltavan välillä on, sitä rikkaampi on myös kertynyt materiaali (Hirsjärvi ja Hurme 2001, 135).

Helsingin Sanomat on Suomen suurin tilattava sanomalehti yli 330 000:n levikillään, ja se on saavuttanut eräänlaisen auktoriteetin aseman suomalaisessa journalismissa (@levikkitilasto 2012). Kyselyni perusteella Helsingin Sanomien kielenhuolto on varsin hyvällä mallilla ja moni voisi ottaa oppia lehden käytännöistä. Helsingin Sanomissa kielenhuollosta ovat erityisesti vastuussa artikkelitoimittaja, joka huoltaa kieltä muun työnsä ohessa, ja iltavuorojen editoivat toimittajat. Erillistä oikolukua käytetään vielä ainakin Nyt-liitteessä, Kuukausiliitteessä ja sunnuntaisivuilla – varsinaisen sanomalehden oikolukuosasto lakkautettiin vuonna 2005. Helsingin Sanomista

teemahaastateltavaksi ilmoittautui heti kyselyyn vastattuaan lehden kielenhuoltovastaava Ville Eloranta.

Keskikokoisia lehtiä teemahaastatteluissani edustavat Keski-suomalainen noin 65 000:n ja Ilkka reilun 50 000:n levikillään (@levikkitilasto 2012). Jyväskylässä ilmestyvä Keski-suomalainen on teemahaastatteluissa mukana siksi, että se on minulle tutuin seitsenpäiväinen sanomalehti ja olen jo valmiiksi melko hyvin perillä sen kielenhuoltokäytännöistä. Teemahaastatteluun osallistuneen uutispäällikön Keijo Lehdon (henkilökohtainen tiedonanto 22.1.2013) mukaan kielenhuolto on jäänyt jo jonkin aikaa turhan vähälle huomiolle, minkä olen itsekin lehdessä työskennelleenä huomannut. Keski-suomalaisessa on keskitytty viime vuosina erilaisiin kehitystoimenpiteisiin, joilla on pyritty takaamaan lehden asema myös tulevaisuudessa.

Kyselyni mukaan seinäjokisessa Ilkassa kielenhuolto on lisääntynyt viime vuosina. Etenkin koulutukseen on alettu käyttää enemmän aikaa ja rahaa. Olisi mielenkiintoista selvittää, mistä tällainen positiivinen muutos on lähtöisin. Tilanne on kuitenkin edelleen se, että juttua ei ennen sen ilmestymistä välttämättä lue kukaan muu kuin jutun kirjoittanut toimittaja itse. Ilkasta teemahaastatteluun osallistui lehden uusi päätoimittaja Satu Takala kyselyyn vastanneen uutispäällikön Heikki Peltokankaan sijaan. Kyselyn aikaan Takala toimi Ilkan ja Pohjalaisen yhteistoimituksen uutistuottajana ja vastasi journalismin kehittämisestä molemmissa lehdissä.

Tuusulalainen Keski-Uusimaa edustaa tutkimuksessani pieniä lehtiä noin 18 000:n levikillään (@levikkitilasto 2012). Kyselyni perusteella lehden kielenhuollossa on isoja epäkohtia: kiire vaivaa, ja koulutuksia järjestetään vain satunnaisesti. Lehden päätoimittajan Pentti Kiisken (henkilökohtainen tiedonanto 17.1.2013) mukaan eniten parannettavaa olisi kuitenkin toimittajien asenteissa: esimerkiksi kielenhuoltokoulutuksia on turha järjestää, jos toimittajat eivät vaivaudu noudattamaan niissä annettuja ohjeita.

Maamme toiseksi suurin ruotsinkielinen sanomalehti Vasabladet (levikki noin 20 000) valikoitui tutkimukseeni kielensä perusteella (@levikkitilasto 2012). Muiden ruotsinkielisten lehtien tapaan Vasabladet vahtii tarkasti kieltään, sillä suomen kielen vaikutteet tarttuvat helposti. HSS Median, Vasabladetia julkaisevan mediakonsernin,

palveluksessa työskentelee kielenhuoltaja, joka viettää osan viikosta Vaasassa. Kielenhuoltajan pitäminen lehdessä on varsin erikoista näinä aikoina, kun toimintaa tehostetaan ja väkeä vähennetään jatkuvasti. Vasabladetista teemahaastateltavana oli päätoimittaja Camilla Berggren.

Haastattelu on kvalitatiivisessa tutkimuksessa käytetyin menetelmä. Haastattelun kenties suurin etu muihin tiedonkeruutapoihin verrattuna on, että aineistoa voidaan kerätä joustavasti tilanteen ja haastateltavien mukaan. Haastateltavia voi esimerkiksi pyytää selventämään sanomaansa tai heille voi esittää tarkentavia kysymyksiä kesken tiedonkeruun, toisin kuin vaikkapa kyselytutkimuksessa. Haastattelun parhaimpiin puoliin kuuluu myös se, että sen avulla pystytään saamaan paljon tietoa vähän kartoitetusta, huonosti tunnetusta tutkimusaiheesta. Jos tutkijan on vaikea tietää etukäteen vastausten suuntaa, haastattelu on sopiva tapa kerätä aineistoa. (Hirsjärvi ym. 2009, 205.)

Teemahaastattelu, jota sovelsin omassa tutkimuksessani, on luonteeltaan puolistrukturoitu haastattelumuoto, joka etenee yksityiskohtaisten kysymysten sijaan tiettyjen keskeisten teemojen varassa (Hirsjärvi ja Hurme 2001, 47–48). Teemahaastattelut sopivat tutkimukseeni erinomaisesti, sillä ne antoivat sopivasti liikkumavaraa tutkimuksen toteuttamisessa. Tiukka kysymysrunko ei olisi toiminut, sillä haastateltavat edustivat hyvin erilaisia lähtökohtia.

Teemahaastattelun teemat perustuvat tutkimuksen viitekehykseen eli tutkittavasta ilmiöstä jo tiedettyyn (Sarajärvi ja Tuomi 2009, 75). Tämän tutkimuksen teemat kumpusivat suorittamastani kyselytutkimuksesta, joka toimi eräänlaisena itse tuottamanani teoriana. Valitsemistani teemoista kyselemällä pyrin saamaan selville, mikä vaikuttaa siihen, miten kieltä huolletaan lehdissä. Teemojen oli tarkoitus tuoda esille syitä, jotka joko edistävät tai vaikeuttavat kielenhuoltoa. Teemahaastattelun tärkeimmiksi teemoiksi valikoituivat:

1. *Kielenhuollon tarpeellisuus*: Miten kipeästi lehdessä tarvitaan kielenhuoltoa? Kuinka oikeaoppista kieltä lehden toimittajat kirjoittavat? Selittääkö hyvä nykytilanne kielenhuollon vähyyttä? Miten lehden ruotsinkielisyys vaikuttaa kielenhuollon tarpeeseen?
2. *Resurssien riittävyys*: Onko kielenhuoltoon käytettävissä tarpeeksi rahaa ja aikaa? Jos ei ole, niin miten resurssien puute näkyy? Viekö muun toiminnan kehittäminen huomiota kielenhuollolta?
3. *Toimituksen vastuunjako*: Onko lehdessä kaikille selvää, kenelle kielenhuollon vastuu kuuluu? Miten iso etu tai puute on se, että lehdessä on tai ei ole kielenhuoltoon erikoistunut(ta) työntekijä(ä)?
4. *Koulutus ja palaute*: Järjestetäänkö lehdessä riittävän usein laadukkaita kielenhuoltoon liittyviä koulutuksia? Saavatko toimittajat tarpeeksi palautetta käyttämästään kielestä? Millainen merkitys lukijapalautteella on?
5. *Lehtien välinen yhteistyö*: Tekeekö lehti yhteistyötä muiden lehtien kanssa kielenhuollon edistämiseksi? Mitä hyötyä yhteistyöstä on ollut?
6. *Kielenhuoltoa koskevat asenteet*: Miten lehdessä suhtaudutaan kielenhuoltoon? Miten kielenhuoltoa koskevat asenteet näkyvät arkisessa toimitustyössä?

Haastattelujen alussa, ennen varsinaisiin teemoihin siirtymistä, kysyin haastateltavilta lyhyesti lehtien kielenhuollon nykytilanteesta kyselyn tulosten vahvistamiseksi ja keskustelun avaamiseksi. Teemojen läpikäymisen jälkeen esitin vielä muutaman kysymyksen kielenhuollon tulevaisuudennäkymistä.

Teemahaastattelun osittainen avoimuus mahdollistaa sen, että tutkijan näkökulma hälvenee ja haastateltavan ääni pääsee kuuluviin. Tutkija pitää kuitenkin huolen siitä, että keskustelussa käydään läpi kaikki tutkimusaiheen kannalta tärkeät teemat, vaikkakin ehkä eri järjestyksessä ja hieman eri kysymyksillä. Teemahaastattelussa haastateltavien omat määritelmät asioista ja henkilökohtaiset tulkinnat ovat keskeisessä roolissa. (Hirsjärvi ja Hurme 2001, 48.)

Myös tämän tutkimuksen teemahaastatteluissa eri teemat näyttäytyivät erilaajuisina. Kaikkien haasteltavien kanssa ei ollut tarpeellista keskustella kaikista teemoista. Pysin keskittymään haastatteluissa niihin teemoihin, jotka arvioin kyselyn ja muun tiedonhankinnan perusteella tärkeimmiksi. Esimerkiksi Keski-Uusimaan päätoimittajan kanssa keskustelin eniten kielenhuoltoon liittyvistä asenteista, kun taas Keskisuomalaisen uutispäällikön kanssa tärkeimmäksi teemaksi nousi kielenhuollon jääminen muiden kehityskohteiden varjoon.

Toteutin teemahaastattelut tammikuun 2013 aikana lehtien toimituksissa eri puolilla Suomea. Halusin matkustaa haastateltavieni luokse, sillä kasvokkain keskusteltaessa tiedonantajiin saa lähes poikkeuksetta parhaan kontaktin. Puhelimitse tehdyt haastattelut jäävät helposti pintapuolisiksi, koska luottamuksen ja rennon ilmapiirin rakentaminen on vaikeampaa. Haastattelujen kesto vaihteli neljästäkymmenestä minuutista tuntiin. Käytin tallentamiseen diginauhuria.

Teemahaastattelut sujuivat pääosin hyvin, sillä kysymysrunkoni oli kattava mutta tiivis ja se antoi tarpeeksi liikkumavaraa. Haastateltavat pääsivät kertomaan ajatuksiaan vapaasti mutta kuitenkin niin, että pidin keskustelun oikeilla raiteilla. Huomasin aineistoa käsitellessäni, että haastateltavien tietämyksessä ja verbaalisessa kyvykkyydessä oli melko isojakoin eroja. Toiset puhuivat automaattisesti siitä, mistä toivoin heidän puhuvan, kun taas joissain tapauksissa keskustelua joutui jatkuvasti ohjailemaan takaisin tutkimuksen kannalta olennaisiin teemoihin. Haastateltavien erilaisuus näkyy luonnollisesti myös analyysissä ja tutkimuksen onnistumisessa ylipäätään – toisista haastatteluista sai enemmän irti kuin toisista.

Haastateltavien vastaushalukkuuteen lienee vaikuttanut jossain määrin myös se, että he tiesivät esiintyvänsä tutkimuksessa tunnistettavina. Kielenhuollon yhteydessä tulee väistämättä puheeksi arkoja aiheita, kuten lehden taloudellinen tilanne, mikä saattaa houkuttaa vastaamaan epäsuorasti tai tiettyjä asioita vältellen. En kuitenkaan usko, että olisin saanut kerättyä olennaisesti erilaisen aineiston, jos olisin pitänyt haastateltavat anonyymeinä. Keskustelu pysytteli pääosin haastateltavien mukavuusalueella.

3.3.2 Aineiston käsittely ja sisällönanalyysi

Haastattelemisen jälkeen vuorossa oli aineiston litterointi. Sanasanainen puhtaaksikirjoitus eli litterointi voidaan tehdä koko haastatteludialogista tai valikoiden esimerkiksi vain teema-alueista tai haastateltavan puheesta (Hirsjärvi ja Hurme 2001, 138). Sen sijaan, että olisin litteroinut haastattelut sanatarkasti alusta loppuun, keskityin tutkimuskysymysteni kannalta olennaiseen sisältöön. Jos haastateltava innostui puhumaan tutkimusaiheen ja teemojen ohi, jätin kommentit litteroimatta. Tärkeät kohdat taas litteroin sanasta sanaan.

Ymmärrettävyyden parantamiseksi ja yhtenäisyyden luomiseksi muokkasin haastateltavien vastauksia siten, että ne ovat litteroituina lähellä yleiskieltä. Korjasin muun muassa kongruenssivirheet ja poistin ylimääräisiä täytesanoja, ellei niiden säilyttäminen ollut analyysin kannalta merkityksellistä. Näin vastauksissa korostuu sisältö esimerkiksi murteen tai kielellisen kyvykkyyden sijaan ja lukeminen on helpompaa. Lisäsin litteroidessani sulkeiden sisään sanoja, jotka haastateltavat jättivät lausumatta ääneen. Näin virkerakenteet edustavat hyvää suomea ja haastateltavien puhetta on helpompi ymmärtää.

Vasabladetin päätoimittajan haastattelu on sekakieltä: suomi ja ruotsi vuorottelevat puheessa. Tämä oli päätoimittajan oma toive. Litterointivaiheessa käänsin ruotsinkieliset puheosuudet suomen kielelle siten, että asiasisältö pysyi samana. Hyvän ruotsin kielen taitoni ansiosta sekä itse haastattelu että sen litterointi ja suomentaminen sujuivat mallikkaasti. Kun esittelen analyysiluvussa haastattelun antia, käytän suomen kielelle kääntämiäni kommentteja.

Analysoin teemahaastatteluja sisällönanalyysin avulla. Sisällönanalyysillä tarkoitetaan pyrkimystä kuvata dokumenttien sisältöä sanallisesti. Sisällönanalyysi on tekstianalyysiä, jonka avulla tekstistä etsitään inhimillisiä merkityksiä. Tutkittavasta ilmiöstä pyritään saamaan kuvaus tiivistetyssä ja yleisessä muodossa. Sisällönanalyysi antaa tutkijalle hyvät työkalut täysin strukturoimattomankin aineiston järjestämiseen, mutta vaarana on tutkimuksen jääminen keskeneräiseksi. Sisällönanalyysin jälkeen pitäisi pystyä tekemään mielekkäitä päätelmiä eikä vain tyytyä järjestetyn aineiston esittämiseen ikään kuin tuloksina. (Sarajärvi ja Tuomi 2009, 103–106.)

Sarajärvi ja Tuomi (2009) jakavat sisällönanalyysin kolmeen pääluokkaan: aineistolähtöiseen, teorialähtöiseen ja teoriaohjaavaan sisällönanalyysiin. Jaottelu on tehty sen perusteella, miten tärkeässä roolissa aineisto ja taustateoria ovat sisältöä analysoitaessa. Tässä tutkimuksessa sisällönanalyysi on enimmäkseen teoriaohjaavaa mutta jossain määrin myös aineistolähtöistä. Sisällönanalyysiäni voi pitää teoriaohjaavana, koska haastatteluaineisto syntyi omassa ohjauksessani. Jo se, että päätin teemahaastattelujen teemat kyselyn vastausten perusteella, satoi minut eräänlaiseen teoriaan. Teoriaohjaavassa analyysissä analyysiyksiköt valitaan aineistosta, mutta aikaisempi tieto ohjaa tai auttaa analyysiä. Teoreettiset käsitteet tuodaan

tutkimukseen valmiina, ilmiöstä jo tiedettyinä, toisin kuin aineistolähtöisessä analyysissä. Analyysistä voi huomata aikaisemman tiedon vaikutuksen, mutta tämän tiedon merkitys ei ole teoriaa testaava, vaan paremminkin uusia ajatusuria aukova. (Sarajarvi ja Tuomi 2009, 96–97, 117.)

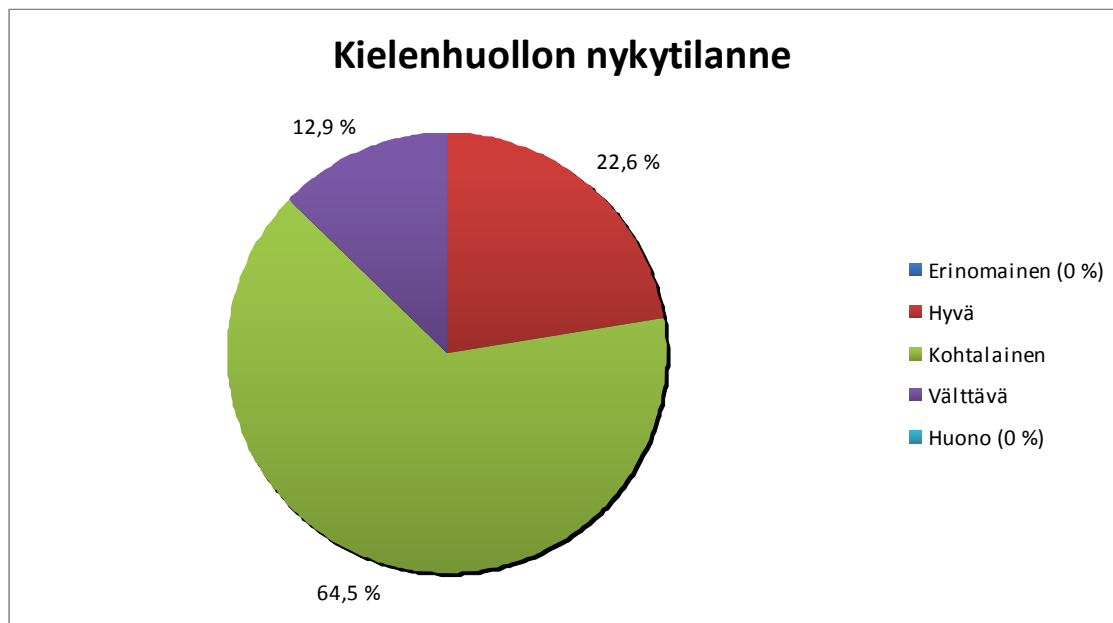
Mitä syvemmmälle haastatteluihin uppouduin, sitä enemmän aineisto alkoi ohjata ajattelua. Näin ollen sisällönanalyysissäni on myös aineistolähtöisen analyysin piirteitä. Aineistolähtöisyyttä lisää myös se, että tutkimusaiheeni on varsin uusi ja jouduin tuottamaan tietoa hyvin pitkälti itse. Minulla ei ollut juurikaan valmiita teorioita tai malleja, joihin tukeutua.

Ennen varsinaista sisällönanalyysiä järjestin aineiston teemoittelemalla. Aineiston pilkkominen oli melko vaivatonta, sillä keräsin materiaalin teemahaastatteluilla ja haastattelujen teemat tarjosivat valmiin jäsenyyksen. Jatkoanalyysin tekemistä etsimällä aineistosta vahvasti esille nousevia ilmiöitä ja niitä selittäviä tekijöitä. Esimerkkinä tällaisista ilmiöistä mainittakoon, että kielenhuoltoon ei nyt kiinnitetä niin paljon huomiota, kuin olisi tarpeen. Kielenhuollon vähäiseen huomiointiin nivoutuvat teemahaastattelujeni perusteella muun muassa lehtien pienentyneet resurssit sekä muiden kehityskohteiden priorisointi niin sanotun mediamurroksen puristuksessa.

Analyysiosion pääluvut eivät noudata teemahaastattelun runkoa, vaan olen esittänyt tulokset tärkeysjärjestyksessä ja omasta mielestäni loogisimmin. Alkuperäiset teemat ovat vahvasti läsnä, mutta haastattelut nostivat esille myös uusia aiheita ja näkökulmia, jotka osoittautuivat huomionarvoisiksi. Toisaalta jotkin haastattelujeni teemat, kuten kielenhuollon vastuunjako, herättivät vain vähän keskustelua ja jäivät siten myös analyysissä vähemmälle huomiolle. Olen käyttänyt paljon suoria lainauksia, sillä näin haasteltavien oma ääni pääsee kuuluviin teemahaastattelun ihanteiden mukaisesti. Vastaajien näkyvyys eri analyysiluvuissa vaihtelee sen mukaan, miten paljon he puhuivat mistäkin teemoista.

4 TULOKSET JA ANALYYSI

Esittelen tässä luvussa kyselytutkimuksen ja teemahaastattelujen antia ja analysoin saamiani vastauksia. Kyselytutkimuksen tuloksia käyn läpi luvussa 4.1 kyselylomakkeen järjestystä mukaillen: käsiteltäviksi tulevat kielenhuollon yleisyys ja eri ilmenemismuodot, vastuunjako, viimeaikainen kehitys, puutteet ja kehitysehdotukset. Teemahaastatteluja käsitelen luvussa 4.2 nostamalla esille teemoja, jotka toistuivat haastatteluissa tiiviisti. Näitä aihealueita ovat: (1) Mediamurros ja niukentuneet resurssit, (2) Hyvät haluavat olla parempia, (3) Välinpitämättömyyttä ja aggressiivisuutta, (4) Juttu on toimittajan omaisuutta – vai onko?, (5) Ruotsinkielisyys pakottaa toimimaan, (6) Hyvä kieli ja toimiva kielenhuolto myyntivaltteina ja (7) Tulevaisuudesta: ”Kielenkin aika varmaan tulee taas”.

Kuvio 1 Vastaajien arvio oman lehtensä kielenhuollon nykytilanteesta

4.1 Kyselytutkimus

Kyselyyni (ks. liite 1) vastanneet pitivät edustamansa lehden kielenhuoltoa viisiportaisella asteikolla (erinomainen, hyvä, kohtalainen, välttävä, huono) keskimäärin kohtalaisena. Kohtalaiseksi kielenhuollon nykytilaa kuvaili noin kaksi kolmasosaa

vastaajista (64,5 %, 20/31). 22,6 prosenttia (7/31) sanoi tilanteen olevan hyvä ja 12,9 prosenttia (4/31) välttävä. Erinomaisena tai huonona lehtensä kielenhuoltoa ei pitänyt kukaan. (Ks. kuvio 1.)

4.1.1 Jaettu vastuu

Monista vastauksista käy ilmi, että kielenhuolto on toimituksissa usean eri henkilön vastuulla. Oikolukijoiden ja muiden kielenhuollon ammattilaisten määrän vähennyttyä kielenhuollollinen vastuu on saattanut hämärtyä – kielenhuolto on jäänyt useissa toimituksissa kaikkien ja ei kenenkään kontolle.

Kielenhuollosta vastaa jokainen omalta osaltaan: toimittaja jutun kirjoittajana, vuoropäälliköt editoijina ja vedosten lukijoina sekä muut esimiehet palautteen antajina. *Eeva Sederholm, uutispäällikkö, Etelä-Saimaa*

Toimituksen johto ei ole antanut kielenhuoltoa erikseen kenenkään tehtäväksi, vaan se kuuluu vähän kaikille. *Mirja Tossavainen, uutispäällikkö, Savon Sanomat*

Vastaajista 87 prosenttia (27/31) ilmoitti, että lehden kielenhuollosta on vastuussa kukin toimittaja oman juttunsa osalta. Lähes yhtä moni, 84 prosenttia vastanneista (26/31), sanoi vastuun kuuluvan sivujen kokoamisesta vastaavalle ja/tai taittavalle henkilölle. Ainoastaan viidessä lehdessä (Helsingin Sanomat, Hufvudstadsbladet, Länsi-Suomi, Vasabladet ja Österbottens Tidning) kielenhuollosta vastaa tehtävään erikoistunut työntekijä, kuten oikolukija. Muiksi vastuunkantajiksi mainitaan toimituksen johto sekä kielenhuollon asiantuntijat, jotka eivät kuitenkaan huolla kieltä lehdessä päätyökseen (kielenhuollosta vastaava toimittaja, Kotuksen kielenhuoltaja, HSS Median palveluksessa oleva kielentarkastaja).

Mielenkiintoista on se, että viidestä kielenhuollon ammattilaisen palkanneesta lehdestä kolme on ruotsinkielisiä. Toisin sanoen kaikki suomenruotsalaiset seitsenpäiväiset sanomalehdet käyttävät kielenhuollossa apunaan tehtävään erikoistunutta työntekijää. Ruotsinkielisissä lehdissä kieltä on huollettava ahkerasti, sillä enemmistökieli suomi painaa päälle. Tämä käy ilmi kaikkien ruotsinkielisten lehtien vastauksista.

Tarve on suuri, koska suomen kielen vaikutus suomenruotsiin on niin voimakas. *Kaj Högstedt, toimituspäällikkö, Österbottens Tidning*

Suomen kielen vaikutus kasvaa. *Christina Juthas, kielenhuoltaja (textediterare), Hufvudstadsbladet*

-- ruotsin kielen huonontunut asema on asettanut täysin uusia vaatimuksia suomenruotsalaisille journalisteille pidemmän aikaa. Vähemmistön kielellä on taipumus köyhtyä, taistelemme ”finlandismeja” vastaan jne. *Camilla Berggren, päätoimittaja, Vasabladet*

4.1.2 Päivittäistä ja harvemmin toistuvaa huoltoa

Kyselyn perusteella kaikissa Suomen seitsenpäiväisissä sanomalehdissä kielenhuolto kuuluu tavalla tai toisella toimituksen päivittäisiin rutiineihin. Joissain lehdissä kielenhuolto jää arkisen keskustelun tasolle, toisissa lehdissä kielen huoltaminen tarkoittaa tarkkaa seurantaa ja monipuolisia toimenpiteitä hyvän laadun takaamiseksi.

Vastaajista 71 prosenttia (22/31) ilmoitti, että jutun lukee ennen taittoa kirjoittajan lisäksi joku muu henkilö. Kutakuinkin yhtä suuri määrä vastaajia, 74 prosenttia (23/31), kertoi iltatoimittajan tai vastaavan työntekijän lukevan sivujen vedokset ennen painoon toimittamista. Jutun luettamista toisella ammattilaisella voi pitää jonkinlaisena minimivaatimuksena, jotta lehteen ei pääsisi lipsahtamaan huolimattomuusvirheitä. Tästä huolimatta kahdessa kyselyyn vastanneessa lehdessä (Aamuposti ja Ilkka) juttuja ei välttämättä lue kirjoittajan lisäksi kukaan muu ennen taittoa tai painoon toimittamista.

Toimituksissa käytetään lähes poikkeuksetta kielenhuollon apuvälineitä: 94 prosenttia vastaajista (29/31) kertoi käytössä olevan muun muassa oikolukuohjelmia, kielioppaita ja/tai muita apukeinoja. Kieltä huolletaan myös keskustelemalla – 61 prosenttia vastaajista (19/31) sanoi kielenhuollosta keskusteltavan päivittäin toimituspalavereissa.

Noin joka neljäs vastaaja (26 %, 8/31) ilmoitti kielenhuollon vaihtelevan lehdessä osastoittain. Vaihtelua ilmenee lähinnä juttujen tarkastusvaiheessa. Toisinaan osastojen erillisyydet ja vähäinen keskinäinen kommunikointi saattavat näkyä vaihtelevana kielenhuoltona.

Kaikki eivät valitettavasti lueta juttujaan kollegoilla. *Heikki Peltokangas, uutispäällikkö, Ilkka*

Iltavuorossa oleva vuoropäällikkö pyrkii lukemaan kaikki jutut kovassa kiireessä läpi ennen taittoa, mutta urheilutoimittajien juttuja ei lue kukaan muu kuin toimittaja itse. Miksi, siihen ei varmasti ole kenelläkään hyvää vastausta. Lienee vanha käytäntö, jota ei ole huomattu muuttua.

Sanna Puisto, vuoropäällikkö, Uusimaa

Joskus on vaikea pitää kiinni yhteisistä linjauksista, jos tieto niistä ei ole kulkenut kaikille osastoille. Silloin voi olla jonkin aikaa vaihtelua, ennen kuin tieto palautteen muodossa menee kaikille. *Tarja Koljonen, toimituspäällikkö, Etelä-Suomen Sanomat*

Juttujen oikolukemisen, apuvälineiden käytön ja keskustelujen lisäksi kieltä huolletaan myös päivittäisen lehtipalautteen avulla. Palautetta antaa joko toimituksen johto tai kielenhuoltoon erikoistunut toimittaja. Kielenhuoltoasioita otetaan esille tarpeen tullen joko kirjallisessa palautteessa tai palautepalaverissa.

Päivittäin sähköpostissa jaettavassa, edellisen illan uutispäällikön kirjoittamassa lehtipalautteessa puututaan usein kielikysymyksiinkin, etenkin korjailtaan virheitä ja muistutellaan muutamista lehden omista kirjoitusasuista, esim. lyhenteistä. *Mirja Tossavainen, uutispäällikkö, Savon Sanomat*

Yksi toimittajistamme on erikoistunut kielenhuoltoon ja antaa usein aamupalaverissa päivän lehden kielivirheisiin liittyviä ohjeita. *Anne Rask, uutispäällikkö, Kymen Sanomat*

Sanomalehdillä on myös harvemmin kuin päivittäin toistuvia kielenhuoltokäytäntöjä. Noin joka neljännessä toimituksessa (23 %, 7/31) kerätään säännöllisesti kieltä koskevaa palautetta, joka julkaistaan esimerkiksi intranetissä tai toimitusjärjestelmässä. Joko lehden omia tai konsernin yhteisiä kielenhuoltoluentoja, -kurseja ja/tai -koulutuksia järjestetään säännöllisesti lähes joka toiselle toimitukselle (42 %, 13/31). Koulutustilaisuudet ovat tyypillisesti lehtitalon ulkopuolelta ostettuja. Koulutuksia ovat pitäneet muun muassa Kielitoimiston asiantuntijat, Tampereen yliopistossa työskentelevä suomen kielen lehtori Sirkka Wahlstén ja työkokemusta kartuttavat suomen kielen opiskelijat.

Toimittajien kouluttamisessa luotetaan myös lehtien väliseen yhteistyöhön. Koulutusten järjestäminen yhteisvoimin tulee edullisemmaksi kuin yksin tekeminen eikä vaadi niin suuria ponnisteluja yksittäisiltä lehdiltä.

Alma-akatemia järjestää toimittajille kursseja, joissa paneudutaan myös kielenhuoltoon. Viime vuosina kärki jutun rakenteessa, juttutyypeissä ja ideoinnissa. *Tapio Rantamartti, uutispäällikkö, Pohjolan Sanomat*

Språkörat-yhteistyö. Kaikkien ruotsinkielisten lehtien yhteistyö alkanut muutama vuosi sitten. *Camilla Berggren, päätoimittaja, Vasabladet*

Satunnaista kielenhuoltoa järjestetään useammassa kuin joka toisessa lehdessä (58 %, 18/31). Vastaajat näyttävät tulkitsevan satunnaisuuden ja säännöllisyyden varsin eri tavoin. Yhdelle ”toisinaan” edustaa säännöllisyyttä, toisen mielestä ”vuosittain” on satunnaista:

Säännöllisesti: Toimittajille tarjoutuu toisinaan tilaisuus hakeutua kielenhuoltokursseille, jotka ovat tyypillisesti Kielitoimistolta hankittuja. *Ville Eloranta, kielenhuollosta vastaava artikkelitoimittaja, Helsingin Sanomat*

Satunnaisesti: Kielipäiville osallistuminen vuosittain. *Christina Juthas, kielenhuoltaja (textediterare), Hufvudstadsbladet*

Vastauksia käsitellessäni pitäydyn vastaajien omassa jaottelussa. Saatan luokitella kielenhuollon säännölliseksi, vaikka se ei sitä muihin lehtiin verrattuna olisikaan. Nämä tulkinnalliset tapaukset ovat kuitenkin harvassa.

Satunnaisesti kieltä huolletaan etenkin työntekijöitä kouluttamalla ja palautetta antamalla. Koulutukset voivat olla konsernin tai toimituksen yhteisiä tai pienryhmille suunnattuja.

Konsernilla on erilaisia koulutusprojekteja keskimäärin kerran vuodessa. - - Konsernin koulutuspäivässä on yleensä aina kielenhuolto-osio. *Pekka Liukka, toimituspäällikkö, Aamuposti (Riihimäki)*

Toimitukselle järjestetään vuosittain koulutuspäiviä hieman vaihtelevista teemoista; mukana on kuitenkin usein kielenhuoltoa koskeva osuus. *Pekka Mauno, uutispäällikkö, Lapin Kansa*

Toimitus jaettiin viime vuonna muistaakseni neljään ryhmään, joille ostettiin kielenhuoltoa aiemmin kesätoimittajanamme olleelta suomen kieltä pääaineenaan opiskelevalta. *Pentti Kiiski, päätoimittaja, Keski-Uusimaa*

Valitettavan monessa lehdessä kielenhuoltokoulutukset jäävät hyvin satunnaisiksi, eivätkä ne välttämättä ole kovinkaan laajamittaisia.

Tytin (Tampereen yliopiston täydennyskoulutuskeskus) kielenhuoltokursseille osallistutaan, tosin aika harvoin. *Tapio Rantamartti, uutispäällikkö, Pohjolan Sanomat*

-- kieli on ajoittain aiheena toimituksen yhteisillä koulutuspäivillä. Tällöin olemme tavanneet käyttää ulkopuolisia arvioijia. *Jarmo Lehto, toimituspäällikkö, Salon Seudun Sanomat*

Hyvin, hyvin satunnaisesti konsernissamme on päivän mittainen kielenhuoltokoulutus toimittajille. *Sanna Puisto, vuoropäällikkö, Uusimaa*

Palautteen antaminen on niin ikään suosittu tapa edistää hyvää kieltä. Palautetta antaa yleensä kielenhuollon ammattilainen tai joku muu asiaan perehtynyt henkilö. Useimmiten palaute on henkilökohtaista ja kohdistuu toimittajien omiin juttuihin, jolloin oppiminen on mitä todennäköisimmin tehokkainta.

Kielenhuoltaja on esim. lukenut juttujamme ja antanut palautetta. *Tiina Sandberg, toimitussihteeri, Forssan Lehti*

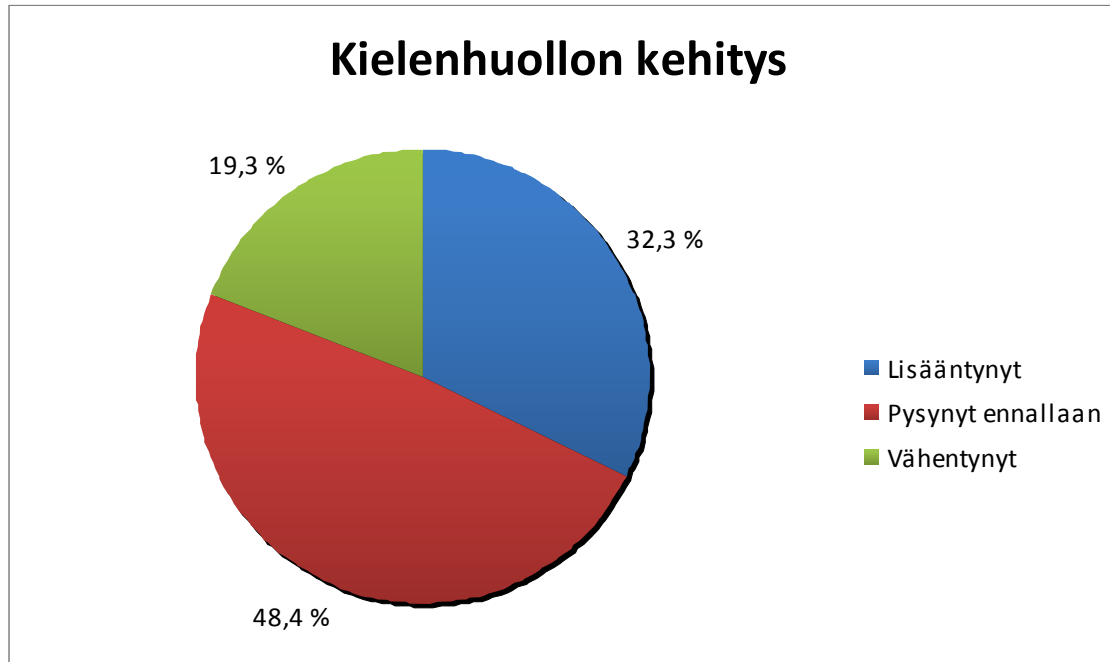
Kerätään juttuja, joita asiantuntija käy läpi. Niistä käsitellään erityisesti kielenhuoltoseikkoja, jotka ovat usein väärin/tärkeitä. *Tiina Ojutkangas, toimituspäällikkö, Keskipohjanmaa*

Joskus on järjestetty koulutusta, jossa kielenhuollon ammattilainen on käynyt läpi kunkin toimittajan juttuja. Mutta edellisestä rupeamasta taitaa olla jo vuosia. *Anne Rask, uutispäällikkö, Kymen Sanomat*

Toimituksessa työskentelee toimitussihteerinä äidinkielen koulutuksen saanut henkilö. Hän veti hiljattain toimittajille henkilökohtaisen palautekierroksen, jossa ruodittiin kieltä lehdessä olleiden juttujen perusteella. *Jarmo Lehto, toimituspäällikkö, Salon Seudun Sanomat*

4.1.3 Tilanne keskimäärin ennallaan

Kyselyyn vastanneista ylivoimaisesti suurin osa, noin puolet (48,4 %, 15/31), ilmoitti kielenhuollon säilyneen viime vuosina ennallaan. Mikäli vastaajia on uskomisen, noin joka kolmannessa lehdessä (32,3 %, 10/31) kielenhuolto on lisääntynyt ja noin joka viidennessä (19,3 %, 6/31) vähentynyt. (Ks. kuvio 2.)

KUVIO 2 Vastaajien arvio oman lehtensä kielenhuollon kehityksestä viime vuosina

Yhdeksi syyksi kielenhuollon lisääntymiseen mainittiin lehden ruotsinkielisyys, joka tekee aktiivisen kielenhuollon ja yhteistyön tarpeelliseksi. Kieltä on alettu huoltaa aktiivisemmin myös toimittajien pyynnöstä. Muita selviä syitä kielenhuollon lisääntymiseen vastaajat eivät osanneet antaa.

Konsernin lehtien välinen yhteistyö (osoituksena kielenhuollon lisääntymisestä). *Christina Juthas, kielenhuoltaja (textediterare), Hufvudstadsbladet*

Ruotsin kielen heikompi asema (on lisännyt kielenhuoltoa). Yhä suurempi osa julkisuudesta tapahtuu suomeksi. Me joudumme toimimaan kääntäjinä päivittäin. *Camilla Berggren, päätoimittaja, Vasabladet*

Toimitus on yksimielisesti vaatinut kielenhuoltoa. *Heikki Peltokangas, uutispäällikkö, Ilkka*

Kielenhuollon vähenemistä pohdittiin monipuolisemmin. Tärkeimmäksi syyksi nousi odotetusti resurssien puute.

Toimituksen energia on mennyt sähköisen toiminnan kehittämiseen ym. *Keijo Lehto, uutispäällikkö, Keski-suomalainen*

Lehden sisältöjen muutoksiin keskittyminen on vienyt aikaa kielenhuollolta. *Pekka Mauno, uutispäällikkö, Lapin Kansa*

Kirjoituskoulutus on lisääntynyt. *Sari Torvinen, uutispäällikkö, Aamulehti*

Kielenhuollon vähenemiseen on saattanut johtaa myös kiinnostuksen puute tai epäselvä vastuunjako.

Ehkä niin moni on käynyt koulutuksessa jo, ettei enää halua hakeutua. Vaikka tosiasiaa kielenhuollon pitäisi olla normaali, päivittäinen työkalu. *Tarja Koljonen, toimituspäällikkö, Etelä-Suomen Sanomat*

Kielenhuollosta ei myöskään vastaa lehdessämme oikein kukaan. - - Pahimmista kielivirheistä ja kömmähdyksistä keskustellaan vain hyvin satunnaisesti uutispalaverin yhteydessä. *Sanna Puisto, vuoropäällikkö, Uusimaa*

4.1.4 Puutetta ajasta ja rahasta

Kysyessäni syitä kielenhuollon puutteellisuuteen sain melko samankaltaisia vastauksia kuin tiedustellessani kielenhuollon vähenemisen syitä (ks. ed. luku). Ensimmäisellä kysymyksellä hain vastauksiksi lähinnä konkreettisia päätöksiä ja linjanvetoja viime vuosilta (henkilökunnan vähentäminen, muun toiminnan kehittäminen jne.), jälkimmäisellä taas syitä yleisemmällä tasolla (negatiiviset asenteet, puutteellinen koulutus jne.).

Vastaajat arvioivat kielenhuollon puutteiden olevan ensisijaisesti seurausta riittämättömistä resursseista, joihin lukeutuvat niin aika kuin rahakin. Lähes puolet vastaajista (42 %, 13/31) uskoo kiireen tai rahapulaa vaikuttavan negatiivisesti edustamansa lehden kielenhuoltoon. Vastausten perusteella pahin ongelma on kiire, joka aiheutuu usein nimenomaan kulujen karsimisesta ja toimittajien vähydestä.

Oikolukijat ovat jo toistakymmentä vuotta sitten kadonneet. Iltavuorossa luetaan sivuja ja taitetaan ja kirjoitetaan ja myös toimituksen tukiosastolla tietopalvelulla on kiire. Virheitä menee ohi silmien. *Sari Torvinen, uutispäällikkö, Aamulehti*

Liian suuri tuotantomäärä yhdellä ihmisellä. *Tiina Sandberg, toimitussihteeri, Forssan Lehti*

Lehden kehittämistoimenpiteet ja erilaiset uudistukset saattavat syödä resursseja kielenhuollolta.

(Meillä on) paljon muita kehittämiskohteita. *Tiina Ojutkangas, toimituspäällikkö, Keskipohjanmaa*

Kielenhuolto tahtoo jäädä muiden suurten mullistusten jalkoihin. Tabloid-uudistus vei voimia ja huomiota paljon arkityössä. *Tapio Rantamartti, uutispäällikkö, Pohjolan Sanomat*

Vaikka resurssit riittäisivät, niin toimituksesta ei aina löydy tarpeeksi kiinnostusta kielenhuoltoa kohtaan.

-- ne (=koulutukset) eivät aina kiinnosta -- Usein on niin, että samat ihmiset hakeutuvat koulutuksiin, mutta on ihmisiä, joita ne eivät kiinnosta koskaan. *Tarja Koljonen, toimituspäällikkö, Etelä-Suomen Sanomat*

Kaikki eivät lue kielenhuoltajan palautteita. *Pekka Vuollo, toimituspäällikkö, Kaleva*

-- ei aina viitsitä tarkistaa tai ajatellaan, että iltavuoro korjaa, jos virheitä on. *Satu Takala, uutistuottaja, Pohjalainen*

Joskus tuntuu siltä, etteivät toimittajat pohdi kielenkäytön asioita yhtä huolellisesti kuin aiemmin. *Veikko Valtonen, toimituspäällikkö, Turun Sanomat*

Toimittajien heikot tiedot ja taidot vaikuttavat osaltaan siihen, miten kieltä huolletaan ja millaista tekstiä lehteen painetaan. Nuorten osaamattomuus huolestuttaa joitakin vastaajia.

-- toimittajien osaamisen taso sekä tietoisuus säännöistä ja vivahteista (ja jopa hakuteosten käytöstä) vaihtelee. *Ville Eloranta, kielenhuollosta vastaava artikkelitoimittaja, Helsingin Sanomat*

Uskon, että alalle tulevien lähtötaso on kielenhuollon osalta huonompi kuin takavuosina. *Pekka Vuollo, toimituspäällikkö, Kaleva*

-- osaamattomuutta kielenhuollossa. Ongelmat valitettavan yleisiä alalle tulevilla toimittajilla. *Kimmo Kangas, uutispäällikkö, Kouvolan Sanomat*

Myös puutteet toimituksen rakenteessa tai työtavoissa saattavat häiritä kielenhuoltoa. Epäkohdat liittyvät muun muassa vastuunjakoon ja editointiin.

Kielenhuollollinen tarkistusporras puuttuu. *Pekka Liukka, toimituspäällikkö, Aamuposti (Riihimäki)*

Meillä ei ole kovin voimakasta editointikulttuuria, ja siksi jokainen toimittaja on enemmän vastuussa omasta tekstistään. *Satu Takala, uutistuottaja, Pohjalainen*

Säännönmukainen tarkka seuranta puuttuu. Sellaista järjestelmää ei ole luotu. *Jarmo Lehto, toimituspäällikkö, Salon Seudun Sanomat*

Esille nousee jälleen myös koulutusten vähyys.

Koulutuksia on liian harvoin - - tai niihin on vaikea osallistua työvuorojen takia. *Tarja Koljonen, toimituspäällikkö, Etelä-Suomen Sanomat*

Koulutukseen ei syystä tai toisesta ole suunnattu tarpeeksi aikaa ja rahaa. Nyt käänne on ollut onneksi parempaan suuntaan. *Heikki Peltokangas, uutispäällikkö, Ilkka*

Kielenhuollon puutteellisuutta selitetään myös muutamilla muilla syillä.

Asiantuntevan ihmisen löytäminen asian hoitamiseen talon ulkopuolelta on ollut vaikeaa. *Eeva Sederholm, uutispäällikkö, Etelä-Saimaa*

Kieli ja jopa kielioppisäännöt muuttuvat (esim. yritysten/yhteisöjen oikeinkirjoitusohjeet), jolloin on vaikea pysyä perässä, mikä on oikea ja mikä taas väärä toimintatapa. Ongelmia meillä on erityisesti juuri näissä yritysten nimissä, niihin ei tahdo yksimielisyyttä löytyä eri osastojen ja toimittajien kesken. *Hanna Käyhkö, uutispäällikkö, Karjalainen*

- - kohtuullisen hyvä nykytila. *Keijo Lehto, uutispäällikkö, Keskisuomalainen*

4.1.5 Toiveissa säännöllisyyttä ja ammattiapua

Kyselyyn vastanneet haluaisivat kehittää kielenhuoltoa monin tavoin. Eniten toivotaan kielenhuollon muuttumista säännöllisemmäksi – kolmannes vastaajista (35 %, 11/31) on huolissaan kielenhuollon satunnaisuudesta. Säännöllisyyttä kaivataan muun muassa kouluttamiseen ja palautteenantoon.

Osana peruskoulutusta edelleen kehitettävä. Konsernin/lehden sisällä kehitettävä entistä säännöllisemmäksi. *Pekka Liukka, toimituspäällikkö, Aamuposti (Riihimäki)*

Säännöllisiä sessioita. Koulutuksien ei tarvitsisi olla niin massiivisia, jos niitä olisi jatkuvasti. *Tarja Koljonen, toimituspäällikkö, Etelä-Suomen Sanomat*

Säännöllisen koulutuksen, vaikka vain lyhyiden tietoisukujenkin avulla, muokataan asenneilmapiiri sellaiseksi, että jokainen toimittaja tuntee vastuunsa oikeakielisyydestä. *Ulla Ylisaari, vuoropäällikkö, Itä-Savo*

Kielipalautteesta pitäisi tehdä säännöllisempää, esimerkiksi ottaa joka päivä palautteessa esille myös jokin kieli asia. *Anne Rask, uutispäällikkö, Kymen Sanomat*

Säännölliset palautetilaisuudet olisi hyvä juttu, mutta ajan ja rahan puute rajoittaa joskus hyviä pyrkimyksiä. *Veikko Valtonen, toimituspäällikkö, Turun Sanomat*

Toive kielenhuollon systematisoinnista käy ilmi useista muistakin vastauksista.

(Pitäisi) systematisoida: säännöllinen palaute, kielenhuoltopajat ym. *Keijo Lehto, uutispäällikkö, Keski-suomalainen*

Jatkuva seuranta olisi hyödyllistä, mutta omin voimin kovin työllistävää. *Jarmo Lehto, toimituspäällikkö, Salon Seudun Sanomat*

Kielenhuoltokysymyksistä tulisi muutenkin keskustella toimituksissa paljon nykyistä enemmän ja koulutuspäiviä tulisi olla vähintään kerran vuodessa. *Sanna Puisto, vuoropäällikkö, Uusimaa*

Myös toimituksen koostumukseen ja tehtävänjakoon toivotaan muutoksia. Moni haikailee kielenhuoltoon erikoistuneen työntekijän perään, vaikka ei välttämättä uskokaan toiveensa toteutumiseen.

Toimituksissa voisi olla kielenhuoltoon erikoistunut henkilö. *Tapio Rantamartti, uutispäällikkö, Pohjolan Sanomat*

Joku toimittaja voisi ottaa asiakseen toimia ”kielipoliisina” o.t.o. (oman toimensa ohella). *Ilari Tapio, uutispäällikkö, Satakunnan Kansa*

Tietysti se vastuhenkilö olisi hyvä asia. *Mirja Tossavainen, uutispäällikkö, Savon Sanomat*

Se lienee liikaa toivottu, että oikolukijat palaisivat sanomalehtimaailmaan tai että juttujen läpi lukemiseen, muokkaamiseen ja muihinkin kielenhuoltotehtäviin palkattaisiin henkilö, joka hoitaisi näitä tehtäviä päätoimisesti. *Sanna Puisto, vuoropäällikkö, Uusimaa*

Toimituksen vastuunjako haluttaisiin selkeyttää, mihin liittyy muun muassa editoinnin kehittäminen.

Editoija päivään ja oikolukija iltaan. Joinakin päivinä meillä on päivällä editoija, mutta hänen päähuomionsa on kärjessä, näkökulmassa, tarinassa, kerronnassa ja visuaalisuudessa.

Sari Torvinen, uutispäällikkö, Aamulehti

Ainakin iltojen editointivastuuta voisi siirtää kiertävästä vuorosta entistä enemmän niiden toimittajien vastuulle, jotka on havaittu juuri kielenhuollossa päteviksi. *Ville Eloranta,*

kielenhuollosta vastaava artikkelitoimittaja, Helsingin Sanomat

Editointikulttuuria täytyy ehdottomasti parantaa, ja siihen on nyt kova pyrkimys. Tämä tulee toivottavasti näkymään myös parempana kielenä lehdessä. *Anne Rask, uutispäällikkö, Kymen*

Sanomat

Kehityskohteita pohdittaessa mainitaan taas kerran toimittajille järjestettävät kurssit ja koulutukset.

Kursseja ja ohjausta (voisi olla enemmän). *Christina Juthas, kielenhuoltaja (textediterare), Hufvudstadsbladet*

Koulutusta voitaisiin järjestää. *Anne Rask, uutispäällikkö, Kymen Sanomat*

Moni vastaaja toivoisi kielenhuolto-opetuksen olevan nykyistä henkilökohtaisempaa.

Yhteiset koulutustilaisuudet eivät ole kaikkien mielestä tarpeeksi tehokkaita.

Kielenhuoltoa haluttaisiin kehittää käytännönläheisempään suuntaan – kieltä voitaisiin tarkastella esimerkkitapausten avulla.

Henkilökohtainen koulutus olisi hyväksi. *Pekka Vuollo, toimituspäällikkö, Kaleva*

-- kielenhuoltoa pitäisi olla jokaiselle vierihoitona vähintään kerran puolessa vuodessa. Yleiset luennot eivät riitä. *Satu Takala, uutistuottaja, Pohjalainen*

-- ohjauksesta (pitäisi saada) henkilökohtaisempi. Pitäisi paneutua kunkin kirjoittajan ongelmiin.

Tapio Rantamartti, uutispäällikkö, Pohjolan Sanomat

Lisää kurssimuotoista opetusta käytännön esimerkkien avulla. *Heikki Peltokangas, uutispäällikkö, Ilkka*

Lisää kielenhuoltoa, esimerkit omasta lehdestä. Otettava huomioon lehtitekstin vaatimukset.

Tiina Ojutkangas, toimituspäällikkö, Keskipohjanmaa

Joidenkin vastaajien mielestä kieleen tulisi kiinnittää enemmän huomiota jo ennen kuin tulevat toimittajat siirtyvät työelämään.

Enemmän koulutusta jo opiskeluvaiheessa ja myös työelämässä. *Kimmo Kangas, uutispäällikkö, Kouvolan Sanomat*

Arvioni on, että kielenhuoltoa tarvittaisiin toimituksissa aiempaa enemmän sen vuoksi, että suomen kielen opetus lukio-korkeakoulu-yliopisto-koulutuksessa on heikentynyt. *Pekka Mauno, uutispäällikkö, Lapin Kansa*

Osa vastaajista arvelee toimittajien asenteiden olevan esteenä tehokkaalle kielenhuollolle. Heidän mielestään asenteiden pitää muuttua ennen kuin kieli voi parantua.

Asiaan pitäisi kiinnittää enemmän huomiota. Toimitukselle tulisi korostaa, että kielenhuolto on osa toimittajan jokapäiväistä työtä. Ammattilypeyttä pitäisi tuntea myös siitä, että teksti on hyvän suomen kielen mukaista ja että vain selkeä teksti palvelee lukijaa parhaalla mahdollisella tavalla.

Ulla Ylisaari, vuoropäällikkö, Itä-Savo

Asenteet pitäisi saada kuntoon. -- Olen laatinut kaikille toimittajille muun muassa kiellettyjen sanojen/ilmaisujen listan. Listan jakamista seuranneella viikolla näitä ilmaisuja löytyi lehdestä vaikka kuinka. Suomen kieltä opiskellut toimittajamme totesikin, että ei täällä mitään ulkopuolisen vetämää kielenhuoltokurssia tarvita, koska toimittajat viis veisaavat annetuista ohjeista.

Pentti Kiiski, päätoimittaja, Keski-Uusimaa

Jälleen myös kiire rajoittaa hyviä pyrkimyksiä. Jos aikaa olisi enemmän, toimittajat mahdollisesti innostuisivat enemmän kielenhuollosta, mikä saattaisi näkyä parempana kielenä lehtien sivuilla.

Pitäisi olla aikaa. *Tiina Sandberg, toimitussihteeri, Forssan Lehti*

Kaiken a ja o olisi se, että toimittajat ehtisivät kunnolla paneutua työn alla olevien juttujensa tekoon. Tällöin heille jäisi enemmän aikaa pohtia myös jutun oikeakielisyyttä. Kiireen hellittäessä toimittajat jaksaisivat varmasti paremmin innostua myös ”vapaaehtoisesta” kielenhuoltokouluttautumisesta. Jotta aikaa olisi enemmän, tarvittaisiin lisää tekijöitä toimittajia, mikä taas vaatisi lisää taloudellista panostamista. *Sanna Puisto, vuoropäällikkö, Uusimaa*

4.2 Teemahaastattelut

Tutkimukseni keskeisimpiä tavoitteita oli selvittää, mitkä tekijät vaikuttavat siihen, miten kieltä huolletaan Suomen seitsenpäiväisissä lehdissä. Teemahaastatteluissa paljastui useita syitä, miksi kielenhuolto on lehdissä nykyisenlaista. Esittelen seuraavaksi niitä ilmiöitä ja asetelmia, jotka näkyvät lehtien kielenhuollossa – joko positiivisesti tai negatiivisesti.

4.2.1 Mediamurros ja niukentuneet resurssit

Haastattelututkimuksessani selvästi näkyvimmäksi teemaksi nousi kielenhuollon asema niin sanotussa mediamurroksessa ja kiristyneessä taloustilanteessa (ks. luku 2.1). Vasabladetin päätoimittaja Camilla Berggren kuvaa kielenhuollon haastavia olosuhteita:

Nyt eletään semmoisia aikoja, että säästetään kaikkialla. Kaikki paperilehdet säästävät ja katsovat, mihin laittavat rahansa.

Teemahaastateltavistani kaikki muut paitsi Helsingin Sanomien Ville Eloranta valittelivat rahan vähyyttä. Niissä lehdissä, joissa rahasta on puutetta, käytettävissä olevat eurot suunnataan useimmiten muualle kuin kielenhuoltoon. Kun rahaa on rajallisesti, tekemisiä joudutaan priorisoimaan, eikä kielenhuolto yleensä sijoitu tärkeysjärjestyksessä kovinkaan korkealle. Tämä asetelma nousi teemahaastatteluissa esille lukuisia kertoja.

Ei se (=kielenhuolto) ihan ykkösprioriteetti ole, kun tullaan noihin resursseihin. *Pentti Kiiski, päätoimittaja, Keski-Uusimaa*

Olen mukana johtoryhmässä miettimässä, mitä asioita tehdään ja mihin linjataan, ja kieli on nyt tässä maailmantilassa jäänyt vähemmälle, kuin ehkä olisi ansainnutkaan. - - ne (=muut kehityskohteet) ovat nyt selvästi ykkösasioita - - *Keijo Lehto, uutispäällikkö, Keskisuomalainen*

Kielenhuollon asema on muuttunut lehdissä viime vuosina ja vuosikymmeninä. Vielä parikymmentä vuotta sitten lehtien taloudellinen tilanne oli sen verran hyvä, että kieli pystyttiin huomioimaan aivan eri tavalla kuin nykyään. Kun rahaa oli reilusti, kieltä voitiin huoltaa ilman että se oli muusta pois. Kontrasti nykytilanteeseen on haasteltavieni mukaan varsin raju.

Silloin kun keskusteltiin vielä 80- ja 90-luvuilla, kieli saattoi olla paljon keskeisemmässä roolissa, kuin se olisi ehkä aina ansainnutkaan. Se vain kertoi siitä monopolitilanteesta, jossa ei tarvinnut välittää (resursseista) ja jossa voitiin keskustella melkein mistä vain sanomalehtien yhteiskunnallisesta velvollisuudesta, kuten kielenhuollosta. Kun lukijoita oli ja niitä tuli (lisää) ja ovista ja ikkunoista tuli ilmoituseuroja, niin ei silloin ollut niin väliä (, mistä keskusteltiin). Nyt puhumme siitä, mistä puhutaan kaikissa firmoissa tässä maassa, eli miten saamme asiakkaat pidettyä, miten saamme tilauksia, miten saamme palkkarahat kasaan ja miten olemme olemassa vielä huomenna ja ensi vuonna ja niin pois päin. *Keijo Lehto, uutispäällikkö, Keskisuomalainen*

Se (=kielenhuoltaja) parantaisi toki sisältöä, mutta kun ei enää olla 80-luvulla. Ei semmoisiin aikoihin vain ole enää paluuta. Nyt saman toimittajan pitää pystyä tekemään monia asioita. Kyllähän vaatimukset ovat kasvaneet valtavasti ihan jo sisällöllisesti. *Satu Takala, päätoimittaja, Ilkka*

Vaikka lehdillä on nyt tukalammat oltavat kuin menneinä vuosikymmeninä, rutiköyhiä ne eivät vielääkään ole. Kielenhuollon vähäisessä huomioinnissa ei viime kädessä ole kyse siitä, etteikö lehdillä olisi varaa huoltaa kieltä, vaan siitä, että rahoja ei haluta käyttää lehtikielen parantamiseen. Säästöjä hakevat lehdet harkitsevat tarkkaan, mihin euronsa sijoittavat.

Kyllä luulen, että rahaa olisi käytettävissä, jos haluaisimme käyttää sitä kielenhuoltoon. *Satu Takala, päätoimittaja, Ilkka*

On meillä tarpeeksi rahaa. - - Ne rahat, jotka meillä on, priorisoidaan. Nyt priorisoidaan muuta (kuin kielenhuoltoa). *Keijo Lehto, uutispäällikkö, Keskisuomalainen*

Lehdissä on vireillä lukuisia uudistuksia ja kehitystoimenpiteitä, jotka syövät rahaa, aikaa ja huomiota kielenhuollolta. Lehdet tekevät kaikkensa säilyttääkseen journalistisen laatunsa, pitääkseen lukijansa ja turvatakseen tulevaisuutensa.

Ristiriitaista on, että hyvän kielen merkitys tässä kamppailussa kyllä tiedostetaan, mutta siihen ei yleensä olla valmiita käyttämään riittävästi varoja (ks. luku 4.2.6).

Mediamurroksen vaikutus kielenhuoltoon nousi jatkuvasti esille erityisesti Keski-suomalaisen uutispäällikön Keijo Lehdon haastattelussa. Hänen mukaansa media-alalla käy nyt niin kova kuhina, että kielenhuolto jää väkisinkin taka-alalle.

Kyllä fakta on se, että elämme nyt median murrosta ja näitä muutoksia (, jotka vaativat huomiota,) on enemmän ja (niitä tulee) nopeammin kuin aikaisemmin. - - juuri tällä hetkellä se (=kielenhuollon parantaminen) ei ole prioriteettillistallemme numero yksi, sillä numero yksi on, että pitäisimme lukijat. Ja kokemuksemme ja tutkimustemme perusteella kielenhuolto ei yksinään takaa meille lukijoita tai ilmoituseuroja. - - Emme yritä mitään vallankumousta kielipuolella – sen sijaan meillä on iso vallankumous siinä, miten tämä sanomalehti tulevaisuudessa muuttuu.

Huomiota kielenhuollolta näyttää vievän erityisesti lehden sisällön kehittäminen. Kun lehti yritetään saada myymään paremmin, juttujen sisältö on ensimmäinen asia, jota lähdetään muokkaamaan – usein kielenhuollon kustannuksella. Esimerkiksi koulutuksissa käsitellään usein muita kuin kieliasioita.

- - meillä on keskitytty enemmän siihen, että tehdään sisältöä. Meillä on käytetty paljon enemmän rahaa sisällölliseen kouluttamiseen kuin kielenhuollolliseen kouluttamiseen. *Satu Takala, päätoimittaja, Ilkka*

- - viime vuosina on keskitytty ennen muuta sisältöön ja juttukulmiin ja uudenlaiseen tekemisen tapaan. *Pentti Kiiski, päätoimittaja, Keski-Uusimaa*

- - viime vuosina, muutoksen vuosina, kun on tullut kaikkia muitakin asioita tärkeiksi, eli esimerkiksi tämä tämmöinen sähköinen siirtymä, miten teemme juttuja nettiin ja lehteen, niin kielenhuolto on jäänyt siinä heikommalle tolalle. *Keijo Lehto, uutispäällikkö, Keski-suomalainen*

Pyrkimys kehittää lehden sisältöä näkyy myös siten, että työvoima keskitetään ensisijaisesti sisällöntuotantoon. Kun toimittajia on työn määrään nähden niukasti, toimituksen johto joutuu tekemään valintoja, mihin työpanos käytetään. Yhä useammin toimittajat valjastetaan tuottamaan sisältöä lehteen – siis kirjoittamaan juttuja sivujen

täytteeksi. Kieli-ihmisiä ei palkata, koska heidän ei katsota olevan lehden ilmestymisen kannalta yhtä välttämättömiä.

Tällaisina aikoina, kun lehtien resurssit ja toimittajamäärät koko ajan pienenevät, niin jos minun pitää valita, haluanko kielenhuoltajan vai toimittajan, niin kyllä otan sen toimittajan. En käyttäisi sitä resurssia siihen, että otettaisiin tänne esimerkiksi oikolukija. - - Nyt saman toimittajan pitää pystyä tekemään monia asioita. *Satu Takala, päätoimittaja, Ilkka*

Kyllä palkkaisin kohtuullista kieltä kirjoittavan toimittajan ennemmin tuottamaan juttuja kuin kielenhuoltoon keskittyvän (toimittajan). - - minulla eli sellainen unelma, että joku puolipäiväisesti irrotettaisiin. Meillä oli yksi ihminen - - joka oli kielestä tarkka - - mutta kyllä hänetkin sitten tarvittiin tuotantoon joka minuutti. *Pentti Kiiski, päätoimittaja, Keski-Uusimaa*

Isoissa lehdissä pelivaraa näyttää olevan enemmän kuin pienissä lehdissä. Esimerkiksi Helsingin Sanomissa toimittajia on sen verran paljon, ettei yhden työntekijän panos ole suhteellisesti niin merkittävä kuin vaikkapa Keski-Uusimaassa, jossa työskentelee ainoastaan parikymmentä toimittajaa.

Resurssit tulevat tässä (=kouluttamisessa) vastaan. Meillä ei kerta kaikkiaan ole irrottaa ihmisiä pulpetin äärestä koulutukseen. Jos meillä on aamuvuorossa kaksi tai kolme toimittajaa päällikön lisäksi, niin siitä ei paljon irtoa. *Pentti Kiiski, päätoimittaja, Keski-Uusimaa*

Työntekijävajeen takia toimituksissa on jatkuva kiire. Kiireessä tehdään vain se, mikä on pakko, ja toissijaiset asiat jätetään hoitamatta. Kielenhuolto on kärsijöiden joukossa, kun kello tikittää ja lehteä valmistellaan painokuntoon. Pilkku- ja yhdyssanasäännöt eivät paljon paina, jos uhkana on lehden myöhästyminen.

Kyllähän se niin on, että kun toimitustyössä tehdään juttuja aikamoisella vauhdilla, niin sitten se (=kielenhuolto) tahtoo jäädä. *Satu Takala, päätoimittaja, Ilkka*

Se (=aika) on oikeastaan suurin tekijä. - - Joskus on tilanteita, että lehteä lapataan vain kiinni, että pysytään aikataulussa. *Pentti Kiiski, päätoimittaja, Keski-Uusimaa*

Lehdet ovat hakeneet helpotusta resurssipulaan yhteistyöstä. Yhdessä tekemällä pienimmätkin lehdet pystyvät toteuttamaan projekteja, joihin ne eivät yksin pystyisi

– esimerkiksi koulutuksia järjestetään tyypillisesti yhteisvoimin. Myös kielenhuolto saattaa piristyä, kun lehdet lyövät hynttyyt yhteen. Ruotsinkieliset lehdet tekevät yhteistyötä erityisen aktiivisesti (ks. luku 4.2.5).

Nyt kun ryhdymme Alma Aluemedian kanssa tekemään yhteistyötä, niin meillähän kuuluu tämän sopimuksen piiriin, että meillä on myös yhteisiä koulutuksia. Eli teemme Alman kanssa kärkikoulutuksia ja varmasti tullaan tekemään myös kielenhuollon koulutuksia. Saamme yhteisestä tekemisestä (hyötyä) - - ja pystytään ehkä kouluttamaan vieläkin spesifimpiin asioihin.

Satu Takala, päätoimittaja, Ilkka

Ne koulutukset, jotka me teemme, niin teemme kyllä yhdessä. Varsinkin tilattavat päivälehtemme (käyvät yhdessä koulutuksissa). *Pentti Kiiski, päätoimittaja, Keski-Uusimaa*

Vaikka yhteistyössä on etunsa, kaikki eivät siihen kuitenkaan ole ryhtyneet syystä tai toisesta. Helsingin Sanomat on niin iso lehti, että sillä riittää resursseja omasta takaa eikä se välttämättä tarvitse muita pystyäkseen huoltamaan kieltään (Ville Eloranta, henkilökohtainen tiedonanto 18.1.2013). Keskisuomalaisen yhteistyö Etelä-Suomen Sanomien, Savon Sanomien ja Karjalaisen kanssa ei ulotu kielenhuoltoon, sillä esimerkiksi yhteisten koulutusten järjestäminen olisi työlästä ja taloudellisesti kannattamatonta toimitusten pitkäkköjen välimatkojen takia (Keijo Lehto, henkilökohtainen tiedonanto 22.1.2013).

4.2.2 Hyvät haluavat olla parempia

Tutkimuksessani mukana olleista lehdistä kieltä näyttävät huoltavan aktiivisimmin ne, joiden kielenhuolto on jo valmiiksi hyvällä mallilla, ja laiskimmin ne, joiden kielenhuollossa olisi enemmän parantamisen varaa. Kyselyn ja temahaastattelujen vastausten perusteella uskallan todeta, että Helsingin Sanomissa ja Vasabladetissa kielenhuoltoon suhtaudutaan vakavammin ja sen eteen tehdään enemmän töitä kuin Ilkassa, Keskisuomalaisessa ja Keski-Uusimaassa. Helsingin Sanomissa ja Vasabladetissa kieltä tarkkailee tehtävään erikoistunut työntekijä – muissa lehdissä tällaista vastuuhenkilöä ei ole. Helsingin Sanomien ja Vasabladetin toimittajilla on jatkuvasti mahdollisuus hakeutua kielenhuoltokoulutuksiin toisin kuin Ilkan, Keskisuomalaisen ja Keski-Uusimaan toimittajilla.

Helsingin Sanomille hyvä kieli on kunnia-asia ja tärkeä laatutekijä, josta lehti tunnetaan. Kieltä ei voi päästää huononemaan, tai koko lehden maine saattaa kokea kolhuja. Helsingin Sanomia pidetään yleisesti yhtenä Suomen laadukkaimmista sanomalehdistä, ja se on monelle muulle lehdelle eräänlainen esikuva. Hyvä maine ja kova arvostus motivoivat toimittajia pitämään huolta kielestä. (Ville Eloranta, henkilökohtainen tiedonanto 18.1.2013.) Vasabladetissa kieltä huolletaan aktiivisesti olosuhteiden pakosta: vähemmistökielinen lehti ei voi löysätä hetkeksikään, jos mieli kielen säilyvän hyvänä (ks. luku 4.2.5).

Niissä lehdissä, joissa kieltä huolletaan ahkerimmin, hyvää kieltä ei pidetä itsestäänselvyytenä. Hyvä lehtikieli ei synny ja elä vahingossa, vaan se on sitkeiden ponnistelujen tulos. Ilkan päätoimittajan Satu Takalan mukaan jotkut saattavat ajatella toisin:

Ehkä siinä on vähän sitä ajattelua, että kielenhuolto tulee siinä vähän niin kuin sivussa ja että jokaisen toimittajan kuuluu hallita kielenhuolto.

Vasabladetin päätoimittaja Camilla Berggren (henkilökohtainen tiedonanto 28.1.2013) painottaa, ettei kieltä sovi jättää hetkeksikään vahtimatta, tai jutut alkavat pian vilistä virheitä ja huonoja ilmauksia (ks. luku 4.2.5). Saman on huomannut Helsingin Sanomien kielenhuoltovastaava Ville Eloranta:

On osoittautunut, että jos siinä (=kielenhuollossa) on ollut välillä tauko, niin kuin tuossa ennen kuin minä aloitin nämä hommat (oli) yhdeksän kuukauden tauko, niin kyllä se alkoi lehdessä näkyä.

Sen lisäksi, että lehdet eroavat toisistaan kielenhuoltoaktiivisuutensa ja tavoitteellisuutensa perusteella, myös yksittäisten toimittajien kiinnostus kielenhuoltoon vaihtelee. Esimerkiksi Helsingin Sanomissa toimittajakunta on innokkuutensa puolesta varsin heterogeenistä, vaikka kaikki periaatteessa tiedostavatkin lehden kielivaatimukset (Ville Eloranta, henkilökohtainen tiedonanto 18.1.2013). Elorannan mukaan polarisaatio on selvästi nähtävissä:

Pystyy varmaan helposti koostamaan tilaston, ketkä kysyvät eniten (kielenhuoltoasioista). He ovat useimmiten juuri niitä, jotka ovat jo valmiiksi huolellisia. Se on sellainen jännä paradoksi, että hyvät tahtovat olla vielä parempia. - - Se (=kouluttautuminen) on nykyään hirvu paljon siitä kiinni, miten toimittaja itse ymmärtää hakeutua eri kursseille. Usein se menee niin, että ne jotka ovat tosi tarkkoja, haluavat olla vielä tarkempia, ja ne joilla on lesumpi ote tekstiin, eivät välttämättä ymmärrä sitä, että heillä olisi jotain tekemistä asian (=kielenhuollon) kanssa.

Keski-Uusimaan päätoimittaja Pentti Kiiski on harmissaan lehensä kaksijakoisesta tilanteesta. Ne toimittajat, joille päätoimittajan palaute olisi eniten hyödyksi, kieltäytyvät kuuntelemasta ohjeita ja jättävät kielenhuollon muutaman innokkaan vastuulle. Kokeneet, pitkään töitä tehneet miestoimittajat ovat Kiiskan mukaan kaikkein jukuripäisimpiä.

- - meillä on yksi suomen kieltä pääaineena opiskellut toimituksessa ja pari toimittajaa, jotka ovat aidosti kiinnostuneita siitä (=kielenhuollosta) ja ottavat kantaa toistenkin tekemisiin - - meillä on näiden muutaman asiaa (=kielenhuoltoa) harrastavan lisäksi asennevammaisia. - - Yksi näistä aktiivisesti asiaa (=kielenhuoltoa) harrastavista tuli puheilleni ja sanoi, että Pentti, teet turhaa työtä. Ne, joita se (=kielenhuolto) ei kiinnosta, viis veisaavat - -

Kun kieltään aktiivisesti huoltavat lehdet ja toimittajat haluavat olla entistäkin parempia ja samaan aikaan kieltään laiskemmin huoltavat lehdet ja toimittajat polkevat paikallaan, seurauksena saattaa olla lehtien ja toimittajien kielikyvyllisten erojen kärjistyminen. Hyvät kirjoittavat aina vain paremmin, ja huonommat putoavat vähitellen kelkasta.

4.2.3 Välinpitämättömyyttä ja aggressiivisuutta

Vaikka teemahaastatteluihin osallistuneet henkilöt ovat yksimielisiä siitä, että kielenhuolto on tärkeää, kaikki heidän alaisensa eivät näin ajattele. Suurin osa toimittajista suhtautunee kielenhuoltoon vähintäänkin neutraalisti, mutta toimituksissa työskentelee myös henkilöitä, jotka eivät syystä tai toisesta ole valmiita tekemään töitä hyvän kielen eteen. Osa kielenhuoltoa laiminlyövästä toimittajista on passiivisia ja välinpitämättömiä, osa tuo asenteensa esiin aggressiivisemmin.

Jotkut toimittajat laistavat kielenhuollosta siksi, että he ovat laiskoja tai kiireisiä ja tekevät vain sen, mikä on pakko tehdä. Nämä henkilöt pitävät kielenhuoltoa ylimääräisenä työvaiheena, jonka ohittamisesta ei koidu niin suurta vahinkoa, että he vaivautuisivat muuttamaan toimintatapojaan.

Ei ole välttämättä katsottu, onko jutussa kaikki kohdallaan. Eihän se vaatisi paljon. Kun toimittaja saa jutun valmiiksi, niin pystyisi vielä luettamaan (juttunsa). Mutta usein siinä vaiheessa on sitten kiire kotiin eikä halua enää ruveta tekemään mitään sille jutulle. *Satu Takala, päätoimittaja, Ilkka*

Laiskuuden lisäksi kirjoittajia vaivaa välinpitämättömyys. Kielenhuoltoon välinpitämättömästi suhtautuva toimittaja irtisanoutuu vastuusta ja ajattelee, ettei asia koske häntä. Välinpitämättömyys voi ilmetä monin tavoin

-- kaikki eivät esimerkiksi lue kielenhuoltosähköposteja ollenkaan, vaan deletoivat ne suoraan. *Satu Takala, päätoimittaja, Ilkka*

Otetaan nyt vaikka tämmöinen pieni asia kuin Kielikello. Ei Kielikello ole täällä väkemme käsissä liiemmin kulunut. Kyllä se tuossa pöydällä pyörii, eikä sitä avaa kukaan koskaan, ja se päättyy lehtihyllyyn ja lopulta roskikseen. *Pentti Kiiski, päätoimittaja, Keski-Uusimaa*

Vastuuta kierrellään, vaikka useimmille toimittajille on varmasti selvää, kenelle kielen huoltaminen kuuluu. Niissäkin lehdissä, joissa työskentelee kielenhuoltaja, myös toimittajat ovat vastuussa teksteistään.

Kyllä kaikki tietävät, että jokaisella toimittajalla on vastuu jutustaan. En usko, että kukaan ajattelee niin, että jos minä kirjoitan sinne (=juttuun) virheen, niin voin syyttää siitä ketään muuta. Kyllä kaikki tietävät sen, että ovat itse vastuussa siitä, että juttu on hyvää tekstiä. *Satu Takala, päätoimittaja, Ilkka*

Kaikille kielenhuolto ei ole yhdentekevä asia, vaan paljon enemmän – negatiivisessa mielessä. Jotkut vastustavat kielenhuoltoa siinä määrin, että asennoituvat siihen jopa aggressiivisesti. Nämä henkilöt pitävät kielenhuoltoa ajan- ja rahanhukkana eivätkä suostu ymmärtämään, miksi kieltä tulisi huoltaa, kun on parempaakin tekemistä. Toimittajat eivät ole lehdissä ainoita, joita kielenhuolto sapettaa.

Siihen (=palautteeseen) reagoidaan enemmän tai vähemmän aggressiivisesti ja (ihmetellään,) onko tämä todella tärkein asia tässä toimituksessa ja suurin puutteemme. - - kun istun näissä meidän johtoryhmissämme, niin joskus tulee markkinoinnin ja hallinnon väen kanssa näistä (kielenhuoltoasioista) puhetta ja he sanovat karkeammin sanakääntein, että mitä väliä.

Pentti Kiiski, päätoimittaja, Keski-Uusimaa

Kielenhuoltoa vastustetaan myös siksi, että se voidaan kokea esimerkiksi epämiellyttäväksi tunkeiluksi. Tästä lisää seuraavassa luvussa (4.2.4).

4.2.4 Juttu on toimittajan omaisuutta – vai onko?

Jotta kielenhuolto toimisi ja lehtikieli pysyisi puhtaana ja eloisana, toimituksen palautekulttuurin on oltava kunnossa. Palauteen avulla toimittajat oppivat tiedostamaan kielellisiä vahvuuksiaan ja heikkouksiaan ja pystyvät kehittymään kirjoittajina. Jos palautetta ei anneta tai jos sitä ei suostuta vastaanottamaan, samat kirjoittajat tekevät samoja virheitä päivästä ja vuodesta toiseen.

Teemahaastattelujen vastaukset paljastavat, että toimitusten palautekulttuurissa on varsin paljon puutteita. Palautetta kyllä annetaan enemmän tai vähemmän, mutta käytäntönä on edelleen se, että toimittajat vastaavat pitkälti itse omista jutuistaan. Jutun kirjoittaja pahastuu herkästi, jos joku muu alkaa näpelöidä hänen tekstiään. Rakentavaksi tarkoitettu palaute voidaan mieltää esimerkiksi henkilökohtaiseksi loukkaukseksi tai potentiaalisesti maineen menetykseksi.

Kaikki pyytävät palautetta, mutta sitten kun palautetta antaa, niin toimittaja pahoittaa mieltään. Näin siis keskimäärin. *Keijo Lehto, uutispäällikkö, Keski-suomalainen*

Tuntumani on, että (toimittajat) eivät (osaa ottaa palautetta rakentavana). Kun yksittäisiä esimerkkejä joutuu nostamaan yhteisesti ja kaikkien kuullen, niin kyllähän sen jokainen näkee, vaikken näyttäisi, että tämä (toimittaja) kirjoitti jutun. *Pentti Kiiski, päätoimittaja, Keski-Uusimaa*

Lähtökohtaisesti (kielenhuoltoon suhtaudutaan) varmaan hyvin. Tietenkin jos osoitellaan sormella, että sinun jutussasi on tämmöistä ja tämmöistä, niin kyllähän se ottaa päähän. *Satu Takala, päätoimittaja, Ilkka*

Sehän (=omaan tekstiin puuttuminen) on kuin henkilökohtainen loukkaus, että mitä, eikö tämä olekaan hyvä, minähän olen hyvä toimittaja. *Camilla Berggren, päätoimittaja, Vasabladet*

Osalle toimittajista palautteen vastaanottaminen on niin vastenmielistä, että he pitävät kynsin ja hampain kiinni omista tottumuksistaan sen sijaan, että ottaisivat palautteesta onkeensa. Pentti Kiisken mukaan palautteenantajan edessä ei haluta nöyryä:

Toimituksessa elää semmoista kulttuuria myös, että kun yrittää selittää, miten jokin sana kirjoitetaan oikein, niin jotkut itsepintaisesti jatkavat omaa tapaansa.

Palautetta vieroksuva kirjoittaja saattaa ajatella, että juttu on hänen henkilökohtaista omaisuuttaan, johon muilla ei ole oikeutta kajota. Minä olen kirjoittanut tekstin, joten minä myös päätän siitä. Tällaisista lähtökohdista kieltä on vaikea lähteä huoltamaan. Asetelma on valitettavan tuttu Camilla Berggrenille:

Tämä on ollut pitkä ja vaivalloinen tie, koska jokaisen toimittajan päässä on tämä (ajatus), että minä. Tämä on minun juttuni, ja minä päätän siitä. Se, että joku rupeaa lukemaan ja oikaisemaan, ei ole toimittajalle helppoa. - - Tässä tarvitaan ihmisten ”henkistä murtumista”. Vaatii nöyryyttä ymmärtää, että me kaikki teemme virheitä.

Berggren muistuttaa, että toimittaja on joka tapauksessa vastuussa jutuistaan lehden lukijoille. Hän ei voi ajatella kirjoittavansa vain itselleen, sillä teksti päättyy tuhansien silmäparien tarkasteltavaksi. Monessa tapauksessa voisi päästä vähemmällä, jos antaisi jutun arvioitavaksi jo ennen kuin se päättyy lehden sivuille ja kaiken kansan nähtäväksi.

Toimittajat eivät ajattele, että tämän pirun tekstin lukee kymmenentuhatta tai satatuhatta ihmistä. Tässä täytyy tapahtua sellainen asennemuutos, että toimittaja ei enää pidä tekstiä omanaan.

Vika ei ole yksin juttujaan suojelevissa toimittajissa, vaan myös palautteen antajissa, jotka ovat usein liian lepsuja tarttumaan havaitsemiinsa epäkohtiin. Palaute saatetaan jättää antamatta, koska ei uskalleta arvostella toisen työtä tai ajatellaan, ettei palautteesta ole kuitenkaan mitään hyötyä. Palautteenantoa välttelevät niin rivitoimittajat kuin toimitusten johtohenkilötkin, joiden kuuluisi ottaa epäkohtia puheeksi.

Kollegiaalisista syistä ei ilmeisesti toisen virheitä hevin nosteta pöytään. - - ne, joilla olisi eniten kompetenssia ottaa niihin (=virheisiin) kantaa, välttämättä eivät ota. Se on tällainen henkilöksymys. Joko on turhautunut siihen, että on joskus ottanut kantaa, tai on luonteeltaan

sellainen, ettei halua puuttua julkisesti toisen virheisiin. *Pentti Kiiski, päätoimittaja, Keski-Uusimaa*

- - helposti ajattelee, että kuka minä oikein olen huomauttelemaan virheistä. Se on asia, jonka kanssa olen paininut tosissani, siis että pitäisi keskustella enemmän. Että sinun tekstisi ei ole sinun. *Camilla Berggren, päätoimittaja, Vasabladet*

Palautekulttuuria haluttaisiin kehittää avoimemmaksi ja sosiaalisemmaksi. Sen sijaan, että kukin toimittaja painiskelee yksin juttunsa kanssa, tekstejä voitaisiin tutkailla ja muokata yhdessä. Tämä vaatisi kuitenkin uudenlaista asennoitumista palautteeseen, mikä ei tapahdu hetkessä.

- - juttujen tekemisen pitäisi olla nykypäivänä paljon enemmän sitä, että ei tehdä yksin, vaan tehdään yhdessä. - - meillä on yritetty painottaa koko syksyn ajan, että lehtivastaava on se henkilö, jonka kanssa juttua pallorellaan. - - Jutut eivät saa mennä lehteen niin, että olen toimittajana yksin tässä pätkäilyt tätä asiaa - - *Satu Takala, päätoimittaja, Ilkka*

Hirveän hyvähän se olisi, jos saataisiin sellainen (tilanne), että tähän (=palautteeseen) osattaisiin suhtautua oikein ja jokaisella olisi rohkeus puuttua (virheisiin) eikä siitä kukaan ottaisi nokkiinsa. Mutta se ei käy sormia napsauttamalla, enkä tiedä, käykö se kaikkien kohdalla koskaan. *Pentti Kiiski, päätoimittaja, Keski-Uusimaa*

4.2.5 Ruotsinkielisyys pakottaa toimimaan

Jo kyselytutkimuksestani kävi ilmi, että suomenruotsalaiset lehdet suhtautuvat kielenhuoltoon vakavammin kuin suomenkieliset lehdet keskimäärin. Kaikissa tutkimukseeni osallistuneissa ruotsinkielisissä lehdissä työskentelee kielenhuoltaja: Hufvudstadsbladetissa kokopäiväinen, Vasabladetissa ja Österbottens Tidningissä osa-aikainen. Hufvudstadsbladetissa kielenhuoltaja lukee suurimman osan jutuista etukäteen, kun taas Vasabladetissa ja Österbottens Tidningissä kielenhuolto on enimmäkseen jälkikäteisarviointia. Vasabladetissa kieltä huoltaa HSS Median yhteisen kielenhuoltajan lisäksi puolipäiväisesti lehden toimituspäällikkö, jonka harteille siirtynee jatkossa yhä enemmän kielenhuollollista vastuuta (Camilla Berggren, henkilökohtainen tiedonanto 28.1.2013).

Aktiivinen kielenhuoltotyö on vähemmistökielisissä lehdissä välttämätöntä, sillä suomenruotsia uhkaavat suomen kielen vaikutus ja eriytyminen ruotsinruotsista. Suomen kielen vaikutus lisääntyy herkästi sitä mukaa kuin kaksikielisyys yleistyy. (@Kotuksen kielipoliittinen ohjelma 1998.) Teemahaastatteluun osallistunut Vasabladetin päätoimittaja Camilla Berggren tiedostaa haastavan tilanteen:

Kyllä paine on nimenomaan kovempi (, kun lehti on ruotsinkielinen). -- kyllä minä sanoisin, että (kun on) näin pieni vähemmistö, niin se (=ongelma) korostuu paljon enemmän, koska ruotsin kieli ei sillä lailla elä. Tämä ”kritiska massan”, niin kuin sanotaan, on liian pieni --

Suomenruotsalaiseen lehtikieleen tarttuu vaikutteita monelta suunnalta. Yhtenä ongelmana on, että toimittajat ottavat kirjoittaessaan mallia suomen kielestä ja tekstistä tulee siksi kömpelöä. Tekstiin saattaa livahtaa esimerkiksi vieraita sanoja ja lauserakenteita. Suomenkielisten tiedotteiden ja muiden tekstien kääntäminen ruotsin kielelle on suomenruotsalaisissa toimituksissa arkipäivää, mikä tuo lisähaastetta kielenhuoltoon. Pohjanmaalla, kuten Vaasassa, toimittajien käyttämään kieleen vaikuttavat myös voimakkaat murteet. (Camilla Berggren, henkilökohtainen tiedonanto 28.1.2013.)

Vasabladet pitää tiiviisti yhteyttä Ruotsiin, jotta lehdessä käytetty kieli ei kehittyisi liikaa omaan suuntaansa. Suomen kielen vaikutukselta suojautuminen ei siis yksin riitä, vaan töitä on tehtävä myös sen eteen, ettei suomenruotsi erkane liikaa ruotsinruotsista. Vasabladetin ja muiden HSS Median lehtien yhdessä palkkaama kielenhuoltaja on jatkuvasti tekemisissä Ruotsin kieliämiehen kanssa. Ruotsin kanssa tehtävä yhteistyö näkyy myös esimerkiksi siten, että suomenruotsalaiset lehdet kutsuvat seminaareihinsa luennoitsijoita Ruotsista.

Pyrimme siihen, että se ruotsin kieli, jota kirjoitamme ja puhumme täällä, olisi ymmärrettävissä ja suurin piirtein sama kuin Ruotsissa. Se on ongelmallista, koska meillä on paljon sanoja ja sanontoja, jotka ovat erilaisia. Se (=Vaasan seudulla käytettävä ruotsi) on vähän niin kuin murre, voisi sanoa. Mutta jos pidämme kiinni vain omista sanoistamme, niin tämä ryhmä, joka puhuu sellaista ruotsia (kuin me), on aivan liian pieni. -- jos se (=käyttämämme ruotsin kieli) tulee liian erilaiseksi, niin se lakkaa olemasta pikkuhiljaa ja se on sitten niin kuin jokin tornedalsfinska (=torniolaaksonsuomi). *Camilla Berggren, päätoimittaja, Vasabladet*

Hufvudstadsbladetissäkin työskennelleen Berggrenin (henkilökohtainen tiedonanto 28.1.2013) mukaan ruotsin kielen tilanne on Vaasassa parempi kuin pääkaupunkiseudulla paitsi aktiivisten Ruotsi-yhteyksien myös toimivan kaksikielisyyden ansiosta. Kun kaupunki pitää infon, asiat kerrotaan sekä suomeksi että ruotsiksi. Kieltä elävöittää myös se, että Pohjanmaalla katsotaan erittäin paljon Ruotsin televisiota ja kuunnellaan Ruotsin radiota.

Vaikka ruotsin kieli voi Vaasan seudulla varsin hyvin, kieltä ei sovi jättää hetkeksikään vahtimatta. Suomenruotsalaiselle medialle on erityisen tärkeää, että kieli pysyy laadukkaana. Olkinuoran (@2012, 44) mukaan ruotsin kielen asemaa suomenruotsalaisessa mediassa ei uhkaa mikään niin kauan kuin kielenkäytön laatu ei pääse huononemaan. Vasabladetissa kielenhuolto kuuluu erottamattomasti arkiseen toimitustyöhön, eikä sitä jätetä yksittäisten kurssien tai tempausten varaan.

Minulla on semmoinen käsitys, että (kielestä) on pidettävä kiinni koko ajan. Se (=kielen taso) menee heti (huonommaksi), jos vähän luulee, että nyt kaikki on ok, kun meillä on ollut hieno kurssi ja on koulutettu ihmisiä. - - Sanoisin, että kaikkiin uudistuksiin, joita meillä on menossa, liittyy kieli, koska se on äärettömän tärkeä. *Camilla Berggren, päätoimittaja, Vasabladet*

Vasabladetin ja muun suomenruotsalaisen median suhtautumisesta kielenhuoltoon kertoo paljon myös se, miten aktiivista yhteistyötä toimijat tekevät keskenään. Vasabladet, Hufvudstadsbladet ja Österbottens Tidning ovat mukana Språkorat-kielenhuoltohankkeessa, johon kuuluvat suomenruotsalaisten lehtitalojen lisäksi YLE ja STT. Projekti työllistää kolme kieliammattilaista, jotka pitävät internetpalstaa ja kiertävät toimituksissa opastamassa kirjoittajia. (@Mediespråk.) Berggrenin mukaan yhteistyö mahdollistaa asioita, joista voisi yksinään vain haaveilla.

Yhteistyö on ollut tosi hyödyllistä, koska se on antanut meille mahdollisuuden pitää tässä talossa kielenhuoltajaa. Jos jokainen lehti olisi tehnyt saman itseksensä, niin meillä ei olisi ikinä ollut varaa siihen. Mutta tällaisen yhteistyön ansiosta se ei tule niin kalliiksi. - - En usko, että mikään näistä lehtitaloista haluaisi luopua tästä yhteistyöstä, joka meillä on, ja yksin ei (samanlaiseen kielenhuoltoon) pystyttäisi.

Ruotsinkieliset lehdet ovat yhdistäneet voimiaan myös koulutusten järjestämisessä. Koulutuksia pidetään Helsingin yliopistoon kuuluvan, ruotsinkielistä toimittajakoulutusta antavan Svenska social- och kommunalhögskolanin kanssa.

Koulutuksiin lähetetään toimittajia kaikista ruotsinkielisistä lehdistä. (Camilla Berggren, henkilökohtainen tiedonanto 28.1.2013.)

4.2.6 Hyvä kieli ja toimiva kielenhuolto myyntivaltteina

Vasabladetissa kieli on jatkuvasti suurennuslasin alla, mutta myös muissa teemahaastatteluihin osallistuneissa lehdissä tiedostetaan hyvän kielen ja toimivan kielenhuollon merkitys. Haastateltavani ovat yksimielisiä siitä, että kieli on yksi niistä tekijöistä, joiden perusteella lehden laatua arvioidaan. Lukijoiden silmissä kielellisesti korkeatasoinen julkaisu on uskottavampi kuin kiireessä roiskaistu, virheitä vilisevä tekele. Hyvä kieli voi parhaimmillaan houkutella lukemaan lehteä, kun taas huono kieli saattaa ärsyttää siinä määrin, että lehden lukemisesta luovutaan kokonaan.

Laadun parantamista on esitetty yhdeksi ratkaisuksi lehtien laskeviin levikkeihin. Olkinuoran (@2012, 30) mukaan laatu on vahva kilpailutekijä, jonka hyvänä puolena on se, että viestimet voivat vaikuttaa siihen itse. Myös sanomalehden kielellinen laatu määräytyy pitkälti lehden omien toimien mukaan: jos kieleen suunnataan tarpeeksi huomiota, sen taso väkisinikin paranee, ja päinvastoin.

Kuten jo mainitsin luvussa 4.2.1, muutaman teemahaastateltavan kommentoissa esiintyy ristiriitaisuutta. Samaan aikaan, kun haastateltavat korostavat kielen merkitystä lehtien eloonjäämiskamppailussa, he puhuvat säästöistä ja toteavat kielenhuollon olevan nyt toissijaista. Kieleen asennoidutaan periaatteessa myönteisesti, mutta nämä asenteet eivät läheskään aina konkretisoidu toimivaksi kielenhuolloksi. Kieltä ei välttämättä huolleta, vaikka lehden laatua pitäisi yrittää parantaa kaikin keinoin.

Edellä mainittu ristiriitaisuus koskee erityisesti niitä lehtiä, joiden kielenhuolto kaipaisi kohennusta. Esimerkiksi Keskisuomalaisen uutispäällikkö Keijo Lehto vakuuttaa, että kieltä ja sen huoltoa arvostetaan siinä missä muitakin lehden tekemisen osa-alueita, mutta toteaa myös, ettei kielelle riitä nyt huomiota:

Johto ainakin on täällä kannustanut hyvään kieleen, siis missään tapauksessa kieltä ei pidetä vähempiarvoisena. Ei pidetä itsestään selvänä, että kieli on meillä hyvää. - - ne (=muut kehityskohteet) ovat nyt selvästi ykkösasioita: niistä puhutaan, ja niissä mielemmme askartelee.

Minun, johdon ja toimittajien. Kieli on asia, jota käytämme ja josta yritämme kukin pitää hyvää huolta, mutta se ei ole keskustelussamme ykkösenä.

Näkemyksistä kielestä laadun mittarina käy ilmi useista haastateltavieni kommentteista. Hyvä kieli nähdään eräänlaisena palveluna, joka antaa jutulle lisäarvoa ja jonka lukijat ostavat lehdeltä. Jos kieli huononee, lukijat saattavat menettää kiinnostuksensa tähän palveluun eivätkä välttämättä enää halua maksaa siitä.

-- laatua taas on se, että se (=juttu) on hyvää kieltä. Eihän lukija tilaa lehteä (siksi), että hän saa sieltä toimittajan roiskaisen hätäisen (jutun). *Satu Takala, päätoimittaja, Ilkka*

Sitä ei ymmärretä, että se (=hyvä kieli) on yksi laadun mitta. -- jos puhutaan tilattavasta sanomalehdestä, niin kun tiedämme levikkikehityksen, joka on kaikilla alaspäin, ja on olettama, että näistä lehdistä tulee entistä enemmän niin sanotun eliitin lehtiä, niin ne (=tulevat lukijat) ovat entistä kriittisempiä. Veikkaan, että ne ovat koulutettuja, ja siinä koulutettujen joukossa on ihmisiä, jotka kiinnittävät huomiota semmoiseenkin asiaan kuin kieli. *Pentti Kiiski, päätoimittaja, Keski-Uusimaa*

-- se (=hyvä kieli) on yksi palvelu, jonka he meiltä tilaavat. *Keijo Lehto, uutispäällikkö, Keski-suomalainen*

Laatu on nyt median kuumimpia puheenaiheita, sillä se voi olla ratkaisemassa lehtien tulevaisuutta. Median kuluttaminen muuttuu jatkuvasti, ja ihmiset pohtivat, mihin laittavat rahansa. Todennäköistä on, että rahoja ei kuluteta ainakaan huonolaatuiseen ja -kieliseen journalismiin. Satu Takala kuvaa osuvasti vallitsevaa tilannetta:

Lukijakunta on tällä hetkellä semmoisessa vaiheessa, lukevatko he lehteä vai eivätkö he lue lehteä, ja meidän pitää miettiä, minkälaista lehteä teemme, että sitä luettaisiin. Siinä ei voi jäädä odottelemaan tumput suorina.

Vasabladetin Camilla Berggren painottaa, että kielenhuollon merkitys on lehdille nyt suurempi kuin koskaan ennen. Hänen mukaansa hyvä kieli voi auttaa pitämään levikit kohtuullisella tasolla ennen kuin ihmiset oppivat kuluttamaan mediaa uusilla tavoilla, esimerkiksi lukemaan digitaalisia laitteita. Kielenhuolto on lehdille elämän ja kuoleman kysymys, sillä ne myyvät kirjoitettua kieltä. Jos kielenhuolto unohdetaan ja kieli pääsee rappeutumaan, lehdillä ei ole tulevaisuutta.

On helppoa ajatella sisältöä ja että nyt keskitymme myymiseen ja toiminnan puitteisiin. Mutta ei saa unohtaa, että myymme nimenomaan laatua. Myymme juttuja. Jos unohtamme sen, lehdille käy huonosti. Kielessä pitää säilyttää tietty elävyys. Jos emme laita tarpeeksi rahaa kieleen, niin se on sitten ”goodbye”. - - Sitä eivät tietenkään kaikki talousihmiset ymmärrä, kun he tekevät laskelmiaan.

4.2.7 Tulevaisuudesta: ”Kielenkin aika varmaan tulee taas”

Teemahaastattelujen lopussa kysyin haastateltaviltani, miten he näkevät lehtensä kielenhuollon tulevaisuuden. Tiedustelin myös, millaiseksi he arvioivat kielenhuollon yleisen merkityksen tulevina vuosina. Luku 4.2.6 vastaa osaltaan jälkimmäiseen kysymykseen – toimivaa kielenhuoltoa ja hyvää kieltä pidetään potentiaalisina lehden laatua ja myyntiä parantavina tekijöinä.

Yksikään teemahaastateltavistani ei ennustanut lehtensä kielenhuollon vähenevän tulevina vuosina, vaan päinvastoin lisääntyvän tai vähintäänkin pysyvän ennallaan. Mahdollisiksi syiksi mainittiin muun muassa mediamurroksen rauhoittuminen, koulutusyhteistyön lisääntyminen, kielen taipumus rappeutua ja yksinkertaisesti se, että kielenhuolto ei voi enää huonontua nykyisestä.

- - kun Alma-yhteistyö meillä lisääntyy ja koulutus lisääntyy ihan selkeästi jo senkin takia, että Ilkan ja Pohjalaisen ja Alma Aluemedian pitää olla yhteensopivia, niin yhteinen koulutus on hyvä. Kyllä uskon, että siinä tulee myös kielenhuoltokoulutusta ja tulee sellainen säännöllisyys.

Satu Takala, päätoimittaja, Ilkka

Ei tästä voi enää vähentää. Eli (kielenhuolto) joko pysyy ennallaan tai lisääntyy. - - En nyt uskalla tässä mitään hirvittävää lisääntymistä (ennustaa) mutta en myöskään vähentymistä, kun tämä (=kielenhuolto) on niin minimaalista. *Pentti Kiiski, päätoimittaja, Keski-Uusimaa*

Minulla on nyt sellainen ajatus, että aion jossain vaiheessa selvittää, voisiko tätä (=kielenhuoltoa) vähän laajentaa. Mielestäni olisi aika hyvää brändäystä, jos kielenhuolto olisi vielä näkyvämpää ja tietoisempaa Helsingin Sanomissa tai ylipäätään Sanoma Newsillä. *Ville Eloranta, kielenhuollosta vastaava artikkelitoimittaja, Helsingin Sanomat*

Meidän pitää varmistaa asemamme, ja me varmaan varmistamme sen, ja kun asema vakaantuu, niin kielenhuolto voi taas nousta siinä. - - Kun halu pitää siitä (=kielenhuollosta) kiinni on niin vahva, niin ei voi olla määrättömästi (sellainen tilanne), ettei siihen (=kielenhuoltoon) kiinnitetä huomiota. *Keijo Lehto, uutispäällikkö, Keski-suomalainen*

Kyllä uskon (kielenhuollon lisääntyvän jatkossa). Meidän on vain pakko hoitaa kieltä. - - Siihen (=etukäteisarviointiin) ollaan menossa, koska kieli on semmoinen asia, että se vaatii jatkuvaa huolenpitoa. *Camilla Berggren, päätoimittaja, Vasabladet*

Erityisesti Keijo Lehto korostaa useaan kertaan, että aktiivisempi kielenhuolto tulee mahdolliseksi siinä vaiheessa, kun alan pahin muutosmyllerrys on ohi. Jos lehdet selviävät taloudellisesti hankalimmista ajoista ja onnistuvat vakiinnuttamaan paikkansa, ne pystyvät taas huomioimaan paremmin toissijaisina tai ylimääräisinä pidetyt asiat, kuten kielenhuollon. Lehdon mukaan on vaikea ennustaa, milloin näin tapahtuu, jos tapahtuu. Hän kuitenkin uskoo vakaasti, että vaikeuksista selviydytään voittajina.

- - kielenkin aika varmaan tulee taas jossain vaiheessa, mutta se ei ole ihan juuri nyt. Ei tänä vuonna, mutta ehkä jo ensi vuonna. - - Käytävä pienenee ja pienenee, mutta tunnelista pääsee aina läpi. Olen vahvasti sitä mieltä.

Useissa lehdissä on nyt sellainen tilanne, että kieliasioita kyllä mietitään silloin tällöin, mutta kielenhuollosta puuttuu järjestelmällisyys. Satu Takalan kommenttiin lienee monen helppo samaistua:

Kielenhuolto on mukana päivittäisessä työssä. Mutta se, että se (=kielenhuolto) olisi semmoista järjestelmällistä ja että jokainen juttu olisi katsottu kielen puolesta, niin se ei ole niin tasalaatuista. Illalla voi päätyä lehteen juttuja, jotka on silmämääräisesti katsottu.

Keijo Lehdon mukaan kielen pitäminen kohtuullisella tasolla ei vaadi läheskään niin paljon ponnisteluja kuin sen kehittäminen siitä eteenpäin.

Kirjoitusvirheet on ensin otettava pois, ja jotta päästäisiin eteenpäin, niin olisi (oltava) hyviä juttuja ja vetävää kieltä. Se perustaso on ihan ok, mutta siitä eteenpäin portaat ovat aina raskaampia nousta. - - meidän pitäisi erikseen ehkä palautteessa huomioida kieli muutenkin kuin siten, että sieltä (=kielestä) poimitaan pois tietyt ilmiselvät virheet, siis lyöntivirheet - -

Teemahaastateltavillani on paljon ideoita, miten kielenhuoltoa voitaisiin parantaa lähitulevaisuudessa. Kuten kyselyn vastauksistakin kävi ilmi, kielenhuollon toivottaisiin olevan nykyistä spesifimpää ja henkilökohtaisempaa.

- - kaikkein tehokkainta olisi varmasti juuri tämä, että (kielenhuolto) olisi vierihoidtona, että kielenhuollon ammattilainen kävisi (juttuja) läpi. *Satu Takala, päätoimittaja, Ilkka*

Olen miettinyt, että lähden sitä (=palautetta) jossain vaiheessa muuttamaan siten, etten enää käy valtaosaa lehdestä läpi, vaan teen osastoittaisia palautteita. Sitä (=osastoittaista palautetta) pitää lisätä; nyt on ollut paikoin vähän huonosti aikaa sille. *Ville Eloranta, kielenhuollosta vastaava artikkelitoimittaja, Helsingin Sanomat*

Kielenhuoltoa haluttaisiin aktivoida myös koulutuksia lisäämällä.

Olisihan se varmasti ihannetilanne, että meillä olisi vaikka kaksi kertaa vuodessa vaikka lyhyt koulutus, jossa muistutetaan (kielenhuoltoa) mieleen. *Satu Takala, päätoimittaja, Ilkka*

Se (=kielenhuollon lisääntyminen) tarkoittaa varmaan jotain koulutustilaisuutta kielestä. Sitten voimme hakea isoja muutoksia kiinni, eli miten esimerkiksi kielenkäyttö verkkouutisissa poikkeaa sanomalehtikielestä. *Keijo Lehto, uutispäällikkö, Keski-suomalainen*

Osa haastateltavistani on suunnitellut kieliasioihin keskittyneen työntekijän nimeämistä tai palkkaamista. Toive tuskin toteutuu ennen kuin lehtien taloudellinen tilanne paranee.

Se, että meillä olisi semmoinen (kielenhuollosta vastaava) ihminen, jos tilanne tasoittuisi sopivasti, niin olisi kyllä hyvä. - - Luulen, että jossakin vaiheessa taas katsotaan, että joku ottaa kielen paremmin hoteisiinsa. - - Omasta porukasta varmasti nimetään siihen (henkilö) sitten kun sopiva hetki on. *Keijo Lehto, uutispäällikkö, Keski-suomalainen*

Jos saisin käyttöön lisää resursseja, niin palkkaisin kokopäiväisen laatutoimittajan, joka olisi läsnä joka päivä. Että olisi ihminen, jonka työnä olisi lukea päivittäin kaikki jutut ennen kuin ne menevät lehteen – ei jälkikäteen. *Camilla Berggren, päätoimittaja, Vasabladet*

Pentti Kiisken ja Ville Elorannan mukaan lehtikielen ja kielenhuollon tulevaisuuteen vaikuttaa paljon se, miten hyvin tai huonosti nykyiset lapset ja nuoret – tulevat toimittajat – oppivat kirjoittamaan opinahjoissaan. Kielenhuollossa päästään helpommalla, jos aloittelevia toimittajia ei tarvitse opettaa kirjoittamaan kädestä pitäen.

Kyllä pistän paljon toivoa siihen, että yliopistossa ja ammattikorkeakoulutasoisessa koulutuksessa paneuduttaisiin kielikoulutukseen. Minulla on vähän huono kuva siitä. *Pentti Kiiski, päätoimittaja, Keski-Uusimaa*

Kyllä se tulee näkymään, miten peruskoulu hoitaa tehtävänsä. Se näkyy siinä, minkä tasoisia toimittajia tulee ja mikä yleinen kielitietous on. *Ville Eloranta, kielenhuollosta vastaava artikkelitoimittaja, Helsingin Sanomat*

5 PÄÄTÄNTÖ

5.1 Tulosten koonti

Olen tutkinut tässä pro gradu -työssä Suomen seitsenpäiväisten sanomalehtien kielenhuoltokäytäntöjä. Tutkimukseni tarkoituksena oli selvittää, miten lehdet huoltavat kieltään: kuinka aktiivista ja säännöllistä kielenhuolto on, kuka kielenhuollosta on vastuussa, mihin suuntaan kielenhuolto on kehittynyt viime vuosina jne. Tavoitteenani oli myös saada selville, mikä vaikuttaa kielenhuollon toimivuuteen – millaisissa olosuhteissa kieltä huolletaan ja mitkä seikat joko edistävät tai hankaloittavat kielenhuoltoa.

Tartuin tutkimusaiheeseen omien havaintojeni ja oletusteni inspiroimana. Suomalaisen lehtikielen laatu vaihtelee varsin paljon, minkä arvelin olevan seurausta ennen muuta toimitusten kirjavista kielenhuoltokäytännöistä. Lehtikieleen ei suinkaan vaikuta pelkästään toimittajien kielellinen lähtötaso, vaan myös se, miten kirjoittajat pääsevät kehittämään osaamistaan – jos ylipäättään haluavat kehittyä. Myös sillä on suuri merkitys, kuinka aktiivisesti juttuja vahditaan ja viilataan ennen kuin ne julkaistaan.

Tutkimukseni osoitti hypoteesini oikeaksi: sanomalehtien kielenhuoltokäytännöt eroavat toisistaan huomattavasti. 31 lehdestä viidessä kielenhuollosta vastaa oikolukija tai muu tehtävään erikoistunut henkilö; tähän aktiiviseen ryhmään kuuluvat kaikki kolme ruotsinkielistä lehteä. Suurimmassa osassa lehdistä tilanne on huonompi: kun kielenhuoltoon ei ole nimetty vastuuhenkilöä, kielestä huolehtiminen jää helposti kaikkien ja ei kenenkään tehtäväksi. Kielenhuollon toimivuus on tällöin yksittäisten toimittajien ja editoivien henkilöiden osaamisen ja innokkuuden varassa.

Lehtien kirjavat kielenhuoltokäytännöt näkyvät paitsi vastuunjaossa myös esimerkiksi koulutusten järjestämisessä ja palautteenannossa. Lähes joka toisessa lehdessä toimittajilla on mahdollisuus hakeutua säännöllisesti kielenhuollon koulutuksiin, mutta kuitenkin valtaosassa lehdistä koulutuksia järjestetään vain satunnaisesti tai ei koskaan. Ainoastaan noin joka neljännessä toimituksessa kerätään säännöllisesti kieleen liittyvää palautetta, joka julkaistaan esimerkiksi toimitusjärjestelmässä.

Joka tapauksessa kielenhuolto kuuluu kaikissa kyselyyni osallistuneissa lehdissä jollain tavalla päivittäiseen toimitustyöhön. Joissain tapauksissa tämä voi tarkoittaa juttujen pikaista vilkuilua ennen lehden taittamista tai painamista, toisissa lehdissä kielenhuolto on huomattavasti järjestelmällisempää ja monipuolisempaa. Kielenhuoltokäytännöt saattavat vaihdella paitsi eri lehtien välillä, myös saman lehden eri osastojen välillä.

Kyselyyni osallistuneista noin kaksi kolmasosaa kuvaili lehtensä kielenhuoltoa kohtalaiseksi (asteikko: erinomainen, hyvä, kohtalainen, välttävä, huono). Seitsemän vastaajaa 31:stä kertoi kielenhuollon tilanteen olevan hyvä, ja neljän vastaajan mukaan tilanne on välttävä. Erinomaiseksi tai huonoksi lehtensä kielenhuoltoa ei luonnehtinut kukaan.

Vastaajat ovat yksimielisiä siitä, että kieltä voitaisiin huoltaa nykyistä ahkerammin. Lehtien kielenhuoltoa häiritsevät erityisesti rahapula ja kiire mutta myös esimerkiksi toimittajien negatiiviset asenteet. Jos vastaajat saisivat muuttaa oman lehtensä kielenhuoltoa, he kehittäisivät sitä ennen kaikkea säännöllisemmäksi.

Kielenhuolto elää nyt vaikeita aikoja, sillä mediamurroksen koettelemissa lehdissä on lähes poikkeuksetta puutetta rahasta. Hankalassa taloustilanteessa lehdet joutuvat priorisoimaan toimintojaan, ja tässä arvottamisessa kielenhuolto jää usein taka-alalle. Toimituksissa keskitytään nyt lukuisiin muihin kehitystoimenpiteisiin, jotka koetaan lehtien tulevaisuuden kannalta kielenhuoltoa tärkeämmiksi. Huomiota suunnataan erityisesti sisällön kehittämiseen.

Vaikka säästöjä hakevat lehdet tinkivät kielenhuollosta, ne kyllä tiedostavat kielenhuollon merkityksen. Virheetöntä ja eloisaa lehtikieltä pidetään tärkeänä laatutekijänä ja potentiaalisena myyntivalttina. Tässä asetelmassa piilee ristiriita: kielenhuoltoon suhtaudutaan teoriassa myönteisesti, mutta käytännössä kieltä huolletaan usein varsin laiskasti – siitäkin huolimatta, että lehden laatua tulisi kohentaa kaikin keinoin myynnin parantamiseksi.

Kielenhuollossa aktiivisimpia näyttävät olevan ne, joiden kieli on jo valmiiksi varsin hyvätasoista, ja passiivisimpia ne, joille kielenhuollosta olisi eniten hyötyä. Tämä huomio koskee paitsi kokonaisia lehtiä myös yksittäisiä toimittajia. Kun kielelliset

lähtökohdat ovat hyvät, kynnys huoltaa kieltä pysyy matalana ja lehti tai toimittaja voi kehittyä aina vain paremmaksi. Kielellisesti heikommät lehdet ja toimittajat sen sijaan jämähtävät helposti paikoilleen.

Kielenhuolto vaikuttaa olevan järjestelmällisintä ja monipuolisinta ruotsinkielisissä lehdissä. Kielenhuollosta ei haluta laistaa, sillä suomenruotsia uhkaavat suomen kielen vaikutus ja eriytyminen ruotsinruotsista. Toisin kuin joissain suomenkielisissä lehdissä, suomenruotsalaisissa lehdissä kielenhuoltoa ei pidetä ylimääräisenä tai vähempiarvoisena työvaiheena, vaan siihen suhtaudutaan tosissaan ja kunnioittavasti.

Vaikka suurin osa tutkimukseeni osallistuneiden lehtien toimittajista asennoitunee kielenhuoltoon vähintäänkin neutraalisti, toimituksissa on myös niitä, jotka laiminlyövät kielenhuoltoa. Kieltä ei jakseta huoltaa, vastuusta irtisanoudutaan ja kielenhuoltoa saatetaan jopa häiritä tahallaan. Suomalaisissa toimituksissa näyttäisi olevan enemmän sääntö kuin poikkeus, että toimittajat ajattelevat olevansa omien juttujensa herroja eivätkä mielellään anna muiden puuttua työhönsä. Palautteen vastaanottaminen on monelle vaikeaa, sillä kommentit saatetaan kokea esimerkiksi henkilökohtaiseksi sättimiseksi tai uhaksi omalle maineelle.

Vaikka lehtien kielenhuoltokäytännöissä on paljon epäkohtia, kehityskulku näyttää olevan positiivinen. Viime vuosina kielenhuolto on lisääntynyt noin joka kolmannessa kyselyyni osallistuneessa lehdessä – etenkin ruotsinkieliset lehdet ovat tiukentaneet kontrollia. Noin joka viidennessä lehdessä kielenhuolto on vähentynyt, ja puolet lehdistä huoltaa kieltään entiseen tapaan. Kielenhuollon aktiivisuus ei suoraan korreloi lehtikielen tasoon, mutta hyvänä indikaattorina sitä voi ehdottomasti pitää.

Kaikki teemahaastatteluihini osallistuneet viisi henkilöä ennustivat edustamansa lehden kielenhuollon lisääntyvän tai vähintäänkin pysyvän ennallaan tulevina vuosina. Jos tai kun lehdet selviävät mediamurroksesta ja taloudellisesti tukalimmista ajoista, ne pystyvät jälleen keskittymään myös muihin kuin kaikkein pakollisimpina pidettyihin lehden tekemisen osa-alueisiin, ja näin myös kielenhuolto voi nousta uudelle tasolle.

5.2 Tutkimuksen arviointi

Kun päätin tehdä pro gradu -työni toimitusten kielenhuoltokäytännöistä, tiesin tarttuvani paitsi hyvin antoisaan myös monella tapaa haastavaan tutkimusaiheeseen. Ennen tätä tutkimusta sanomalehtien kielenhuoltoa ei ole tietääkseni tarkasteltu journalististen työkäytäntöjen näkökulmasta. Aiheen koskemattomuus oli sekä ilo että rasite: Toisaalta oli kiehtovaa lähteä liikkeelle puhtaalta pöydältä ja päästä tuottamaan täysin uutta tietoa, josta saattaisi parhaimmillaan olla hyötyä lehdentekijöille. Toisaalta jäin välillä aiheeni kanssa melko yksin – esimerkiksi teoriaosion kirjoittaminen vei rutkasti aikaa, sillä jouduin kokoamaan sen lukuisista tiedonsirpaleista selvien päälähteiden puuttuessa.

Pidän tutkimustani onnistuneena siksi, että pääsin siinä lähelle toimitusten arkea. Tavoitteenani oli saada tietoa niistä olosuhteista, joissa kieltä huolletaan, ja mielestäni onnistuin tässä tavoitteessa varsin hyvin. Pidän tutkimukseni tuloksia erityisen arvokkaina, sillä ne kumpuavat suoraan toimitusten käytännöistä ja lehdentekijöiden kokemuksista. Kielenhuoltoa on tutkittu tähän asti lähinnä lukijoiden näkökulmasta ja varsin teoreettisista lähtökohdista (Saviniemi 2003, 96).

Tutkimukseni vastaa nähdäkseni varsin hyvin asettamiini tutkimuskysymyksiin. Onnistuin luomaan kohtuullisen kattavan kuvan sanomalehtien kielenhuollon tilasta ja lisäksi löytämään selityksiä sille, miksi kieltä huolletaan niin kuin huolletaan. Tavoitteenani oli päästä käsiksi keskeisiin syy–seuraus-suhteisiin ja selvittää, miksi kielenhuolto toimii tai ei toimi. Teemahaastattelut sopivat erinomaisesti näiden yhteyksien selvittelyyn ja tuottivat juuri sellaista tietoa, joka oli hyödyksi tutkimuksessani. Tutkimusaiheeni uutuuden ansiosta pystyin aukomaan uusia uria ja vastaamaan kysymyksiin, joita kukaan ei ollut aiemmin kysynyt.

Tämä pro gradu -työ on ensimmäinen laajempi tieteellinen tutkimukseni, joten se ei suinkaan ole aukoton – niin kuin ei oikeastaan mikään muukaan tutkimus. Pidän kuitenkin tutkimustani suhteellisen luotettavana, sillä kyselyn vastausprosentti oli sata ja tulosten luokittelu lienee tuottanut ainakin suljettujen kysymysten osalta melko puolueettomia päätelmiä. Luotettavuutta parantaa myös se, että pystyin suhtautumaan tutkimusaiheeseeni varsin neutraalisti suomen kielen opintotaustastani ja kieliinnostuksestani huolimatta.

Tätäkin tutkimusta arvioitaessa on toki syytä muistaa, ettei tutkimus voi koskaan olla täysin neutraali ja objektiivinen. Asetelma korostuu entisestään, kun kyseessä on laadullinen tutkimus, jossa analyysi on tutkijan tulkintaa haastateltavien puheesta. Ihminen toimii myös tieteessä usein uskojensa suhteen päämääräkeskeisesti ja pyrkii perusteluillaan osoittamaan uskonsa todeksi. Tutkimusongelma määrittää tutkimustyyppin, -strategian ja -otteen, mutta uskomukset ovat mukana jo muotoiltaessa tutkimusongelmaa. (Sarajarvi ja Tuomi 2009, 67–68.)

Edellä todettu pätee myös omaan tutkimukseeni. Ennen tutkimuksen tekemistä oletin, että median kielenkäyttö huononee jatkuvasti eikä kielenhuoltoon kiinnitetä toimituksissa tarpeeksi huomiota. Nämä näkemykset toimivat tutkimukseni lähtökohdaksi ja eräänlaisena hypoteesina, jota lähdin todentamaan. Omat uskomukseni vaikuttivat paitsi tutkimusaiheen valintaan myös tutkimusongelman muotoiluun.

Sen lisäksi, että tutkimukseni lähtökohdat ovat subjektiiviset, myös itse analyysi on omaa tulkintaani aineistosta. Kyselyvastausten ja haastattelujen purkamisesta lähtien olen arvottanut aineistoa ja tehnyt jatkuvasti pieniä ja suurempia valintoja, mitä kannattaa nostaa esiin ja mitä ei. Tutkimukseni subjektiivisuutta ja tulkinnallisuutta lisää se, että haastateltavan lähettämä viesti ei aina kulkeudu tutkijalle sellaisena, kuin haastateltava on sen alun perin tarkoittanut. Voi käydä esimerkiksi niin, että tutkija ymmärtää jotkin sanat eri tavalla kuin haastateltava tai tutkijalta puuttuu taustatietoa, jonka avulla hän pystyisi ymmärtämään paremmin haastateltavan puhetta.

Joka tapauksessa tutkimukseni tuotti paljon uutta tietoa, josta toivon olevan iloa ja hyötyä muillekin kuin itselleni. Uskon tutkimukseni palvelevan ensinnäkin toimittajia ja eritoten toimitusten johtohenkilöitä, joita kiinnostanee tietää, millä tavoin kieltä huolletaan eri lehdissä ja mikä on oman lehden tilanne muihin verrattuna. Tutkimukseni ehkä herättää ajattelemaan kielenhuollon puutteita, mikä on edellytyksenä sille, että kielenhuolto voi ylipäätään kehittyä ja lehtikieli parantua.

Sen lisäksi, että tutkimuksestani koituu hyötyä lehdentekijöille, siitä saattaa olla apua myös toimittajia kouluttaville kielenhuoltajille. Toimituksen ulkopuolisen henkilön voi olla hankala ymmärtää, millaista käytännön toimitustyö on, mitä rajoituksia siihen

liittyy ja minkälaisesta opetuksesta toimittajille olisi eniten hyötyä. Keski-Uusimaan päätoimittaja Pentti Kiiski (henkilökohtainen tiedonanto 17.1.2013) toteaa näin:

Minulla on semmoinen tutina, kun olen tätä välillä miettinyt, että sellaista pätevää, joustavaa kielenhuollon koulutusta ei ole oikein saatavissa tai sitä ei meille tarjota. Meillä oli joskus Kotuksesta kouluttaja. Hän oli suomen kielen osaaja, mutta hänellä ei ollut lehtikokemusta, niin hän ei oikein saanut siitä päästä kiinni. Minusta se oli vähän yhtä tyhjän kanssa.

Kaikkein eniten toivon, että tutkimukseni tuo kielenhuollolle sen ansaitsemaa huomiota. Saviniemi (2003, 97) osuu naulankantaan todetessaan, että koska kaikki lehdessä oleva on kielellä tehtyä, tuntuisi luontevalta ajatella kielenhuoltoa osana muuta toimitustyötä eikä niinkään itsenäisenä kokonaisuutena. Jos kielenhuolto koetaan muusta työstä erilliseksi asiaksi, se on helppo syrjäyttää esimerkiksi kiireeseen tai rahapulaan vedoten.

Kielenhuollon ”erillisyyteen” liittyvät erottamattomasti toimittajien asenteet. Nyt tilanne näyttää olevan monessa tapauksessa se, että kielenhuoltoa pidetään pikemminkin henkilökohtaisena loukkauksena kuin luonnollisena ja välttämättömänä osana arkista toimitus-työtä. Jos kielenhuollosta puhuttaisiin enemmän ja myönteisempään sävyyn, siihen opittaisiin ehkä suhtautumaan uudella tavalla. Kielenhuolto tulisi nähdä laaja-alaisena toimintana, jota harjoitetaan kaikkien yhteiseksi hyväksi eikä suinkaan yksittäisten kirjoittajien kiusaksi. Palautteen antamista ja vastaanottamista pitää harjoitella vielä paljon ennen kuin toimittajat oppivat ottamaan kommentteista opikseen saati sitten vaatimaan palautetta jutuistaan.

Koska lehtien kielenhuollon tutkimus on vasta alkumetreillä, jatkotutkimusaiheita riittää yllin kyllin. Ensinnäkin olisi mielenkiintoista tietää, miten kieltä huolletaan esimerkiksi aikakauslehdissä, iltapäivälehdissä ja verkkolehdissä. Aikakauslehdissä työnteon rytmi on erilainen kuin päivittäin ilmestyvissä sanomalehdissä, mikä antaa enemmän mahdollisuuksia kielenhuollolle. Toisaalta suuri osa jutuista tulee avustajilta, joiden kieliosaaminen ei välttämättä ole parhaasta päästä. Iltapäivälehdissä ja verkkolehdissä kieli on omien havaintojeni mukaan selvästi huonompaa kuin seitsenpäiväisissä painetuissa lehdissä keskimäärin – ilmeisesti ainakin tiukan työtahdin takia.

Tutkittavaa olisi myös siinä, mitä rivitoimittajat ajattelevat kielenhuollosta. Tässä pro gradu -työssä näkemyksistään ja kokemuksistaan pääsivät kertomaan toimitusten johtohahmot ja muut erityishenkilöt, kuten päätoimittajat, uutispäälliköt ja kielenhuoltajat. Esimerkiksi kielenhuoltoon kohdistuvista asenteista saisi varmasti parhaiten tietoa toimittajilta itseltään – tässä tutkimuksessa asenteisiin liittyvät kommentit ovat lähinnä esimiesten arvioita alaistensa ajatuksista ja toiminnasta. Äärimmäisen kiinnostavaa olisi tutkia vaikkapa sitä, miksi tietyt toimittajat laiminlyövät kielenhuoltoa ja mitä pitäisi tapahtua, jotta heidän asenteensa voisivat muuttua.

Uskallan väittää, että kielenhuoltoa vaivaa nykyään jonkinasteinen imago-ongelma: kielenhuolto mielletään harmillisen usein tiukkapipoiseksi pilkunviilaukseksi. Ajatellaan, että kielenhuollossa oikeisiin paikkoihin asetetut välimerkit ovat itseisarvo, vaikka itse asiassa oikeinkirjoitusohjeiden tarkoituksena on helpottaa kirjoittajien ja lukijoiden urakkaa ja edistää viestien perille menemistä. Kieltä korjailamalla ei haluta loukata kirjoittajaa vaan auttaa häntä tulemaan työssään paremmaksi. Jos toimittajat suostuisivat ymmärtämään, että kielenhuolto on tarkoitettu palvelemaan kielenkäyttäjiä eikä päinvastoin, he antaisivat sekä itselleen että lehdelleen paremmat mahdollisuudet kehittyä kielellisesti.

LÄHTEET

Kirjallisuus

Aslama, M. ja Kivikuru, U. 2001. Tyyntä myrskyn edellä? Teoksessa K. Nordenstreng ja O. A. Wiio (toim.) Suomen mediamaisema. Helsinki: WSOY, 277–298.

Eloranta, Ville 2011. Meissä jokaisessa asuu kielipoliisi. Helsingin Sanomien verkkosivut 17.7.2011.

<http://www.hs.fi/paakirjoitus/artikkeli/Meiss%C3%A4+jokaisessa+asuu+kielipoliisi/HS20110717SIIMA019a8>. Viitattu 27.2.2012.

Hakulinen, Auli 2009. Suomen kieli koulussa. Kielikello 2/2009.

<http://arkisto.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=13&aid=2008>. Viitattu 4.3.2012.

Heikkinen, V. ja Mantila, H. 2011. Kielemme kohtalo. Helsinki: Gaudeamus.

Hiidenmaa, Pirjo 2002. Millaisia malleja mediatekstit antavat kirjoittamiseen?

Äidinkielen opettajain liiton jäsenlehti Virke 1/2002. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto, 6–9.

- - 2003. Suomen kieli – who cares? Helsinki: Otava.

- - 2006. Kielenhuollon muuttunut maisema. Kielikello 3/2006.

<http://arkisto.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=13&aid=1652>. Viitattu 22.3.2013.

Hirsjärvi, S. ja Hurme, H. 2001. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

Hirsjärvi, S., Remes, P. ja Sajavaara, P. 2009. Tutki ja kirjoita. 15. uudistettu painos. Helsinki: Tammi.

Ikola, Osmo 1994. Kielenhuollon tehtävät nykyhetkellä. Kielikello 4/1994.
<http://arkisto.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=13&aid=225>. Viitattu 6.3.2012.

Ilkka ja Pohjalainen toimitukselliseen yhteistyöhön Alma Aluemedian kanssa.
Sanomalehti Ilkan verkkosivut 30.8.2012.
<http://www.ilkka.fi/uutiset/maakunta/ilkka-ja-pohjalainen-toimitukselliseen-yhteistyohon-alma-aluemedian-kanssa-1.1247814>. Viitattu 27.2.2013.

Jyrkiäinen, Jyrki 2008. Journalistit muuttuvassa mediassa. Tampereen yliopiston julkaisuja. 2. painos. Tampere: Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen journalismin tutkimusyksikkö.

Kettunen, Lauri 1949. Hyvää vapaata suomea. Jyväskylä: Gummerus.

Koivusalo, Esko 1992. Sanomalehti ja äidinkieli. Kielikello 2/1992.
<http://arkisto.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=13&aid=846>. Viitattu 4.3.2012.

- - 1985. Lauri Kettunen viron ja suomen huoltajana. Kielikello 3/1985.
<http://arkisto.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=13&aid=652>. Viitattu 5.4.2013.

Kolehmainen, Taru 1995. Kansa kielen asialla. Kielikello 2/1995.
<http://arkisto.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=13&aid=260>. Viitattu 5.4.2013.

Kotilainen, Lauri 2003. Parempi lehtijuttu. Jyväskylä: Gummerus.

Kankaapää, S., Heikkilä, E., Korhonen, R., Maamies, S. ja Piehl, A. (toim.) 2008. Kielitoimiston oikeinkirjoitusopas. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 147. 4. painos. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus (Kotus).

Kämäräinen, Kauko 2008. Sopulisuomea. Vaellusta vailla vaihtoehtoa. Tampere: Kustannus Kääntöpuoli.

Lahdenmäki, Ari 2001. Arkisen ja asiatyylin rajamailla. Kielikello 1/2001.
<http://arkisto.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=13&aid=1248>. Viitattu 22.3.2013.

Luukkonen, Marsa 2006. Hauskaa kielenhuoltoa! Kielenhuollon opas. Helsinki: WSOY.

Mantila, Harri 2002. Kielenhuollon uudet haasteet. Kielikello 4/2002.
<http://arkisto.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=13&aid=1379>. Viitattu 4.3.2012.

Nygren, Gunnar 2008. Nyhetsfabriken. Journalistiska yrkesroller i en förändrad medievärld. Lund: Studentlitteratur.

Pietilä, Antti-Pekka 2007. Uutisista viihdettä, viihteestä uutisia. Median muodonmuutos. Helsinki: Art House.

Rahkonen, Sami 2011. Kannattaako printtiin pantata? Kalevan ja Keski-suomalaisen verkko- ja printtilehden yhteiselo ja ongelmat. Jyväskylän yliopisto. Viestintätieteiden laitos. Pro gradu -tutkielma.

Rintala, Päivi 2000. Oikeakielisyydestä kielenhuoltoon. Kielikello 1/2000.
<http://arkisto.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=13&aid=1169>. Viitattu 4.4.2013.

Sajavaara, Paula 1989. Kielenhuollon asemasta. Teoksessa S. Aalto, A. Hakulinen, K. Laalo, P. Leino ja A. Lieko (toim.) Kielestä kiinni. Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Seura (SKS), 186–208.

Sarajärvi, A. ja Tuomi, J. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 5. uudistettu painos. Helsinki: Tammi.

Saviniemi, Maija 2003. Hävettää aamulla nähdä lehdessä hirveää kieltä. Kyselytutkimus paikallislehtien henkilökunnan kielenhuoltotiedoista ja -asenteista. Oulun yliopisto. Suomen kieli. Pro gradu -tutkielma.

Suomen Lehdistö 6–7/2011. Helsinki: Sanomalehtien Liitto.

Suominen, Elina 1998: Suomen kielen ja muiden alojen opiskelijoiden kielelliset arvot sekä suhde kielenhuoltoon. Tampereen yliopisto. Pro gradu -tutkielma.

Vehkoo, Johanna 2011. Painokoneet seis! Kertomuksia uuden journalismin ajasta. Helsinki: Teos.

Verkkolähteet

Journalistiikan opetusohjelma 2012–2015. Jyväskylän yliopiston viestintätieteiden laitoksen verkkosivut.

<https://www.jyu.fi/hum/laitokset/viesti/Opiskelijalle/Opetussuunnitelmat/jou/ops2012-2015>. Viitattu 26.4.2013.

Kansallinen Mediatutkimus KMT 2012. Lukijatiedote. Levikintarkastus Oy.

http://www.levikintarkastus.fi/mediatutkimus/KMT_lukijatiedote_maaliskuu_2013.pdf. Viitattu 23.5.2013.

Kotimaisten kielten keskuksen (Kotus) verkkosivut.

<http://www.kotus.fi/>. Viitattu 15.2.2012.

Lehto, Keijo 2013. Uutispäällikkö, Keski-suomalainen. Sähköpostiviesti 24.5.2013.

Levikkitalasto 2012. Päivitetty 28.3.2013. Levikintarkastus Oy.

<http://www.levikintarkastus.fi/levikintarkastus/tilastot/Levikkitalasto2012.pdf>. Viitattu 8.4.2013.

Lähdesmäki, T., Hurme, P., Koskimaa, R., Mikkola, L. ja Himberg, T.

Menetelmäpolkuja humanisteille. Jyväskylän yliopisto, humanistinen tiedekunta.

<http://www.jyu.fi/mehu>. Viitattu 9.1.2012.

Mediespråk. Språkörat-hankkeen verkkosivut. Svensk Presstjänst (SPT).

http://www.mediesprak.fi/om_mediesprak.aspx. Viitattu 27.2.2013.

Medioiden mielikuvat 2012. Sanomalehtien Liitto ja TNS Gallup Oy.

<http://www.sanomalehdet.fi/index.phtml?s=2870>. Viitattu 20.11.2012.

MOT Kielitoimiston sanakirja. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus (Kotus).
<http://mot.kielikone.fi/finelib/netmot.shtml>. Viitattu 8.2.2012.

Nikunen, Kaarina 2011. Enemmän vähemmällä. Laman ja teknologisen murroksen vaikutukset suomalaisissa toimituksissa 2009–2010. Tampereen yliopiston julkaisuja.
http://tampub.uta.fi/E/enemman_vahemmalla_2011.pdf. Viitattu 23.1.2012.

Olkinuora, Hannu 2012. Journalismin kohtalo mediamurroksessa. Teoksessa M. Ingves, L. Markelin ja H. Olkinuora. Journalismin kohtalo mediamurroksessa – Överlevnadsstrategier för minoritetsmedier. Helsinki: Finlands svenska tankesmedja Magma, 17–56.
http://www.språkförsvaret.se/sf/fileadmin/PDF/Magma_oeverlevnadsstrategier.pdf.
 Viitattu 24.4.2013.

Ylemmän AMK-tutkinnon metodifoorumi. Virtuaaliammattikorkeakoulu.
<https://www.amk.fi/opintojaksot>. Viitattu 9.1.2012.

Teemahaastattelut

Berggren, Camilla 2013. Päätoimittaja, Vasabladet. Teemahaastattelu 28.1.2013.
 Eloranta, Ville 2013. Kielenhuollosta vastaava artikkelitoimittaja, Helsingin Sanomat. Teemahaastattelu 18.1.2013.
 Kiiski, Pentti 2013. Päätoimittaja, Keski-Uusimaa. Teemahaastattelu 17.1.2013.
 Lehto, Keijo 2013. Uutispäällikkö, Keski-suomalainen. Teemahaastattelu 22.1.2013.
 Takala, Satu 2013. Päätoimittaja, Ilkka. Teemahaastattelu 8.1.2013.

Kyselyaineisto

Tekijän hallussa olevat vastaukset Suomen seitsenpäiväisille sanomalehdille tehtyyn kyselyyn.

LIITTEET

Liite 1. Kyselylomake

KYSELY SUOMEN SEITSEMÄNPÄIVÄISTEN SANOMALEHTIEN KIELENHUOLTOKÄYTÄNNÖISTÄ

Merkitkää monivalintakysymyksissä rasti (x) sopivan vaihtoehdon eteen.

Kiitos vastauksestanne!

1. Mitkä seuraavista väitteistä pitävät paikkansa? Voitte valita yhden tai useamman vaihtoehdon.

A. Lehtemme kielenhuollosta on vastuussa

- tehtävään erikoistunut työntekijä, esimerkiksi oikolukija
- sivujen kokoamisesta vastaava ja/tai taittava henkilö
- kukin toimittaja oman juttunsa osalta
- joku muu, kuka?

B. Päivittäiset käytännöt

- Jutun lukee ennen taittoa kirjoittajan lisäksi joku muu henkilö
- Iltatoimittaja tms. lukee sivujen vedokset ennen painoon toimittamista
- Kielenhuollosta keskustellaan toimituspalavereissa
- Toimituksessamme käytetään oikolukuohjelmia, kielioppaita ja/tai muita kielenhuollon apuvälineitä
- Kielenhuoltokäytännöt vaihtelevat osastoittain

Jos vaihtelevat, niin miten?

- Toimituksessamme on muita päivittäisiä kielenhuoltokäytäntöjä, millaisia?

C. Harvemmin toistuvat käytännöt

() Toimituksessamme kerätään säännöllisesti kielenhuoltoon liittyvää palautetta, joka julkaistaan intranetissä, toimitusjärjestelmässä tms.

() Lehdessämme/konsernissamme järjestetään säännöllisesti kielenhuoltoluentoja, -kurseja ja/tai -koulutuksia

Jos järjestetään, niin millaisia ja kuinka usein?

() Kielenhuoltoa järjestetään satunnaisesti. Millaista?

2. Onko lehtenne kielenhuolto muuttunut viime vuosina?

() Kielenhuolto on lisääntynyt

() Kielenhuolto on vähentynyt

() Kieltä huolletaan entiseen tapaan

Jos kielenhuolto on lisääntynyt tai vähentynyt, niin minkä uskotte olevan syynä muutokseen?

3. Miten kuvailisitte kielenhuollon nykytilannetta lehdessänne?

() Erinomainen

() Hyvä

() Kohtalainen

() Välttävä

() Huono

4. Jos lehtenne kielenhuollossa on mielestänne puutteita, niin...

a) minkä arvioitte olevan syynä kielenhuollon puutteellisuuteen?

b) miten kielenhuoltoa tulisi mielestänne kehittää?

5. Svara på följande om er tidning är svenskspråkig. Påverkar tidningens

svenskspråkighet behovet av språkvård? På vilket sätt? (Vastatkaa seuraavaan, jos lehtenne on ruotsinkielinen. Vaikuttaako lehden ruotsinkielisyys kielenhuollon tarpeeseen? Millä tavalla?)

Kiitokset vielä osallistumisesta!

Liite 2. Teemahaastattelujen kysymysrunko

A. Kielenhuollon nykytilanteen kartoittaminen lyhyttä kuvausta varten

- Kuvailitte lehtenne kielenhuollon tilannetta hyväksi/kohtalaiseksi/välttäväksi. Miten päädyitte tähän arvioon? Mikä on hyvin, mikä laskee arvosanaa?
- Kerroitte kielenhuollon lisääntyneen/vähentyneen lehdessänne viime vuosina. Miten tämä muutos on ilmennyt? Miksi tällainen kehityskulku? Miten kielenhuollon lisääntyminen/vähentyminen on näkynyt lehtenne kielessä?

B. Miksi tällaiset kielenhuoltokäytännöt? Mikä vaikuttaa siihen, miten kieltä huolletaan?

1. Tarvitaanko kielenhuoltoa?

- Miten kipeästi lehdessänne tarvitaan kielenhuoltoa? Kuinka oikeaoppista kieltä lehtenne toimittajat kirjoittavat? Selittääkö hyvä nykytilanne kielenhuollon vähyyttä?
- Miten lehden ruotsinkielisyys vaikuttaa kielenhuollon tarpeeseen? (tämä kysymys Vasabladetille)
- ruotsinkieliset: ”suomen kielen vaikutus kasvaa”, ”ruotsin kielen asema heikkenee” jne.

2. Riittävätkö resurssit?

- Onko kielenhuoltoon käytettävissä tarpeeksi rahaa? Jos ei, niin miten rahan puute näkyy?
- Käytetäänkö kielenhuoltoon riittävästi aikaa? Jos ei, niin minkä arvelette olevan syynä tähän?
- Viekö muun toiminnan kehittäminen huomiota kielenhuollolta? Mitä lehdessänne on nyt vireillä?

3. Miten vastuu on jaettu?

- Onko lehdessänne kaikille selvää, kuka/ketkä on/ovat vastuussa kielenhuollosta? Jos ei, niin mitä haittaa epäselvästä vastuunjaosta voi olla/on ollut?

– Miten isona etuna/puutteena pidät sitä, että lehdessänne on/ei ole kielenhuoltoon erikoistunut(ta) työntekijä(ä)? Mitä iloa kielenhuollon ammattilaisesta on/olisi lehdellenne?

4. Millaista koulutusta/palautetta toimittajat saavat?

– Järjestetäänkö lehdessänne riittävästi kielenhuoltoon liittyviä koulutuksia? Ovatko koulutukset laadukkaita ja tarkoituksenmukaisia?

– Saavatko toimittajat tarpeeksi palautetta käyttämästään kielestä, tekemistään kielivirheistä yms.? Keskustellaanko kielenhuoltoon liittyvistä asioista säännöllisesti?

– Kuinka paljon lukijat antavat palautetta lehtenne kielestä? Millaista palaute tyyppillisesti on? Millainen merkitys palautteella on, miten se otetaan huomioon?

5. Yhteistyötä muiden lehtien kanssa?

– Tekeekö lehtenne yhteistyötä muiden lehtien kanssa kielenhuollon edistämiseksi? Jos tekee, niin minkä lehtien kanssa, millaista ja mistä lähtien? Mihin yhteistyöllä pyritään, mitä hyötyä siitä on ollut?

6. Miten kielenhuoltoon suhtaudutaan?

– Miten lehdessänne suhtaudutaan kielenhuoltoon? Millaisia asenteita toimituksen johdolla on kielenhuoltoon kohtaan, entä rivitoimittajilla? Onko eri ikäryhmien/sukupuolten välillä havaittavissa eroja?

– Miten kielenhuoltoon koskevat asenteet näkyvät arkisessa työssä ja juttujen tekemisessä? Onko välinpitämättömyys ongelma?

C. Kielenhuollon tulevaisuudesta

– Millaisena näet lehtenne kielenhuollon tulevaisuuden? Lisääntyykö tai väheneekö kielenhuolto vai pysyykö se ennallaan? Miksi näin?

– Mitä mieltä olet, millainen merkitys kielenhuollolla on sanomalehdille lähivuosina?